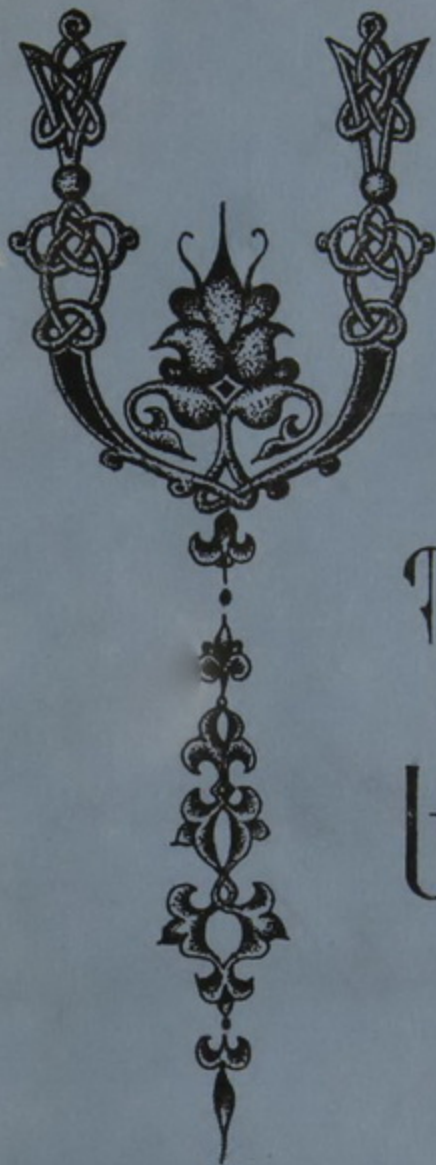

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՎ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Ծ.Դ. ՏԱՐԻ

Ա.Բ

1980

2013

ՄԻՈՆ

ԾԴ. ՏԱՐԻ—ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

1980
1980

ՅՈՒՆԻՈՒՐ — ՓԵՏՐՈՒՐ
January — February

ԹԻՒ 1 - 2
No. 1 - 2

S I O N

VOL. 54

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press
Jerusalem

197-98

ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՀՕՐ ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՀԱՅՈՅ ՈՐ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ

Կը խօսիմ ձեզի Բեթղեհէմի մեր Տիրոջ Ծննդեան այրէն, փոխանցելու քաղցր աւետիսը այս գիշերուան, որ երկու հազար տարիներ առաջ աշխարհի տուեցաւ հովիւներու եւ հրեշտակներու բերնով, Ծննդեան բոցավառ աստղին ներքեւ:

Յիսուսի Ծնունդը տաւ մը ըլլալէ աւելի փերուած մըն է, զոյսք եւ անճամանդալ, նման ծագող արեալոյսին: Անիկա անսօղ նճմարտութիւնն է, մերկ մանուկի մը կերպարանքով պառկած մտւրին խորը:

Այս գիշեր նորէն կը բացուի երկնքին արգանդը, ծնելու համար կեանքին բանը, ներմակ ծաղիկի մը նման աշխարհի մութերուն բացուած, զուարթ երգի մը պէս օրերու շրջանին՝ որոնք այս ծնունդէն կ'առնեն իրենց իմաստը:

Առանց մանկութեան, այսինքն անմեղութեան, կարելի չէ աստուարել ցեխի կայտորթիւնը եղող այս աշխարհը: Ծնունդները մարմնի, մտքի եւ հոգիի, վերէն իջնող երազներ են, որոնք իրենց ծիրանի գօտին կը կամարեն մարդոց անդռնին ու ցաւին վերէն: Առանց այդ շնորհներուն, օրերն ու տարիները միանեծան սաղաւարտներ են մեր հոգիներուն՝ մահուան շուրջով խանձարուրուած:

Հոգին որ կը մարդանայ հրաշք մըն է միշտ եւ միակ ուրախութիւնը որ չի խաբէր: Մոռնալ տարիները որ մեզ գերեզմանին կը տանին, վերջապանալ, մոռնալ մարդկային հպարտութիւնը, իմաստութեան ունայնութիւնը, զգեղութիւնները կեանքին, եւ զգալ ինքզինքը անմեղ ու բարի, նման խանձարուր փակող մանկան, մեծագոյն հեշտանքն է բոլոր անոնց՝ որոնց հոգին սկսեւ է սեւնալ տարիներու մութէն, եւ որոնց շրջները անկարող են այլեւս երկնքի բոցէն կիզուելու: Այս իրողութեան է որ կ'ակնարկէ Հին Ուխտի մեծ տեսանկյունը, երբ կը նախաձայնէ. «Եւ մանուկ մասաղ առաջնորդէր զնոսա», ակնարկելով մարդու սկզբնածագ ոյժերու անարուեստական գերազանցութեան, ընկերութեան ապագայ կարգին մէջ:

Մանուկը որ այսօր վերսին կը ծնի մեր հոգիներուն մէջ, խորհուրդն ու մարմնառութիւնն է խաղալութեան եւ սիրոյ: Իշխողներու եւ գերիներու, հարուստներու եւ աղքատներու այդ օրերու աշխարհին մէջ կեանքը ցուրտ էր

Եւ մարդը դժբախտ: Յղիացում, արիւն եւ ֆրիւնք իրարու կու գային ստեղծելու անհամեմատելի եւ անկարելի կեանք այդ անխաղաղ դարերուն: Եւ այս ցաւի եւ անարդարութեան պատկերին դիմաց, չկար աւելի փողոց երազ քան խաղաղութեան ձայնը որ պիտի գար խորհակելու արեւան ալիքները եւ անուշեղու մղձաւանջը մարդոց արեւուն մէջ:

Ճիշդ է թէ կեանքը խաղաղութեան իղձերու եւ ռազմաշունչ կիրքերու խառնուրդ մըն է, եւ այս իրողութեան մէջն է թերեւս իր ողբերգական գեղեցկութիւնը, սակայն անարիւն պատերազմին՝ այսինքն կենդանի խաղաղութեան պէտք է երթայ մարդկութիւնը յամբ բայց ամուր գնացում:

Դիտութիւնը չարիք մըն է, պատերազմը՝ ոնիր, վասնզի ան ամենէն անգութ յայտնութիւնն է ասելութեան, որ կ'որջանայ եւ կ'եռայ մարդոց արեւուն մէջ:

Սակայն խաղաղութիւնն ու արդարութիւնը պատահաւոր չեն, այլ արդիւններ սիրոյ, որ ձգողական օրէնքն է բարոյական եւ ընկերային աշխարհին, որ կը լեցնէ մարդկային էակները եւ կ'ընէ զանոնք իրար հաւասար եւ մօտ Աստուծոյ: Սէրը Յաւիտեանականին մասնիկն է մեր մէջ:

Յիսուսի ծնունդը մարդուն եւ Աստուծոյ եղանակ հանդիպման, այսինքն կորսուած Որդիին եւ Հօրը վերագլխին տունն է, ոսկի օղակը երկնի եւ երկրի: Մանուկը որ կու գար իրեն իբրեւ օրօրոց ընտելու բովանդակ աշխարհը, մարմնացած սէրն էր, աշխարհը ճանցնող հոգին որ կը բանար երկրնին սիրքը եւ մարդուն արգանդը սմանչելի եւ նոր խորհուրդով մը:

Առանց այս վերնաշխարհէն եկած լոյսին եւ երազին, մարդը կեանքի այս փառսին մէջ հարկադրաբար պիտի իյնար լուծումներու ամենէն յոռեգոյնին եւ պիտի մեկեր շարքին մէջ հասնէր մութ իրերուն, լոյսին դէմ անթափանց, որոնք կեանքի ստորին սանդղամասերը կը կազմեն:

Սակայն մարդը երկնիին նայելու եւ բարձրագոյնին ըզմանումը ապրելու ոյժն ու հաւաստի ունի, որ իրեն կը բանայ ափունքը աստղերէն անդին եղող մեծ անձանօթին, որ կամարներ կը ձեւէ իր հոգիին մէջ դէպի գերագոյն արդարութեան յղացքը, հակառակ որ աշխարհի վրայ նիւթը հերժամը կ'ընէ ամէն օր այդ երազին:

Աշխարհը պէտք ունի այդ հոգիին, այս գիշեր մարմին առնող այդ Սուրբ Հոգիին, որ կրակի պիտի վերածէր մեր կալը, պղտոր ու գունաս մեր խորհուրդներուն պարզեւելու ստեղծումի սուրբ հրաշքը, ընելու մեզ նման մանկան՝ ելած ձեռքէն Աստուծոյ: Հոգին որ չի գար մեզի այս աշխարհի ոյժերէն, որ յաւերժական ժայթքն ու բխումն է լոյսի եւ սիրոյ, որ մեզի կը բերէ հաւաստիքը թէ մարդուն տնտես է այլեւս իր կեանքը այլակերպելու, պայծառակերպելու աստուածայինին մէջ եւ զայն ճանելու յաւերժին:

Դուք, գաւակներ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, գիտեմ թէ կը հաւատաս Աստուծոյ Որդիին մարմնով երեւնալուն, կը հաւատաս արքութեան եւ արդա-

րութեան հրամանակարգերուն, Իրմէ եւ Իրմով նուիրագործուած: Այս զգացումները լոյծ, տարած ու վերացական յղացմներ չեն եղած քեզի համար, այլ մարմնացած հեւք մը, սլացք մը հոգիի, իր ըզմանքի թափին մէջ երկնքի դուռները եւ աշխարհի արգելքները խորհակելու չափ:

Ժողովուրդ Հայոց որ ի սփիւռս աշխարհի, իմ եւ իմ սիրելի Միաբանութեան սիրտը դէպի քեզ է որ կը բացուի նորէն, նուիրական այս գիշերով, եւ կեցած Ս. Ծննդեան վեհաժայրին մէջ, քեզի կը փոխանցեմ աւետիսը, որուն հաւասքը քան դարերէ ի վեր կը լեցնէ ու կը զօրացնէ մեր քրիստոնէական հաւասքը: Շարունակէ հաւատալ յաւերժին, Ծննդեան եւ մարդուն աստուածացումին, եւ մայրացուր հոգիդ այս գիշերուան մեծ խորհուրդովը նման քու պապերուդ՝ որոնք դարեր շարունակ կաւեն եւ հողէն վարդեր հանեցին, զեղումի բերելով գիշերները եւ բանալով դուռները երկնքին, իջեցնելով Աստուծոյ Որդին իրենց սրտերուն մէջ եւ Մսուրի գաղջ ընտանութեան:

Աղօթեմք ի սրէ, որ Բերդեհէմի երկնքին վրայ յայտնուած աստղին լոյսովը լուսաւորուին աշխարհի ղեկավարներու միտքերը, տեսնելու համար խաղաղութեան իրական նաւքան, որպէսզի կարելի ըլլայ սէրն ու խաղաղութիւն հաստատել այս երկրի վրայ, Աստուծոյ փառքին եւ մարդերու բարիքին համար: Ամէն:

Ս. Էջմիածին, Ս. Ծնունդ 1980

Նորին Ամենապատուութիւն

Տ. Եղիշէ Արքեպիսկոպոս Տէրտէրեան

Պատրիարք Երուսաղէմի Հայոց

Երուսաղէմ

Սիրելի Սրբազան Եղբայր,

Աստուած մեր, բարեաց պարգեւատու, մեզ վերստին կ'արժանացնէ ողջունելու Նոր Տարուան արեւոյտը, իր միածին Որդւոյն Սուրբ Ծննդեան աւետիսով:

Աւետիս մեծ եւ սխալելի, բոլոր ազգերու եւ բոլոր ժամանակներու համար, զի ծնաւ Փրկիչը մեր Քրիստոս, ցոյց տալու համար համայն մարդկութեան՝ հանապարհը յաւիտեական կեանքին՝ երկնքի արեւոյտեան մէջ ու հանապարհը մարդոց խաղաղ համակեցութեան եւ փոխադարձ հանութեան՝ երկրի վրայ:

Մեր օրերու աշխարհի խռովայնոյզ կացութեանց առաջ կանգնած, մենք քրիստոնեաներս, զրահուած մեր հաւատքի լոյսով եւ Սուրբ Ծննդեան երկնային պատգամով, պարսինք անձանձոյթ աղօթել ու գործել, որ երկրի վրայ տեսալէս քաղաւորեն փոխադարձ բարի կամեցողութիւնը եւ խաղաղ գործակցութիւնը մարդոց եւ ազգութիւններու միջեւ:

Մեր յորդորն է նաեւ ուղղեալ մեր Մայր Եկեղեցիին ու համայն մեր հաւատացեալներուն, որ ապրին եւ գործեն սիրով միաբան, մէկը միւսին հնազանդ՝ երկիւղովը Քրիստոսի:

«Զի նա է խաղաղութիւն մեր՝ որ արար զերկոսեան մի եւ զմիջնորմն ցամկոյն իակեաց՝ զքրեանութիւն ի մարմնի իւրում» եւ «եկն աւետարանեաց խաղաղութիւն ձեզ, հեռաւորաց եւ խաղաղութիւն մերձաւորաց» (Եփես., Բ. 14-17):

Մեր սիրքը լեցուն Փրկչին մեր Յիսուսի Քրիստոսի Սուրբ Ծննդեան ուրախութեամբ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնէն Զեղ Ամենապատուութեան եւ Սուրբ Աթոռիդ հոգեւոր դասուն եւ մեր հարազատ հաւատացեալ զաւակներուն կը բերենք Աստուծոյ օրհնութիւնը եւ Մեր հայրական սէրն ու ամենաբարի մաղթանքները բոլորիդ հոգեւէն առաքելութեան լիակատար յաջողութեան համար:

Զեղի մեծ աւետիս՝ «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ»:

Շնորհմ հրաշալի ծննդեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Եղիցին ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ. ամէն:

Եղբայրական սիրով ի Քրիստոս՝

Վ.Ա.ԶԳԷՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆԹԻԼԻԱՍ — ԼԻԲԱՆԱՆ

Անթիլիա, 11 Դեկտեմբեր 1979

Նորին Ամենապատուութիւն
Տ. եղիւէ Արքեպս. Տէրտէրեան
Պատրիարք Երուսաղէմի Հայոց
Երուսաղէմ

Սիրելի Արքազան եղբայր ի Քրիստոս,

Յառաջիկայ Ամանորի եւ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Ծննդեան եւ Աստուածայայտութեան տօնին առիթով եղբայրական պատահ կը զգանք այսու գրով Ձերդ Արքազնութեան յայտնել Մեր ամենաչեղճ շնորհատուութիւններն ու սրտալից մաղթանքները: Ի խորոց սրտի կ'աղօթենք առ Մարդացեալ Փրկիչն մեր հայցելով խաղաղութիւն համայն աշխարհի, անդորրութիւն եւ ապահովութիւն Միջին Արեւելիի, եւ անվճանգ կեանք եւ բարգաւաճում համայն հայ ժողովուրդին ի ծագս աշխարհի, Մայր Հայաստանէն մինչեւ Սփիւռքի բոլոր կողմերը: Մեր անուն Յիսուս՝ բոլը Իր սիրովը հանէ բոլոր մտադոց սիրեւերը, որպէսզի եղբայրութեան զգացումով ապրին իրենց կեանքը, փոխադարձ յարգանքով եւ իրեցոյցութեամբ:

Թող Տիրոջ սէրը եւ շնորհը Ձեզ զօրացնէ, պարգեւելով առողջութիւն եւ բեղմնալից գահակալութիւն ի վայելումն հայ ժողովուրդեան, ի պայծառութիւն Հայց. Ս. Եկեղեցւոյ եւ ի փառս Աստուծոյ:

Եղբայրական սիրոյ ողջունիւ

Աղօթակից՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.

ԽՈՐԷՆ Ա.

Աթոռակից Կաթողիկոս Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

Վաթիկան, 15 Յունուար 1980

Ամեն. Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայոց — Երուսաղէմ

Նորին Սրբութիւնը իր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնէ Ձերդ Ամենապատուութեան Սուրբ Ծննդեան շնորհաւորութեանց համար եւ կ'աղօթէ որ Մանկացեալ Փրկիչը առատօրէն պարգեւէ Ձեզ իր խաղաղութիւնը եւ երջանկութիւնը: Ձերմագին զգացումներով՝

ԿԱՐՏԻՆԱԼ ՔԱՅԻՐՕԼԻ

Քարտուղար Վաթիկանի

Նորին Ամենապատուութիւն

Եղիշէ Պատրիարք Հայոց

Երուսաղէմ

Ձերդ Ամենապատուութիւն,

Ողջ քրիստոնեայ աշխարհը այժմ փառք ու երախտագիտութիւն կը մատուցանէ «Մեծ եւ երկնային Աստուծոյ» (Դան., Թ. 41), որ «զՈրդին իւր միածին առաքեաց Աստուած յաշխարհ» (Ա. Յովհ., Դ. 9):

Հոգեկան ուրախութեամբ եւ սրտաբուխ ցնծութեամբ հանդիսաւորապէս փառաւորելով Ամենափրկիչ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի Ծնունդը, եղբայրաբար կ'ողջունենք Ձեզ այս մեծ տօնին առիթով եւ զօրացող Աստուածորդիէն կը հայցենք Ձեզի առատ շնորհ:

Աստուածային հաճութեամբ թող ժամանող Ամանորը բոլորիս համար ըլլայ խաղաղութեան եւ բարեգործութեան տարի մը:

Սրտագին սիրով ի նորածնեալ Քրիստոս՝

Պ Ի Մ Է Ն

Պատրիարք Մոսկուայի եւ Համայն Ռուսիոյ

Քրիստոսի Ծննդեան 1979 - 80 թ.

Մոսկուա

LAMBETH PALACE, LONDON, S. E. 1
CHRISTMAS 1979

His Beatitude Yeghishe Derderian,
Armenian Patriarch of Jerusalem,
Jerusalem, Israel.

Your Beatitude,

*"The Word was made flesh and dwelt among us,
and we beheld His glory" (John 1:14)*

God reveals His eternal love for mankind in the birth of His Son at Bethlehem, which Christians celebrate year by year. Thus the eternal plan of human salvation is begun at one place and at one time in history, and the glory of the Godhead is focused in a Child, who will grow up and die and rise again, redeeming mankind from slavery to sin to a share in His glory.

Christians share in this joy of Christmas celebration in its annual recurrence, and it has been my joy in past years, Your Beatitude, to share it with you in seasonal letters of greeting and fellowship. You know that the time is coming for me to lay down my present tasks and hand them on to another. I pray that your fellowship with him will also be one of Christian brotherhood in a common quest for the Unity of the Church, for which the Christ-child was to pray.

At this time of farewell I thank you for our fellowship together. I shall think of you in prayer as I ask you to think of me. May the joy of the birth of the Saviour fill our hearts this Christmastide, and may He remain with us always as we continue to follow Him in service and in praise.

With warm and affectionate greetings I remain, Your Beatitude, your Brother in Christ.

DONALD CANTUAR
Archbishop of Canterbury
Primate of All England and Metropolitan

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐՆԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՆ

Դեկտեմբեր 13, 1979

Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Ամենապատիւ Տէր,

Նոր Տարուան եւ Ս. Ծնունդի առիթով մեր հայեացքները կ'ուղղուին դէպի Ս. Քաղաք ու Բեթղեհէմ, ուր Հայոց դարաւոր Աթոռը մեր ազգային դրոշմը կը պահէ Սուրբ Տեղեաց մէջ:

Անցնող տարին եւս, Ձեր ներշնչող առաջնորդութեամբ, բարօր ու շինարար շրջան մը հանդիսացաւ Պատրիարքութեանդ եւ անոր նուիրեալ Միաբանութեան:

Մեր սրտագին ցանկութիւնն է որ խաղաղութիւնը վերջնականապէս հաստատուի եւ ամրապնդուի Սուրբ Քաղաքին մէջ, որպէսզի Հայոց Պատրիարքական Աթոռը եւս շարունակէ իր անսասան գոյութիւնն ու հոգեւոր առաքելութիւնը:

Մօտալուտ տօնական օրերու առիթով, առողջութեան եւ արեւշատութեան մեր սրտագին զգացումները կը փոխանցենք Ձեզի եւ Ձեր Միաբանութեան բոլոր անդամներուն:

Սրտագին բարեմաղթութիւններով՝

Ա. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Նախագահ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Յ Ո Ւ Ն Ե Լ Ե Ս Ի Ր Ը

Դժուար է խօսիլ մարդերու մասին, իրենց մահէն առաջ և մահէն վերջ: Երբ ենթական անբաւարար է իր արժանիքներով, կը զգաս թէ հոգաչերտի մը վրայ կեցած ես, նեղ է հորիզոնը և կը դժուարանաս ըսելիքներուդ համար: Իսկ երբ խօսքի առարկան փարթամ անձնաւորութիւն մըն է, կը զգաս թէ լեւրան մը առջին ես, կամ մեծ բարձունքի մը վրայ. հորիզոնը այնքան ընդարձակ է որ կը դժուարանաս ընդգրկելու զայն: Այսպիսի անձնաւորութիւն մըն է այսօրուան Յորեկեարը, Վսեմաշուք Տիար Ալեքս Մանուկեանը: Այս է պատճառ անշուշտ որ հանդիսաւոր գիտակցութեամբ Հայ Ժողովուրդը ամենուրեք իր յարգանքի տուրքը կը բերէ անոր Հ. Ռ. Ը. Միութեան նախագահութեան Արժաթեայ Յորեկեանին առիթով: Միահամուռ է այս ցոյցը, որովհետեւ ժողովուրդն է որ կը պսակէ զայն: Շատ քիչ են սրտաբուխ, անկեղծ տօները՝ զորս ժողովուրդը ինքն է որ կը պոռթկայ: Ճշմարիտ ակնածանքը սիրտէն կու գայ և անոր համբոյրը քաղցր է և անշնչելի: Անոր բերած պսակը չի թառամիր:

Մեծ մարդոց հոգիին բացատրութիւնը պէտք է որոնել հոգիին մէջ այն ժողովուրդին՝ որուն ծոցածին զաւակներն են անոնք: Անտարակոյս բարեպաշտ մօր մը և ազնուական հօր մը հոգիէն ստացած է այսօրուան Յորեկեարը իր հողիին կայծը, որ այժմ խարոյկի է վերածուել իր մէջ, մեր ցաւերուն և կարիքներուն իւրեւ սպեղանի: Մեծ մարդերը անձնաւորեալ արտայայտութիւններ են իրենց ցեղին ու ժամանակին, անոնց կեանքի պատմութիւնը պէտք է որոնել ոչ թէ հող մը թռականներու և ծանօթութիւններու մէջ, որոնցմով կը հիւսուի կենսադրութիւն մը, այլ լուսաբանութեան մէջ այն միտումներուն և շարժառիթներուն՝ որոնք կը յատկանշեն անոնց ժամանակն ու միջավայրը: Ուրովհետեւ ամէն մարդ իր ժամանակին պատկանելէ առաջ, իր ժողովուրդն է ամբողջապէս: Մարդոց հօգօրներէն սկսեալ մինչև անչափահաս մանուկը կնիքին տակն են այս օրէնքին:

Մարդեր կան որոնց զործին ստեղծած հոսանքները կ'անցնին գիրենք: Ուրիշներ՝ որոնց վաղանցուկ փառքը տրտում պատանքի մը պէս կը պարուրէ իրենց դադաղները: Մանուկեան առաջիններէն է, որոնք կ'ապրին իրենց մահէն ալ վերջ:

Պատահական երևոյթ մը չէ որ ազգին նախախնամութիւնը եղող Հ. Ռ. Ը. Միութեան աթոռը քսանհինգ տարիներէ ի վեր կը զրաւէ Հայ Ժողովուրդին այս մեծ գաւակը, ըլլալու համար Միութեան ցմահ նախագահը և այդ Հաստատութեան ծառայողներու ոսկի շղթային մեծ ազամանը:

Անոնք որ մօտէն կը ճանչնային Տիար Ալեքս Մանուկեանը իր իղձերու տնկելով թեանը մէջ և մեր ժողովուրդին խոր կարիքները, զգացին թէ Միութեան Նսիւսագահի իր ընտրութեամբ նոր թուականի մը առաւօտը կը ծագէր ազգապարծան այդ Հաստատութեան երկնքին ներքէն։ Այս մտածումը իր մէջ ոչինչ ունի պատրողական, վասնզի արդիւնք է ոչ թէ զգացումի մը՝ այլ սկզբունքի մը։ Այդ սկզբունքը այն համոզումն է, թէ համայնքներու կեանքի շինութեան գործը կը կարօտի բարոյական սթերու՝ որոնք երևան կու գան հոգեկան առաքինութիւններով հարուստ զործիչներու միջոցաւ։

Հայութեան լաւագոյն օրերը կը զուգադիպին միշտ իր բարոյական մեծութեան թուականներուն։ Այդ թուականներէն իւրաքանչիւրին վերեւ կը սաւառնի դէմքն ու անունը տեսիլքով լեցուն մարդոց, որոնց մէջ կ'ապրի Աստուծոյ հոգին, առաջնորդութեան ճշմարիտ ոյժը։ Այդ հոգիէն զեղեցիկ բաժին մը կայ Տիար Ալեքս Մանուկեանի մէջ։ Առանց այդ ոգիին, ամէն օր մարդուն մէջ ապրող կեանքի տեսիլքին, մենք պատրանքի զոհեր ենք կեանքի մէջ։ Առանց այդ կենդանի շունչին, մեր խօսքը բարրանջանք է, մեր մարմինը՝ խանձած ոսկրակոյտ, իսկ մեր գործը՝ անիմաստ շարժումներու սեւաբաւ մը։ Մեր ժողովուրդի առաջնորդները միշտ ունեցած են այդ հոգին և անով առաջնորդած սերունդները։

Տիար Ալեքս Մանուկեանը տեսիլքի մարդ է, մեր օրերու ամենէն պատկառելի և բացառիկ արժէք ներկայացնող դէմքը։ Անհատներու կեանքին մէջ քիչ անգամ կարելի է հանդիպիլ որ պատուոյ և դիրքի յառաջդիմութիւնը զուգընթաց քալած ըլլայ զուտ անձնական արժանիքին և տաղանդին, այնպէս ինչպէս կը հաստատուի մեծ Յոբելեարի պարագային։ Այս է պատճառ անտարակոյս որ իր կեանքը տեսարան մը ըլլալէ աւելի փառք մըն է մանաւանդ, զայն դիտելով մարդ հրճուանքէն աւելի կը սորվի, այսինքն կ'աճի փորձառութեամբ և հոգիով։ Ո՞վ չի գիտեր այսօր որ Ալեքս Մանուկեանը զգացումի և սկզբունքի տենդէն մտրակուած, զաղափարի լոյսէն առաջնորդուած, մերթ բնազդաբար բայց յաճախ խորհրդածուած ծրագիրներով, իր կեանքի այն շրջանին մէջ մանաւանդ, ուր սիրտն ու բանականութիւնը իրենց լիալիր կազմութեան մէջն են ալ, կ'ուզէ որ իր ժողովուրդին նկատմամբ իր ունեցած սէրը մեծագործութիւններս գործել տայ կամքին։

Մանուկեանը այն մարդերէն է որ զիտէ կարողալ անկէզ մօրենիին վրայ իր ժողովուրդին ճակատագիրը, որ զիտէ լսել ձայնը որ զինք իր ժողովուրդի կարիքին և առաջնորդութեան կը կանչէ։

«Լաւ է տալն քան առնուն»։ աւետարանական պատգամին այս կշիռքով է որ կը կշռուի մեծ բարերարին նուիրաբերութիւնը։ Այս պատգամը մարդերու հոգեղէն թափը միայն չ'արտայայտեր, այլ կ'անցնի աւելի անդին և կը դառնայ բարձր պատգամ մը բոլոր անոնց համար, որոնք այս անցաւոր աշխարհի երեսին կ'այցուին լուսաւոր ձգողութեամբը անանցին։ Տակաւին տարբեր կերպարանքը այդ մտասեւեռումին, երբ մարդեր, նման Ալեքս Մանուկեանին, ազգային, կրթական կարիքներուն կ'երկարեն իրենց ձեռքը իրր քաղցրութիւն և սփոփանք։ Մարդեր՝ որոնք զիտեն ճարել հոգեղէնին հունձքը, զանելու սեռ-

զուլթեան կտորը զիրենք ոտնակոխ հալածող ազէտներէն: Բարեգործութիւնը հոգեկան արարք մըն է իրապէս երբ տուողը նիւթական նկատումներէ անկախ կու տայ և ստացողը կ'աւնէ զայն բարոյական զգացումով: Այն ատեն է որ ան կ'ըլլայ «հոտ անուշիք», որ բերլրանքի քողարկութեամբ կը զուարթացնէ ստացողին սիրտը իբր «պատարազ ընդունելի՝ հաճոյ Աստուծոյ»:

Հասկացողութեան խոշոր տարբերութիւն մը կայ անշուշտ արժէքի և արժանիքի ըմբռնումներուն միջև: Առաջինը վիճակ մըն է իսկ երկրորդը առաւելութիւն մը, աւելի ճիշդ՝ առաքինութիւն մը, որուն կարելի է տիրանալ կամքով և զիտակցութեամբ լոկ: Մնիլ արքայորդի սրժէք է անշուշտ, բայց այդքան միայն. անոր բուն արժէքը մարդ կ'ունենայ այն ատեն, երբ արժէքը կարենայ վերածել արժանիքի: Տիար Ալեքս Մանուկեան մին է այդ պարծանքներէն և բարերարներէն, որ զիտէ դիմաւորել իր ժողովուրդին կարիքները կիրթ և ազնուական զգացումներով: Իրեն համար դրամը ոյժ մը չէ միայն այլ արժէք մը՝ կիրարկուելու արժէքներու ի խնդիր: Առանց այս փրկարար փոխարէնին, դեղին մետաղը զոյն մը և ձայն մըն է միայն:

Փառասիրութեան զգացումով կամ ի խնդիր անուան ու համբաւի չէ որ կ'ընէ ան իր նուիրատուութիւնները, այլ Հայու իր պարսականութիւնը կատարելու զիտակցութեամբ: Աւետարանի այն ծառան է ինքը, որ Աստուծոյ իրեն յանձնուած քանքարները չի կրնար չհաճաւորել յօգուտ ուրիշին: Իրական մեծութիւնները կը խորշին պոռոտ և սուտ փառքերէն. բայց ճշմարիտ փառքը ժամադիր կ'ըլլայ իրենց, գտնելու համար զիրենք օր մը արդարութեան լոյսին տակ, խիղճերուն խորը կամ պատմութեան ստուերին մէջ:

Իր նկարագրին մէկ ուրիշ զիծն է իմաստութիւնը: Իր բարերարելու կերպին մէջ բարիքի իմաստութիւնը կայ: Ազնիւ գործ է խղճալ աղքատին կամ արզահատիլ տղէտին, բայց աղքատութեան և տգիտութեան դէմ պայքարիլ առաքինութիւն է ինքնին: Տիար Ալեքս Մանուկեան բնաւ չէ մերժած առաջինը, բայց տիրականօրէն հետամուտ եղած է երկրորդին:

Բան մը ըլլալէ աւելի բան մը ընելու իղձը ամենէն մաքուր ճիգն է եղած իր հոգիին: Սրտի և մտքի անստղիւտ յատկութիւններով օժտուած մարդ, որ վարժուած է միշտ մտածելու թէ իր ժողովուրդի վերականգնումի և զոյատեւման ամենէն կենսական լծակը առաւելաբար կրթութիւնը կրնայ ըլլալ, իր ամենէն գորովագեղ ուշադրութեան առարկան ըրած է ազգին կրթութեան գործը: Մեծ ու սրբատաշ քարերով կառուցուած բարերարութիւններ են իր նուիրաբերումները, որոնք իրերայաշորդ սերունդներու երախտիքն ու վկայութիւնը պիտի ունենան իրենց իբրև զրաւական: Որքան ճիշդ է արեւելեան մեծ մտածողին խօսքը, թէ մարդիկ ոչ մէկ բանի համար այնքան կը նմանին Աստուծոյ, որքան իրենց նմանները բարեգործելու մէջ: Ուրիշներ իր ունեցածովը հեշտութեան մէջ պիտի փնտռէին իրենց զոհացումը, ինքը աշխատութեան և բարեգործութեան մէջ կը գտնէ իր կեանքին նպատակը: Եւ ինչ որ իր զմայելի նկարագրին ամենէն յատկանշական զիծը կը ցոլացնէ, այն է թէ իր հակումները կ'ուղղուին դէպի իր ժողովուրդին օգուտը:

Բնախօսական կարգին մէջ, որպէսզի առողջ և մաքուր լինի, պէտք է որ ներսէն սկսի և ներքնապէս կատարուի աճումը: Սրէնքը նոյնն է նաև հոգեկան

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ

ՎՍԵՄ. ՏԻՍՐ ԱԼԵԳՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ

ՔՍԱՆՀԻՆԳԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹՈՎ

Շաբաթ, 12 Յունուար, երեկոյեան ժամը 7.30ին, Ս. Աթոռոյս Ալեքս եւ Մարի Մանուկեան Ընծայարանի ընդարձակ եւ Ամանորի առթիւ շրեղօրէն զարդարուած սրահին մէջ կայացաւ ազգապարձան Հ. Բ. Ը. Միութեան ցկեանս Նախագահ Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեանի Արժաթեայ Յորեկեանի հանդիսութիւնը:

Հանդէսին կը նախագահէր Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարք Հայրը: Ներկայ էր ամբողջ Միարանութիւնը, ուսուցչական կազմը եւ ստուարաթիւ ժողովուրդ:

Հանդէսի կազմակերպման իր գովելի մասնակցութիւնը բերած էր տեղւոյս Հայ Երիտասարդաց Միութիւնը:

Երբ Ն. Ամենապատուութիւնը, ի գլուխ Միարանութեան, մուտք գործեց սրահ, ժառանգաւոր Սաներ կատարեցին երգեցողութիւնը Ս. Աթոռոյս Օրհներգին եւ Վարժարանի Քայլերգին, որոնց յաջորդեց Հ. Բ. Ը. Մ. ի Քայլերգը, երգուած Հ. Ե. Մ. ի Երկսիւս երգչախումբի կողմէ, որ անմիջապէս ետք ներկաներուն հրամցուց Բ. Կանաչեանի «Շուշու» երգչախումբը կը ղեկավարէր Միութեան երէց անդամներէն Տիար Սահակ Գալայեան, որ նոյն ատեն Գպրապետն է Ս. Աթոռոյս: Ատոր յաջորդեց ժառ. Վարժարանի Վերատեսուչ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. ի խօսքը, զոր կու տանք ստորեւ. —

Ամենապատու Սրբազան Հայր,
Գերաւերդ եւ Հոգեւորն Եղբայրներ
եւ սիրելի հանգիստականներ

Երբ առաջին անգամ մէկը Հռոմ կ'այցելէ, զարմանալ հին եւ նոր շէնքերու վրայ գտնուած կը տեսնէ Պապի մը ասունը, Pontifex Maximus, Պօս Տասներորդ կամ Իգնատիոս Երոզ, եւ կ'անդադարաւոր քէ Հռոմի փառքը աշխարհը կը պարսի այդ մեծ հայրապետներու, որոնք կ'առուցած են աշխարհի ամենագեղեցիկ շէնքերը եւ ամենաբարձր եկեղեցիները, ամենեւնի հոյակապ պալատները եւ արուեստի գեղեցկութիւնները: Կարծեմ այժմ ալ

աշխարհի համար: Մեծութիւնը այն ատեն միայն ազնիւ է եւ իրական, երբ սիրտն է անոր աղբիւրը: Հոգեբանական այս երևոյթը իրողութիւն մըն է մեծանուն բարերարին մօտ:

Եթէ հարկ ըլլայ պատմական հին մեթոտի մը հետեւելով մեր պատմութեան որդի շրջանները ներկայացնել միակ մարդու մը դէմքովն ու անունովը, ապա հովսեփ Գլորի ձայները պիտի միանային մեր արդի պատմութեան վերջին շրջանը տիրողսեւի Սլեքս Մանուկեանի անունով եւ այս՝ առանց չափազանցութեան:

Իր նախագահութեան քսանհինգամեակի առիթով ինք ևս կրնայ մեր մեծ բանաստեղծին հետ ըսել, «պիտի ընեմ այնպիսի գործ մը որ իմ ժողովուրդս չզղջայ ինծի պէս դաւակ մը ծնած ըլլալուն համար»: Այսօր այդ ժողովուրդը հպարտ է իրմով, իրեն պէս մեծ դաւակ մը ունենալուն համար:

եբբ մեկը ինձի պես շատ կը նամբարդէ եւ հայկական գաղութներ կ'այցելէ, այլեւս չի զարմանաւ եբբ իւրաքանչիւր գաղութի մէջ դպրոց մը, ծերանոց մը, եկեղեցի մը, երիտաւարական տնակ մը սեսնէ որուն վրայ գրուած ըլլայ Ալեքս եւ Մարի Մանուկեան անունը: Մանքեալի դպրոցը, Տիրոյրի ծերանոցը, նոր բայուած հայկական վարժարանը, Պէյրութի երիտաւարաց տնակը, Փարթի Բարեգործականի տունը, Պուէնոս Այրեսի եկեղեցական վարժարանը, բոլոր ասոնք այն գեղեցիկ կորույններն են որոնք փառք կը բերեն այն մեծ բարեբարին՝ որուն Բարեգործականի նախագահութեան 25րդ տարեդարձը կը նշենք այս երեկոյ:

Նուաւաղեմի Հայ Պատրիարքութիւնը երախտագիտութեան շատ մը պարտքեր ունի Յոբելեար Ալեքս Մանուկեանին. Ժառանգաւորաց վարժարանի այս գեղեցիկ շէնքը վերջինն է միայն իր բարեբարութիւններուն. պիտի սիրէի ըսել մէկն է իր բարեբարութիւններէն, որովհետեւ տակաւին կը յուսանք որ վերջինը չէ: Սակայն անկէ առաջ, Վսեմապալլ Յոբելեարը շատ մը բարիքներ շնորհած է Նուաւաղեմի Պատրիարքարանին. առաջին անգամ 1961ին, եբբ իրեն գիմնէինք որպէսզի օգնէ Ամմանի դպրոցի շինութեան, ինն էր որ Իզպալեան անունով հայ անձնաւորութիւն մը յանձնարարեց եւ անոր խօսեցաւ որպէսզի շինուի Ամմանի դպրոցը. եբբ Ս. Յարութեան հանգանակութեան համար գացինք իրեն, ինն էր առաջինը որ այդ հանգանակութիւնը բացաւ իշխանական նուիրատւութեամբ: Եւ ամէն տարի շարունակ, քե՛ Ամմանի դպրոցին եւ քե՛ մեր զոյգ վարժարաններուն՝ Ժառանգաւորացի եւ Թարգմանչացի կ'օգնէ եւ կը շարունակէ օգնել իրեն յատուկ ամօքխածութեամբ, առանց քիբուլի եւ առանց ալմուլի: Այսպիսի անձնաւորութիւններ, սիրելի հանգիստականներ, չունինք մեր բոլոր գաղութներուն մէջ. միակն է որ կը հասնի ամենուն եւ յուսաւոր ամպի մը նման իր բարիքները կ'անձեռնէ ամէն տեղ ուր որ պէտք ըլլայ հայկական կրթարան մը շինել կամ հայկական երիտաւարական տնակ մը կանգնել եւ կամ որեւէ բարեբարութիւն մը ընել. իր բարեբարութիւնները չեն հաշուրուիր իր շինել տուած շէնքերով եւ իր կառուցած դպրոցներով կամ տնակներով. շատ աւելի անդին կ'անցնէին անոնք եւ կ'ընդգրկեն կրթական խոշոր ծրագիր մը, որով անիկա հարիւրաւոր հայ աշակերտներու քուակներ կը յաշկացնէ. այժմ՝ հաստատած է ան հիմնադրամ մը իր անունը կրող, եւ իր յոսկացուցած գումարը անցած է արդէն 20 միլիոնը եւ անոր եկամուտը կու տայ հայկական գիրքերու տպագրութեան, հայ ուսուցիչներու օգնութեան եւ ազգային ամէն տեսակի բարեբարութիւններու:

Իննք՝ Նուաւաղեմ, արգար էր որ գեղեցիկօրէն եւ այսպէս նաւախաւած մեր երախտագիտութեան եւ սիրտը արտայայտութիւնը ունենայինք անձի մը նկատմամբ՝ որ նախախնամական զեք կը կատարէ այսօրուան օփիւռախայ կեանքին մէջ. եւ կը սիրենք նաւաստի որ իրապէս նախախնամական է իր ներկայութիւնը, որովհետեւ կը հաւատանք քե Հայու Ասուածը միշտ այսպիսի անձնաւորութիւններ կը դրկէ մեր ժողովուրդին, որ հովանաւորէ զայն, հասնի անոր կարիքներուն, եւ առանց սակարկութեան եւ անսպաս կերպով տայ մեր ժողովուրդին՝ հոն ուր պէտք զգացուի:

Մենք այս հանգիստութիւնը կատարելէ առաջ, հեռագիր մը յղեցինք Պր. Մանուկեանին եւ հրաւիրեցինք որ իր ներկայութեամբը պատուէ մեզ. եւ սակայն, նկատի ունենալով իր տարիքը եւ բազմազբաղութիւնը, դժուար էր իրեն համար ձմեռան այս եղանակին մինչեւ այստեղ գալ. բայց շատ գեղեցիկ պատասխան-հեռագիր մը յղած է, զոր կ'ուզեմ հոս կարդալ.

«Պատրիարք Եղիշէ Տէրաէրեան,

Պր. Մանուկեանը խորապէս զգացուած է այն յիշատակի երեկոյթին համար, զոր կը ձօնէք իր արծաթեայ յորհելեանին. կը ցաւի որ անձնապէս չի կրնար ներկայ գտնուիլ, սակայն կ'արտայայտէ իր անխառն շնորհակալութիւնը Ձեզի եւ Հայ երիտասարդաց Միութեան, Ձեր այս որոշումին եւ հրաւերին համար:

ՀԱՅԿԵՆՏ

Ընդհ. Տնօրէն

Պիտի առաջարկէի, խօսքիս վերջաւորութեան, որ բոլոր ներկաներու կողմէ շնորհաւորական հետապիւր մը յղենք Պ. Մանուկեանին եւ ըսենք քեզման կը յարգենք, որքան կը սիրենք եւ որքան կ'աջօրեմք որ երկուսն ալ երկուսը տարիներ շարունակ իր բարեբաւ առաստաճեալութիւնը հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ:

Սրբազանի խօսքի աւարտին, ժառ. Սան Եղիա Չալըշրեան հետեւեալ զգայուն ուղերձը կարդաց. —

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայր,
Գերաւերոհ եւ Հոգեւորհ Հայրեր,
Յոբելինական Յանձնաժողովի պատուարժան անդամներ
եւ յարգելի հանդիսականներ

Շո՛ւ՛, շա՛ն պայծառ յոբելեան մըն է, որ կը նշանակուի այսօր գեթ դոյզն չափով երախտահատոյց ըլլալու համար հայու զաւակներէն ամենէն պիտի չենք մէկուն:

Գաժան հակասազօրի բերումով Սփիւռքի այնքան ընդարձակ տարածքի վրայ ցրիւ եկած մեր ժողովուրդին համար անոր՝ Տիար Ալեքս Մանուկեանի գոյութիւնն ու գործունէութիւնը նախախնամական իսկ է, բառիս ամենանշմարտի առումով: Միայն անհասարակ, որ ունի տարբեր կենսական անհրաժեշտութիւններ իր գոյութիւնը պահպանելու համար, այլ նաեւ անհասկերի հաւաքականութիւնը՝ բուն իսկ ժողովուրդը, ազգը: Այդօրինակ անհրաժեշտութիւններէն ոչ մէկը անիկա զլացաւ իր ազգին, երբեք եւ ոչինչ խնայեց անոր բարօրութեան ու յառաջընթացին համար:

Ո՞վ, երբ ոչ ինքը կրցաւ տալ ազգին դպրոց՝ արժանապատուութեամբ եւ հպարտութեամբ ապրելու համար, մշակոյթի տուն՝ հայ արուեստի ստեղծագործ բափի զօրացման համար, համախառնական քառակուսի՝ երթասարգութիւնը կրելու համար, գիրք՝ հայ գիրքի եւ գրականութեան տարածման համար, տանաւ տառապանքներէն՝ հայ հաւատքի երգին համար: Եւ Աստուած անպառ քառ իր տալու կամքը եւ կարողութիւնը:

Մենք, իր եւ իր համեստափայլ տիկնոջ անունը հպարտութեամբ կրող դպրոցի՝ Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի սաներս, քերես բոլորէն աւելի լեցուած ենք երախտագիտութեան, պատրիարքի ու պատրիարքութեան զգացումներով ու գիտակցութեամբ, վառելի մեղմ զէնք կը շինենք երջանիկ բանկիկներու վիճակի եւ իրաւունքի մէջ. այլ կերպ ինչո՞ւ պիտի շարունակենք մեզի նիւթական ու բարոյական այսօրեան առատ բարիքներ:

Մենք, որ եկած ենք Թուրքիոյ խուլ գաւառներէն՝ Հայու ձայնին ու անունին իսկ կարօտ, մենք, որ եկած ենք Լիբանանի մշտնջենի կրակներէն ու կրակոցներէն ընդմէջէն, մեզի ընծայուած այսօրեան բազմազան շնորհներուն ու բարիքներուն համար, որոնք կու գան իր անձէն, ինչպէ՞ս չտոգորուինք սեպառ երախտագիտութեամբ ու շայտենք մասնաւոր մեր հոգիներուն ջերմագին շնորհակալութիւնները:

Երբ կը գտնուինք ու կը գիտակցինք քեզ ինչպէս օր-օրի, ժամ առ ժամ կը նոխանանք բազմազան օգտաւէտ գիտելիքներով, մեր սիրտն ու հոգին կ'ողողուին նմանապէս հայեցի յոյզերով ու ոգեկան զօրութեամբ, տարւեալաբար կը նորոգուին նաեւ մեր երախտապատ զգացումները անոր ազնուական անձին ու վեհ գործին հանդէպ:

Ճակատագրի կոշով հաւաքուելով այս սրբազան յարկին տակ, ուր աւանդական ու նուիրական է ամէն ինչ, հաղորդուելով երանաւէտ մեր նախնիներէն հաւատքին ու յոյսերուն, եւ յսակ տեսնելով ուղի սփիւռահայութեան այժմու ակնկալութիւններ այս Հաս. տարիներէն, կը գիտակցինք մեր պատասխանատուութեանը խորապէս:

Այս վեճի եւ հանդիսաւոր պահուն կը հաւատանք մեր ինքնատուրման ուխտը, կը վստահեցնենք Տիար Յոբելարին, որ կ'իրագործենք նաեւ ի՛ր ակնկալութիւնները ի տիրուր ի՛ր այնքան շատ առաստաճեալութեան ու ազգաւէտ գործերուն՝ ի պայծառութիւն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, Հայ մշակոյթի, եւ ի պահպանութիւն Հայ ժողովուրդի:

Այսու կը բերենք մեր առաքելիս բարեմազրութիւնները Տիար Ալեքս եւ Տիկն Մարի Մանուկեան ամոյի փառաւորութեան ու յարատեւ երջանկութեան համար:

Ուղերծէն ետք, իր բամբ ծայնովը գաղութիս մէջ համբաւուած Տիար Ալեքս Գալայեան մեներգեց անմահն Կոմիտասի «Զինար ես»ը, որուն դաշնակի վրայ կ'ընկերանար Մայր Հայրենիքի մէջ իր երաժշտական ուսումը ստացած Տիար Սարգիս Քամաճեան:

Յակոբ Անտոնեանի «Հանգրուաններ» քերթուածը ապրումով եւ հասկացողութեամբ արտասանուեցաւ Տիար Կարօ Սամուէլեանի կողմէ, եւ ապա Հ. Ե. Միութեան երէց անդամներէն Տիար Յակոբ Գարակէօզեան կարդաց Յ. Սէթեանի «Բարի Նաւուղիդ» արծակ կտորը, որ ա'յնքան կը պատշգճի արտասահմանի մեր այժմու կեանքին եւ Բարեգործականի ու անոր ցկեանս Նախագահին այդ կեանքին մէջ կատարած նախախնամական դերին:

Տիկին Լուսին Պետրոսեանէ «Բարեւ տարէք իմ եարիս» ժողովրդական տաղի երգեցողութենէն ետք, Տիար Սահակ Գալայեան յստակ առողջանութեամբ կարդաց Տիար Ալեքս Մանուկեանի ճառը, խօսուած անցնող Սեպտեմբերին Լոս Անճէլըսի մէջ, իր նախագահութեան 25ամեայ տօնակատարութեան առթիւ:

Անուանի ատամնարոյժ եւ նոյնքան անուանի դաշնակահար Տրթ. Պերմ Յակոբեան, տեղւոյս Հայ-Կաթողիկէ համայնքէն, նուագեց Երեւանի էրիւսներէն հոջակաւոր «էնզէլի»ն: Ապա բեմ հրաւիրուեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, որ տուաւ իր շինիչ ու շահեկան բանախօսութիւնը, զոր կ'երեւի Ամսագրիս այս թիւին սկիզբները, իրրեւ խմբագրական յօդուած:

Յետոյ Հ. Ե. Միութեան նորընտիր Ատենապետ Տիար Ստեփան Տէր Վարդանեան հանդէս եկաւ շնորհակալութեան խօսքով, թէ՛ Հ. Բ. Ը. Միութեան եւ անոր պատուական Նախագահին եւ թէ՛ այս շնորհալի երեկոյթը կազմակերպողներուն հանդէպ:

Հ. Ե. Մ. ի երգչախումբը Ակումբի Քայլերգով՝ «Անդունդներէն Տառապանքին» (զոր գրած է Ն. Ամենապատուութիւնը եւ դաշնաւորուած հանգուցեալ արուեստագէտ Շահան Պէրպէրեան) փակեց յոյժ տպաւորիչ եւ երկու ժամ տեւող այս հանդիսութիւնը:

Այսպէսով, Սաղիմահայ գաղութն ալ, որ քիչ անգամ չէ որ օգտուած է Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեանի բարերարութենէն, իր համեստ բաժինը բերած եղաւ սփիւռքի շատ մը գաղութներու մէջ իր նախագահութեան Արծաթեայ Յորելեանին առիթով սարքուած եւ երախտագիտութեան անկեղծ արտայայտութիւնը եղող նմանօրինակ հանդիսութիւններուն:

Այս առթիւ, Ս. Պատրիարք Հայրը հետեւեալ հեռագիրը յղեց Յորելեարին. —

Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեան,

Նիւ Եորք

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը, Ալեքս եւ Մարի Մանուկեան ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի ուսուցչական կազմը եւ ուսանողութիւնը, Հայ Երիտասարդաց Միութիւնը եւ ողջ Սաղիմահայութիւնը հանդիսաւորապէս նշեց Հ. Բ. Ը. Միութեան Նախագահութեան 25րդ Արծաթեայ Յորելեանը: Պատրիարքութիւն եւ համայնք իրենց երախտագիտութեան զգացումներուն կը միացնեն ջերմ մաղթանքներ՝ 25րդ կենաց արեւշատութեան համար:

Աղօթարար

ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

MESSAGE OF HIS HOLINESS POPE JOHN PAUL I

FOR THE CELEBRATION OF THE DAY OF PEACE

1 JANUARY 1980

To all of you who want to strengthen peace on earth,
To you, men and women of good will,
To you, citizens and leaders of the peoples,
To you, the young people of every land:

To all of you I address my message and invite you to celebrate the thirteenth World Day of Peace with a resolute effort of mind and action so as to stabilize from within the tottering and ever threatened edifice of peace by putting its content of truth back into it. Truth, the power of peace! Let us join together to strengthen peace through the resources of peace itself. The foremost resource is truth, for it is pre-eminently truth that is the serene and powerful driving force of peace, radiating unimpededly by its own power.

A diagnosis: non-truth serves the cause of war

1. It is a fact, and no one doubts it, that truth serves the cause of peace; it is also beyond discussion that non-truth in all its forms and at all levels (lies, partial or slanted information, sectarian propaganda, manipulation of the communications media, and so on) goes hand in hand with the cause of war.

Is there any need here to list all the different forms that non-truth takes? Let it suffice to give just a few examples. For, although there is justifiable disquiet at the increase of violence in national and international society and at open threats to peace, public opinion is often less sensitive to the various forms of non-truth that underlie violence and that create a fertile soil for it.

Violence flourishes in lies, and needs lies. It seeks to gain respectability in the eyes of the world by pretexts that have nothing to do with its reality and are often contradictory. What should one say of the practice of combatting or silencing those who do not share the same views by labelling them as enemies, attributing to them hostile intentions and using skilful and constant propaganda to brand them as aggressors?

Another form of non-truth consists in refusing to recognize and respect the objectively legitimate and inalienable rights of those who refuse to accept a particular ideology, or who appeal to freedom of thought. Non-truth is at work when oppressive intentions are attributed to those who clearly show that their one concern is to protect and defend themselves against real threats, threats which, alas, are still to be found both within a country and between countries.

Selective indignation, sly insinuations, the manipulation of information, the systematic discrediting of opponents — their persons, intentions and actions — blackmail and intimidation: these are forms of non-truth working to develop a climate of uncertainty aimed at forcing individuals, groups, governments, and even international organizations to keep silence in helplessness and complicity, to surrender their principles

in part or to react in an irrational way. All these attitudes are equally capable of favouring the murderous game of violence and of attacking the cause of peace.

2. Underlying all these forms of non-truth and fostering and feeding upon them, is a mistaken ideal of man and of the driving forces within him. The first lie, the basic falsehood, is to refuse to believe in man, with all his capacity for greatness but at the same time with his need to be redeemed from the evil and sin within him.

Encouraged by differing and often contradictory ideologies, the idea is spreading that the individual and all humanity achieve progress principally through violent struggle. It has been thought that this could be demonstrated historically. Ingenious efforts have been made to build it into a theory. It has become more and more the custom to analyse everything in social and international life exclusively in terms of relationships of power and to organize accordingly to impose one's own interests. Of course, this widespread tendency to have recourse to trials of strength in order to make justice is often held in check by tactical or strategic pauses. But, as long as threats are permitted to remain, as long as selective support is given to certain forms of violence in line with interests or ideologies, as long as support is given to the claim that the advance of justice comes, in the final analysis, through violent struggle — as long as these things happen, then niceties, restraint and selectivity will periodically give way in the face of the simple and brutal logic of violence, a logic which can go as far as the suicidal exaltation of violence for its own sake.

Peace needs sincerity and truth

3. With minds so confused, building up peace by works of peace is difficult. It demands that truth be restored, in order to keep individuals, groups and nations from losing confidence in peace and from consenting to new forms of violence.

Restoring peace means in the first place calling by their proper names acts of violence in all their forms. Murder must be called by its proper name: murder is murder; political or ideological motives do not change its nature, but are on the contrary degraded by it. The massacre of men and women, whatever their race, age or position, must be called by its proper name. Torture must be called by its proper name; and, with the appropriate qualifications, so must all forms of oppression and exploitation of man by man, of man by the State, of one people by another people. The purpose of doing so is not to give oneself a clear conscience by means of loud all-embracing denunciations — this would no longer be calling things by their proper names — nor to brand and condemn individuals and peoples, but to help to change people's behaviour and attitudes, and in order to give peace a chance again.

4. To promote truth as the power of peace means that we ourselves must make a constant effort not to use the weapons of falsehood, even for a good purpose. Falsehood can cunningly creep in anywhere. If sincerity — truth with ourselves — is to be securely maintained, we must make a patient and courageous effort to seek and find the higher and universal truth about man, in the light of which we shall be able to evaluate different situations, and in the light of which we will first judge ourselves and our own sincerity. It is impossible to take up an attitude of doubt, suspicion and sceptical relativism without very quickly slipping into insincerity and falsehood. Peace, as I said earlier, is threatened when

uncertainty, doubt and suspicion reign, and violence makes good use of this. Do we really want peace? Then we must dig deep within ourselves and, going beyond the divisions we find within us and between us, we must find the areas in which we can strengthen our conviction that man's basic driving forces and the recognition of his real nature carry him towards openness to others, mutual respect, brotherhood and peace. The course of this laborious search for the objective and universal truth about man and the result of the search will develop men and women of peace and dialogue, people who draw both strength and humility from a truth that they realize they must serve, and not make use of for partisan interests.

Truth illumines the ways of peace

5. One of violence's lies is to try to justify itself by systematically and radically discrediting opponents, their actions, and the social and ideological structures within which they act and think. But the man of peace is able to detect the portion of truth existing in every human undertaking, and moreover to discern the capacity for truth to be found within every human being.

The desire for peace does not cause the man of peace to shut his eyes to the tension, injustice and strife that are part of our world. He calls them by their proper name, out of respect for truth. And since he is closely attuned to the things of peace, he is necessarily all the more sensitive to whatever is inconsistent with peace. This impels him to push courageously ahead and investigate the real causes of evil and injustice, in order to look for appropriate remedies. Truth is a force for peace because it sees the factors of truth that the other has — factors that share the nature of truth — and tries to link up with them.

6. Truth does not allow us to despair of our opponents. The man of peace inspired by truth does not equate his opponent with the error into which he sees him fall. Instead he reduces the error to its real proportions and appeals from it to man's reason, heart and conscience, in order to help him to recognize and accept truth. This gives the denunciation of injustice a specific tone: such denunciation cannot always prevent those responsible for injustice from stubbornly disregarding the obvious truth, but at least it does not set out to provoke such stubbornness, the cost of which is often paid by the victims of the injustice. One of the big lies that poison relations between individuals and groups consists in ignoring all aspects of an opponent's action, even the good and just ones, for the sake of condemning him more completely. Truth follows a different path; that is why truth does not throw away any of the chances for peace.

7. Above all, truth gives us all the more reason not to despair of the victims of injustice. It does not allow us to drive them to the despair of resignation or violence. It encourages us to count on the forces for peace that suffering individuals or peoples have deep within them. It believes that by confirming them in awareness of their dignity and inalienable rights it gives them the strength to exercise upon the forces of oppression effective pressure for transformation, pressure more effective than acts of violence, which generally lack any future prospect — except one of greater suffering. It is because I am convinced of this that I keep proclaiming the dignity and the rights of the person. Moreover, as I wrote in my Encyclical *Redemptor Hominis*, the logic behind the Universal Declaration of Human Rights and the very establishment of the United Nations Organization was aimed at creating "the basis for continual revision

of programmes, systems and regimes precisely from this single fundamental point of view, namely the welfare of man — or, let us say, of the person in the community" (no. 17, § 4). Since the man of peace draws from the light of truth and sincerity, he has clear ideas about existing injustices, tensions and conflicts. But instead of exacerbating frustration and strife he places his trust in man's higher faculties, his reason and his heart, in order to devise peaceful ways to a truly human and lasting result.

Truth strengthens the means of peace

8. The path from a less human to a more human situation, both in national and in international life, is a long one, and it has to be travelled in stages. The man of peace knows this, he says so and he finds in the efforts for truth that I have just described the light he needs to keep his course set correctly. The man of violence knows it also, but he does not say so, and he deceives public opinion by holding up the glittering prospect of a radical and speedy solution, and then settles into his lie and explains away the constantly repeated delays in the arrival of freedom that had been promised and the abundance that had been assured.

There is no peace without readiness for sincere and continual dialogue. Truth too requires dialogue, and therefore reinforces this indispensable means for attaining peace. Truth has no fear, either, of honourable agreements, because truth brings with it the light that enables it to enter into such an agreement without sacrificing essential convictions and values. Truth causes minds to come together; it shows what already unites the parties that were previously opposed; it causes the mistrust of yesterday to decrease, and prepares the ground for fresh advances in justice and brotherhood and in the peaceful co-existence of all human beings.

In this context I cannot fail to say a word about the arms race. The situation in which humanity is living today seems to include a tragic contradiction between the many fervent declarations in favour of peace and the no less real vertiginous escalation in weaponry. The very existence of the arms race can even cast a suspicion of falsehood and hypocrisy on certain declarations of the desire for peaceful co-existence. What is worse, it can often even justify the impression that such declarations serve only as a cloak for opposite intentions.

9. We cannot sincerely condemn recourse to violence unless we engage in a corresponding effort to replace it by courageous political initiatives which aim at eliminating threats to peace by attacking the roots of injustice. The profound truth of politics is contradicted just as much when it settles into passivity as when it hardens and degenerates into violence. Promoting the truth that gives strength to peace in politics means having the courage to detect in good time latent conflicts and to reexamine at suitable moments problems that have been temporarily defused by laws or agreements that have prevented them from getting worse. Promoting truth also means having the courage to foresee the future: to take into account the new aspirations, compatible with what is good, that individuals and peoples begin to experience as culture progresses, in order to adjust national and international institutions to the reality of humanity on the march.

Statesmen and international institutions therefore have an immense field for building a new and more just world order, based on the truth about man and established upon a just distribution not only of wealth but also of power and responsibility.

Yes, I am convinced of this: truth gives strength to peace within, and an atmosphere of greater sincerity makes it possible to mobilize hu-

man energies for the one cause that is worthy of them: full respect for the truth about man's nature and destiny, the source of true peace in justice and friendship.

For Christians: the truth of the Gospel

10. To work for peace is the concern of all individuals and of all peoples. And because everyone is endowed with a heart and with reason and has been made in the image of God, he or she is capable of the effort of truth and sincerity which strengthens peace. I invite all Christians to bring to the common task the specific contribution of the Gospel which leads to the ultimate source of truth, to the Incarnate Word of God.

The Gospel places in striking relief the bond between falsehood and murderous violence, in the words of Christ: "As it is, you want to kill me when I tell you the truth as I have learnt it from God ... What you are doing is what your father does ... The devil is your father, and you prefer to do what your father wants. He was a murderer from the start; he was never grounded in the truth; there is no truth in him at all; when he lies he is drawing on his own store, because he is a liar, and the father of lies" (*John* 8:40-41, 44). This is why I was able to say with such conviction at Drogheda in Ireland and why I now repeat: "Violence is a lie, for it goes against the truth of our faith, the truth of our humanity ... do not believe in violence; do not support violence. It is not the Christian way. It is not the way of the Catholic Church. Believe in peace and forgiveness and love; for they are of Christ" (nos. 9-10).

Yes, the Gospel of Christ is a Gospel of peace: "Blessed are the peacemakers; they shall be called children of God" (*Mt.* 5:9). And the driving force of evangelical peace is truth. Jesus revealed to man the full truth about man; he restores man in the truth about himself by reconciling him with God, by reconciling him with himself and by reconciling him with others. Truth is the driving power of peace because it reveals and brings about the unity of man with God, with himself and with others. Forgiveness and reconciliation are constitutive elements of the truth which strengthens peace and which builds up peace. To refuse forgiveness and reconciliation is for us to lie and to enter into the murderous logic of falsehood.

Final appeal

11. I know that all men and women of good will can understand all this from personal experience, when they listen to the profound voice of their hearts. For this reason I invite you all, all of you who wish to strengthen peace by putting back into it its content of truth which dispels all falsehoods: join in the effort of reflection and of action which I propose to you for this thirteenth World Day of Peace by examining your own readiness to forgive and be reconciled, and by making gestures of forgiveness and reconciliation in the domain of your own family, social and political responsibilities. You will be doing the truth and the truth will make you free.

The truth will release unsuspected light and energy and give a new opportunity for peace in the world.

From the Vatican, 8 December 1979.

JOANNES PAULUS PP. II

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՄԱՆՈՐԻ ՊԱՏԳԱՄ(*)

«Եւ ինձ պատէ է գործել զգործս
այնորիկ որ առաքեացն զիս,
մինչ աւուրն կայ. զայ զիւր
յորժամ ոչ ոք կարէ գործել»
(ՅՈՒԷ. Թ. 1)

Սիրելի հաւատացեալ ժողովուրդ, Ամանոր է այսօր:

Ահաւասիկ կանգնած ենք Նոր Տարուան մը սեմին, որ մեր տաջեւ կը բանայ տասներկու ամիսներու շրջան մը, 366 օրեր՝ զորս պարտաւոր ենք լեցնել:

Մարդկային ընկերութեան մէջ անձէ անձ կը տարբերի ժամանակը գործածելու և օրերը լեցնելու եղանակը:

Շատեր իրենց օրերը կ'անցնեն գահացում տալով միայն իրենց ֆիզիքական կարիքներուն: Անոնց համար կեանքի իմաստը կը կայանայ «կեր, արք և ուրախ լիք» սինիք փիլիսոփայութեան մէջ միայն: Էականը ներկան է և անոր վաղանցուկ հաճոյքները: Ապագան բնաւ տեղ չունի իրենց մտածողութեան մէջ:

Սովորյալ իմաստասէրն Սենեկան այսպէս է պատգամած. «միջ մարդ, վայելէ ներկայ հաճոյքներդ, բայց լաւ նայէ որ ապագայ վայելքիդ չմոռաս»:

Մեր ներկայով կարող կ'ըլլանք կերտելու մեր ապագան:

Ուրիշներ լրջօրէն մօտենալով ժամանակի խորհուրդին, կը ջանան օգտագործել ժամուան իւրաքանչիւր վայրկեանը: «Ժամանակը մեզի տրուած է», կ'ըսէ Ֆէնէլոն, «յաւիտենականութեան հոգ տանելու համար, և յաւիտենականութիւնը ինքնին կարճ պիտի գայ զգլխաւ մեր կորուստին վրայ, եթէ զայն ի զուր վատնենք»:

Արդ, այս անցնող ու անվերադարձ ժամանակին ինչն է տեսական ու մեայուն,

որ պարտաւոր ենք ձեռք բերել: Այս պարտաւորին, Աստուծոյդին մեր այս հարցումին պատասխանելով կ'ըսէ. «Պարտ է գործել զգործս այնորիկ որ առաքեացն զիս, մինչ դեռ աւուր կայ, գայ զիշեր յորժամ ոչ ոք կարէ գործել» (Յովհ. Թ. 1):

Մեր փրկչի այս խօսքը յատկ կերպով ցոյց կու տայ թէ մենք պէտք է կատարենք Աստուծոյ գործերը, այս աշխարհի վրայ մեզի սահմանուած տեղութեան ընթացքին:

Աստուած ստեղծած է օրը որպէսզի մարդ գործէ ու աշխատի, իսկ զիշերը տուած է մարդու հանգստութեան համար: Պարտաւոր չանցնենք մեր ժամանակը և մեր օրերը լեցնենք բարի գործերով:

Անգլիացի հռչակաւոր բանաստեղծ Շէքսպիր իր կեանքի վերջաւորութեան այսպէս ըսած է. «Ես ժամանակը վատնեցի, և ահա ժամանակը զիս կը վատնէ»:

Մեր կատարած բարի ու առաքինի գործերով է որ մենք կարող կը լինենք շահի մեր ժամանակը և երջանկութեամբ անցնել մեր օրերը:

Չանազան ազգերու ու հասարակութեանց մէջ սովորութիւն դարձած է կերուխումով ողջունել Նոր Տարին: Քրիստոնեային համար նոր տարուան օրը զուարճութեան ու վայելքի պահ մը ըլլալէ աւելի, պէտք է ըլլայ աղօթքի ու հաշտութեան թեման օր մը: Զետադարձ տկնարկ մը նկատելով մեր մէկ տարուան վարած կեանքին վրայ, երեսն հանելու ենք մեր դրական կողմերը և մատնանշելու մեր թերութիւնները:

Երբ տեսնենք թէ անցնող տարուան մեր գործունէութիւնը յաջող արդիւնք տուած է, այսինքն բարի ու առաքինի գործերով օժանդակած ենք մեր ազգային-եկեղեցական կեանքի բարգաւաճման, սատարած՝ հայ մշակոյթի զարգացման ու տարածման, և բարձր պահած ընկերութեան բարոյականը, այն ժամանակ, որպէս ճշմարիտ քրիստոնեաներ, իրաւունք կ'ունենանք ուրախութեամբ ողջունելու Նոր Տարին:

Սովորյալ բնաւ պէտք է յուսահատիլ երբ մեր թերութիւնները նժարին ծանր կշռող կողմը ըլլան: Նոր Տարուան այս

(*) Քառուկ՝ խօսուած Ա. Յակոբեանց Մայր Ծաղիկի բնիկն, Նոր Տարուան առաւօտուն:

Ա. Ն. Վ. Ե. Բ. Ն. Ա. Գ. Ի. Բ.

Ա.

Բ.

Ծառերու վրայ՝ ձիւն աստղածաղիկ,
Հողերն ոսկերուս՝ կը պառկին խաղաղ
Դագաղներու պէս:

Չունիմ ալ երկիւղ անդունդէն, մահէն,
Երազն երկնքին պրսակ է գլխուս՝
Հիւսուած աստղերով:

Կը նայիմ հեռուն, թեւա՛ս աղանին
Ինկած է ծառէն, երկինք չըհասած
Աղօթքի նման:

Լեռներուն վրայ կը սրգան նորէն
Հովերն անմուրազ, սրինգ մը ինչպէս
Աստուծոյ բերնին:

Մահն էր կեցած դրացն ետին,
Կը լքէի ոսնածայնն իր,
Գոց էր դուռը, բայց մահն ունէր
Իր բանալին:

Բացի դուռը, մահը չըկար,
Դուռը, լակայն, իմ ետեւս,
Ինքն իր վրայ, ձեռքէ մ'անցես,
Լուռ կը գոցուէր:

Կը նայէի մութերէն վեր,
Կը պսպրդար ոսկեգոծուած
Հասուերն լոյսին, մեծ զիւրաւան
Գիծէն անդին:

ԵՂԻՎԱՐԴ

օրը թող առիթ ըլլայ զանոնք ուղղելու
և սկսելու նոր կեանք մը, համաձայն
Գրիստոսի ուսուցումներուն: Դասառնենք
մեր ձախորդութիւններէն, որպէսզի այդ
կերպով ապահովինք մեր ապագայ յաջո-
ղութիւնը:

Նախօգէտն պատերազմի մէջ պարտը-
ւելէ հաքը ըսած է իր զօրավարներուն.
«Թշնամին թէև յաղթեց, բայց միւս կողմէ
իր վրայ յաջորդ անգամ յաղթանակը
տանկու կերպը ինծի սորվեցուց»:

Ուրիմն, սիրելի հաւատացեալներ,
կեանքի պայքարէն յաղթական դուրս գա-
լու համար յոյսով ու հաւատքով հետա-
պնդենք մեր գործը:

Միզմէ իւրաքանչիւրը գործ մը,
պարտականութիւն մը ունի կատարելիք
կեանքի տարբեր շրջաններու մէջ: Եւր-
ջաններ՝ որոնց մէջէն մէկ անգամ միայն
պիտի տնցնինք: «Գործածէ՛ ժամանակդ»,
կ'ըսէ հեղինակ մը, «եթէ կը գնահատես
յաւիտեականութեան արժէքը»:

Երէկը չես կրնար հա բերել, վաղուան
վրայ չես կրնար վստահիլ, այսօրը միայն

քուկդ է, որ եթէ չօգտագործես՝ կը կոր-
սընցնես, և ինչ որ կը կորսուի՝ յաւիտե-
ական կորսուած է:

Սիրելի հաւատացեալներ, այսօրունէ
ուխտենք լաւապէս օգտագործել յաւիտե-
անհատացող ժամանակը, մեր օրերը ան-
ցընենք աստուածահաճոյ և մարդասիրա-
կան գործերով, ընտանեկան յարկէ ներս
հայեցի դաստիարակութիւն տանք մեր
նոր սերունդին, և մանաւանդ պահենք
մեր ազգային-եկեղեցական տառնդութիւն.
ներն ու դիմագիծը, քանի ժամանակը
ուշ չէ: Այլապէս, մեր առջին բացուող
տարեշրջանը քայլ մը ևս առաջ կը տանի
մեզ դէպի ուծացում և ապագայանցում:

Սրտագինս կը շնորհաւորեմ բոլորիդ
Նոր Տարին և գալիք հրաշափառ Սուրբ
Ծնունդը, մաղթելով բոլորիդ արեւտա-
թիւն, առողջութիւն և երջանկութիւն,
նաև համայն աշխարհին տեւական խաղա-
ղութիւն. ամէն:

Օրհնեալ էք և օրհնեալ եղերուք ի
Տեսունէ մերմէ Յիսուսէ Գրիստոսէ. ամէն:

ՌՈՒԲԷՆ ՎՐԴ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

* * *

* * *

Է՛յ, դու ջահել, հպարտ հասակ,
Անցար ոսկի ամպի պէս,
Քեզ հետ տարար երգեր ու սէր,
Տարար Քարունն իմ սրէս:

Aye, thou young age, joyous and proud,
Departed like a gold'n cloud,
With thee did songs and love depart,
Depart'd too Spring from my heart.

Քար կը սեղմեմ կրծքիս հիմա,
Կ'ելնեմ սարերը լալու,
Է՛յ, կ'ուզես լաց, կ'ուզես խնդա,
Անցեալն ա՛լ ետ չի գալու:

Upon my heart keep I a stone,
Roam about the heights and moan;
Aye, laugh if you like, or weep sore,
But the past comes back no more.

Ա.Ի.ԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԻԱՆ

AVEDIK ISSAHAKIAN

Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Trans. M. MANOUKIAN

Օ Ր Ե Ր Ը

Օրերն նման են կիներու պչոտ,
Հեռուէն քրտացող ա՛յնքան ցանկալի,
Կիներ շարուած որոնք երբ գան մօտ՝
Գութըդ կը շարժեն սէրէդ ասելի:

Երազուած օրը բայց կը ժամանէ,
Նետած իր ուսէն փառքի ծիրանին,
Որուն ներքեւը իր մերկութիւնն է,
Փլուզումը մեր երազի շէնքին:

Օրերը հեռուէն խոստումը ունին
Թէ պիտի ըլլան պայծառ, արեւոտ,
Ու այդ խոստումով, փուն ու ստայոյ,
Միտքն մեր խոցուած կը կապեն կեան-
փին:

Օրերն նման են կիներու ցոփ, նենգ,
Իրենց հաճոյքին ընելու մեզ զոհ,
Անոնց սիրքը քառ որքան ողորմեմ,
Նոյնքան կը թողուն մեզ բեկուած,
դժգոհ:

Գ. ՀԱՐՏԱՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐՂԱՆ ԱՐԵՒԵԼՅՈՒ «ՀԱՒԱՔՈՒՄՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ»

ԿՈՐԱԾ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ

Ինչպէս արդէն նշել ենք, բանասիրութեանը վաղուց յայտնի է, որ Վարդան Արեւելցին իրրեւ սկզբնաղբիւր օգտագործել է Մխիթար Անեցու «Պատմութիւն»ը⁽¹⁶⁾։ Այն մեզ հասել է մասամբ, միայն Առաջին Պրակը, ըստ այսմ էլ իրաւամբ համարուում է հայ պատմագրութեան կորած աղբիւրներից մէկը։ Լինելով հայ ժողովրդի առաւելագէտ ԺԱ.-ԺԲ. դարերի (մանաւանդ երրորդ Պրակը, ըստ հեղինակի իսկ վկայութեան)⁽¹⁷⁾ պատմա-քաղաքական կեանքի, հիմնականում Սելջուկների արշաւանքների ու արաբականութեան ժամանակաշրջանի վերաբերեալ աշխատութիւն և, բնականաբար, ունենալով աղբիւրադիտական-բնադրական կարեւոր նշանակութիւն ոչ միայն հայ, այլ և արաբական ու պարսկական աղբիւրների համար, շարժել է թէ՛ հայագէտների և թէ՛ արեւելագէտների հետաքրքրութիւնը։ Այսու, ինքնին հասկանալի է, թէ ինչքան կարեւորութիւն ունի նման մի սկզբնաղբիւրի վերաբերեալ ամէն մի օգտակար հետազոտութիւն, առաւել ևս՝ նրա առանձին նշխարների ի յայտ բերելը, այն էլ ժամանակագրականօրէն նրանից ոչ շատ ուշ յօրինուած մի աշխատութեան մէջ, ինչպիսին Վարդան Արեւելցու «Հաւաքունի Պատմութեան» երկն է։

(16) Վարդան Արեւելցի, «Հաւաքունի Պատմութեան», Յառաջաբան, էջ է։ Մխիթար Անեցի, «Պատմութիւն», Ս. Պետերբուրգ, 1879, էջ Ա։

(17) Վարդան Արեւելցի, նշուած աշխատութիւնը, էջ 3-4։

Մեր աղբիւրադիտական հետազոտական աշխատանքները այս առնչութեամբ մեզ բերել են այն տեսլի քան հաւանական եզրակացութեան, որ Վարդան Արեւելցու նշուած աշխատութեան մէջ Մխիթար Անեցու երկից ուղղակի կամ քաղաւածարար առնուած հատուածները տեսլին են, քան ենթադրուել է։ Առ այսօր խօսք է գնացել միայն մի հատուածի մասին, որն զբաղեցնում է 91-92 («Իսկ յաղագս Վրաց ... այս ըստ Մխիթարայ երիցու ասիցն է») և 93-97 («Իսկ որ զԱմիրաւում ու մնեացն կարգն ... որ կայր մինչ ի պատմագիրս. որում պատիւ ի Տեառնէ Աստուծոյ») էջերը, և համաձայն Վարդան Արեւելցու իսկ վկայութեան, ստուգապէս առնուած է Մխիթար Անեցու «Պատմութիւն»ից։ Բայց միթէ՞ ընդամէնը այս է։

Յայտնի է, որ Մխիթար Անեցու երկն սկսում էր հնագոյն ժամանակներից՝ Ադամից և հասնում մինչև 1190-ական թուականները, կամ տեսլի ստույգ՝ 1193 թուականը։ Մխիթար Անեցու իսկ խոստովանութեամբ, այս երկում օգտագործուել են օտար հեղինակների մի շարք երկեր, սկսած Եւսեբէոս Կեսարացու «Եկեղեցական Պատմութիւն»ից ու «Քրոնիկոն»ից, իսկ հայ հեղինակներից՝ Ագաթանգեղոսի երկից, վերջացած Սամուէլ Անեցու աշխատութեամբ⁽¹⁸⁾։ Ուրեմն՝ սկզբից մինչև իր ժամանակները ներառեալ։

Նախապէս Յովնանէս Սարկաւագի

(18) Նոյն տեղում, էջ 15։

հրկից վարդան Արեւելցու օգտուելու վերաբերեալ մեր խօսքի մէջ նշեցինք, որ դրանից որոշ հատուածներ կարող էին նաեւ Մխիթար Անեցու «Պատմութեան» միջոցով փոխանցուել վարդան Արեւելցու աշխատութեանը: Այդպիսի հատուածներ որոնելի են յատկապէս 88-103 էջերում, որտեղ էլ առկայ են Մխիթար Անեցու հրկից առնուած ծանօթ և գեռ անծանօթ քաղուածները: Նման ենթադրութեան իհնչ հիմք ունենք.

ա) Նշուած սոյն էջերում կան պատմական շատ իրողութիւնների մանրամասներ, որոնք մեզ ծանօթ միւս աղբիւրներում բացակայում են,

բ) Դրանք վերաբերում են այն ժամանակահատուածին (XI-XII դդ.), որի մասին հիմնականում պատմում են Մատթէոս Ուռհայեցին, Յովհաննէս Սարկաւազը և Մխիթար Անեցին՝ ինքը. սակայն դրանք չկան նաեւ Մատթէոս Ուռհայեցու երկում,

գ) Որոշ տեղերին, յատկապէս Սելջուկներին «Սարչուք» ձևով կոչելը յատուկ է Յովհաննէս Սարկաւազին և իրեն՝ Մխիթար Անեցուն⁽¹⁹⁾,

դ) Անառարկելի է, որ վարդան Արեւելցին օգտուել է Մխիթար Անեցու աշխատութիւնից,

ե) Ոչ մի այլ մեզ յայտնի աղբիւրում չարտացոլուած յիշեալ մանրամասները, ամենայն հաւանականութեամբ, գալիս են սկզբնապէս Յովհաննէս Սարկաւազի երկից,

զ) Հազիւ թէ Մխիթար Անեցին զանց առնէր նման մի սկզբնաղբիւր, որը ըստ երեւոյթին, այդ ժամանակների իրադարձութիւնների վերաբերեալ հիմնական պատմագրական յուշարձանն էր:

Կարծում ենք, այսքանը միանգամայն բուարար է մեր ենթադրութեան համար:

92-րդ էջի սկզբում աւարտուած է նախորդ էջից սկսուած մի հատուած, որի մասին ինքը՝ վարդան Արեւելցին անմիջապէս վկայում է, թէ «այս ըստ Մխի-

թարայ երիցու տօիցն» է⁽²⁰⁾: Սակայն, մեր կարծիքով, դա չի վերաբերում սոսկ Ծ (50) տառանիշով զատորոշուած տուեալ հատուածին, այլև՝ նախագիր ԽԶ-ԽԹ հատուածներին (էջ 87-91 «Իսկ պատուական թագաւորն ... ամս յիսուն և երկու»): Իէն որոշ ընդհանրութիւններ նկատելի են Ասողիկի, Յովհաննէս Դրասխանակերտցու, Սամուէլ Անեցու, Կիրակոս Գանձակեցու երկերի համեմատութեամբ, սակայն հիմնականում ուրոյն են, անկախ նշուած երկերից, որոնք պատմիչ են այդ ժամանակաշրջանի մասին: Իսկ «Բրտեղից են քաղուած, եթէ ոչ Յովհաննէս Սարկաւազի և Մխիթար Անեցու երկերից, աւելի որոշակի՝ վերջինից: Այսպէս ենք կարծում, որովհետեւ յիշեալ հատուածներին իւր թիւ ստուար մասը նոյնպէս բացակայում է նախընթաց դրաւոր աղբիւրներում և, աւելին, այն ընդհանուր յօրինուածքային միասնութեան մէջ է ստուգապէս Մխիթար Անեցու հրկից առնուած ԾԴ-ԾԴ (էջ 93-97) հատուածների պատմական նիւթի հետ, մանաւանդ որ սոյն երկի այս հրատարակութեան մէջ կատարուած հատուածների բաժանումը հեղինակային է: Ուստի, «այս ըստ Մխիթարայ երիցու տօիցն է» խօսատուանութիւնը հիմք չկայ տարածելու միմիայն Ծ հատուածի վրայ, այլ նաև՝ ԽԶ-ԽԹ հատուածների վրայ:

Աղբիւրագիտական և բանասիրական նման հիմքերով մեզ միանգամայն հաւանական է թուում, որ ԾԱ-ԾԲ (էջ 92-93, «Իսկ վասպուրականի թագաւորքն ... և եդին զՄիքայէլ ամս եօթն») հատուածները ևս քաղուած են Մխիթար Անեցու երկից: Նկատելի է, որ դրանք նոյնպէս ըստ մեծի մասին գալիս են այն նոյն աղբիւրից, ինչ իրենց անմիջապէս նախորդող ԽԶ-Ծ և անմիջապէս յաջորդող ԾԴ-ԾԴ հատուածները: Բովանդակութեան առումով սոյն հատուածների ամենամերձուոր աղբիւրը ենթադրելի էր Թովմա Արծրունու և Արիստակէս Լաստիվերտցու «Պատմութիւն»ների հետ, սակայն մեր աղբիւրագիտական քննութիւնը ցոյց է տալիս, որ ամենայն հաւանականութեամբ,

(19) Սամուէլ Անեցի, «Հաւաքմունք ի Գրոց Պատմագրաց», Վաղարշապատ, 1893, էջ 98: Մխիթար Անեցի, նշուած աշխատութիւնը, էջ 48:

(20) Նոյն տեղում, էջ 92:

Վարդան Արեւելցին նշուած այս երկու երկերից էլ չի օգտուել: Ուստի, հիմք չկայ ՄԱ-ՄԲ միջանկեալ հատուածները օտարերկու տուեալ իջ-ՄԵ-ՄԵ միասնութիւնից և չընդունելու, որ դրանք ևս բխում են Մխիթար Անեցու աշխատութիւնից:

Սակայն, միաժամանակ գտնում ենք, որ այս միասնական շղթայից օտարելի չեն նաեւ ՄԵ հատուածի երկրորդ կէտը և ՄԵ-ՄԵ հատուածները (էջ 98-103 «Ի չորհրդարիւր եօթանասուն թուին . . . և դնէ նմա թագ», «Առ սա գնաց տէր Պետրոս . . . որպէս Տէրն զխաչն ի Հրէից»): Այսպէս ենք մտածում ոչ միայն նրա համար, որ դրանց բովանդակութիւնն էլ հիմնականում մեզ յայտնի է դառնում այստեղից՝ Վարդան Արեւելցու սոյն աշխատութիւնից և միայն մասնակի ընդհանրութիւններ ունի Մատթէոս Ուռհայեցու, Սամուէլ Անեցու և Կիրակոս Գանձակեցու երկերի հետ, այլև նրա համար, որ այդ հատուածները շարունակութիւնն են այն ընդարձակ հատուածի (էջ 93-97), որը ստորագրւած Մխիթար Անեցու գրչի արգասիքն է, այլև ՄԵ-ի այն մասնակի հատուածի (էջ 97), որն սկսւում է «նոյն այրասէ»⁽²¹⁾ մատնանշող յիշատակութեամբ: Իսկ այդ «նոյն այր»ը, ըստ առկայ շարադրանքի ու անարկութեան, կարող էր լինել միայն Մխիթար Անեցին, քանի որ նախորդ հատուածն էլ շարադրուած է ըստ նրա «Իսկ պատուական երէցն Մխիթար Անեցին որոյ յիշատակն՝ ի գիրն կենաց, այսպէս ասէ»⁽²²⁾ աներկբայելի վկայութեան, Հետևաբար, շատ հնարաւոր է, որ Վարդան Արեւելցին Մխիթար Անեցու աշխատութիւնից շարունակել է իր քաղաւածները մինչև յիշեալ հատուածները ներառեալ և, թիրեւ, մինչև 1190ական թուականների իրադարձութիւնները պատմող հետադայ որոշ էջեր:

Վարդան Արեւելցու «Հաւաքումն Պատմութեան» մէջ կայ մի բաականին ընդարձակ հատուած, 25 էջ ծաւալով (էջ 122-146 «Ի հինգ հարիւր եօթանասուն և ինն թուին . . . և ի յստակ մտաց

ծննդականաց»), որն ունի առաւել ուրոյն, մեզ հասած պատմագրական նախորդ աղբիւրներից համեմատաբար շատ անկախ բովանդակութիւն ու շարադրանք: Պատմաւոր իրադարձութիւնները վերաբերում են 1130-1251 թուականներին, իսկ Վարդան Արեւելցին, երբ իր երկը յօրինում էր 1260ական թուականներին, պարզ է, որ շուրջ 100 նախընթաց տարիների միջոցին տեղի ունեցած գէպերի վերաբերեալ նիւթեր հաւաքելու համար պիտի դիմէր նախապէս գրուած աղբիւրի կամ աղբիւրների ինչպէս արդէն գիտել տուինք, տուեալ գէպում մեզ հասած գրաւոր սկզբնաղբիւրները մատնանշելը գոհացուցիչ համարել կարելի չէ, որովհետև դրա համար համոզիչ բնագրական զուգահեռներ չկան: Մատթէոս Ուռհայեցու, Սամուէլ Անեցու և Կիրակոս Գանձակեցու նշուած պատմագրական աշխատութիւնների հետ նկատելի ընդհանրութիւնները ևս բաւարար մերձաւոր առնչութիւն ու ծաւալ չունեն և իրաւունք չեն տալիս խորհելու, թէ Վարդան Արեւելցին այս առիթով ուղղակի օգտուել է յիշեալներից:

Մեզ թուում է, թէ համեմատաբար աւելի ստորագրուած կարող է լինել դարձեալ Մխիթար Անեցու երկի, և այդ ժամանակաշրջանի մեր ամենաբանիմաց գիտնական Վարդապետներից Եովհաննէս Վանականի պատմագրական աշխատութեան մասին (ցաւօք սրտի, նոյնպէս առ այսօր մեզ չի հասել և ըստ այդմ կորած է համարւում), ի հարկէ, քանի դեռ այդ ժամանակամիջոցի վերաբերեալ պատմագրական այլ թէկուզ դարձեալ կորած աղբիւրի շուրջ տեղեկութիւններ չեն լինի:

Ինչպէս նշել ենք քիչ վերը, Մխիթար Անեցին իր «Պատմութիւն»ը հասցրել է գոնէ մինչև 1190-1193 թուականները: Եթէ անգամ ենթադրելու լինենք, թէ Վարդան Արեւելցին յիշեալ երկից իր ուղղակի քաղաւածները չի շարունակել մինչև նշուած թուականների իրադարձութիւնները, սակայն բացառւած չէ, որ նրա օգտագործած միւս, տուեալ գէպում՝ ոչ մեզ հասած, աղբիւրները իրենք օգտուած լինէին դրանից և միջնորդա-

(21) Վարդան Արեւելցի, նշուած աշխատութիւնը, էջ 97:

(22) Նոյն տեղում, էջ 94:

բար փոխանցած Վարդան Արեւելցուն։ Այս ելակէտից բացի, հետաքրքիր է, որ վերոնշեալ հատուածի 137րդ էջում Մխիթար Անեցու մասին հետեւեալ ուշադրաւ վկայութիւնն է թողել. «Զայնու ժամանակօք թարգմանեաց Մխիթար, պատուեալ քահանայն կաթողիկեցի, զպատճառս խաւարման արեգական և լուսնի ի պարսկէ միոջէ Ոճիէ անուն...»⁽²³⁾, իսկ շարունակութեան մէջ բերել է այնպիսի մանրամասներ, որոնք, անտարակոյս, առնուած պիտի լինեն այդ թարգմանութիւնից, որովհետեւ խիստ «մասնագիտական» են և ոչ ազատ շարադրանքի արդիւնք⁽²⁴⁾։

Անա թէ ինչու մեզ թուում է, որ գոնէ մինչև 137րդ էջը Մխիթար Անեցու «Պատմութիւն»ից և սոյն թարգմանութիւնից ուղղակի քաղուածներ կան անպայման։ Սակայն, ըստ երևոյթին, կան քաղուածներ նաեւ միջնորդաբար ներառուած։ Այսպէս ենք կործում, նկատի ունենալով մասնաւորաբար հետեւեալը։ Նախ, ստոյգ է, որ Վարդան Արեւելցին ձեռքի տակ ունեցել է Յովհաննէս Վանականի յիշեալ երկը⁽²⁵⁾։ Թէկուզ և նա ասում է, թէ Յովհաննէս Վանականը, ինչպէս նաեւ կիրակոս Գանձակեցին «Զօրն համանման» (իմա՝ Յովհաննէս Վանականի) որոշակի գրել են 1236–1265 թուականների իրադարձութիւնների մասին, սակայն այդ չի նշանակում, որ նրանք գրած պիտի լինէին հէնց միայն այդ թուականների՝ դէպքերի վերաբերեալ և լուռ մնային նախընթաց, այդ թուում նաեւ Մխիթար Անեցու «Պատմութիւն» մէջ նկարագրուած իրադարձութիւնների մասին. այլպէս Վարդան Արեւելցին սխալ թոյլ տուած կը լինէր։ Զէ՛ որ կիրակոս Գանձակեցին որոշակի պատմում է դեռեւս 4րդ դարում տեղի ունեցած հղիութիւններից, իսկ Յովհաննէս Վանականը մահացել է 1251 թուականին, էլ ինչպէ՞ս կարող էր նա գրել մինչև 1265 թուականը տեղի ունեցած դէպքերի մասին։ Այնպէս որ Վարդան Արեւելցու սոյն վկայութիւնը, պարզ

է, ակնարկ չէ այն մասին, թէ յիշեալ երկու հեղինակները գրել են միայն 1236–1265 թուականների մասին. թէ, մասնաւոր, Յովհաննէս Վանականը այդ թուականներից առաջ պատահած իրողութիւնների վերաբերեալ լռել է։ Նա ընթերցողին պարզապէս կամեցել է յայտնել, որ ինքը 1236–1265 թուականների անցուդարձերի մասին շատ քիչ է խօսում, որովհետեւ դրանց վերաբերեալ մանրամասն պատմում է յիշեալ հեղինակների երկերում, որոնց ինքը չի կամենում իր իսկ բառերով ասած՝ «երեքելնել»⁽²⁶⁾։

Միաժամանակ որոշ է, որ Վարդան Արեւելցին առանց համապատասխան գրաւոր աղբիւրների չէր կարող գրել նախընթաց, առեալ պարագային, ասենք, 1236 թուականից առաջ 1130ական թուականներին տեղի ունեցած դէպքերի մասին։ Այս առնչութեամբ, Մատթէոս Ուռհայեցու շարունակողի՝ Գրիգոր Երէց Քէնոնցու շարադրածի և Սամուէլ Անեցու «Ժամանակագրութեան» հետ հղած համեմատելի ընդհանրութիւնները թէ՛ քիչ են և թէ՛ ուղղակի կապի արդիւնք չի կորելի համարել, նոյնպէս նաեւ վրաց ժամանակագրութիւնների հետ հղած առնչութիւններ թէև քիչ չեն, բայց բառացի կամ անմիջական կապ, մեր կարծիքով, նկատելի չէ, ինչպէս ցոյց են տալիս աղբիւրագիտական մանրակրկիտ համեմատութիւնները։ Կիրակոս Գանձակեցու «Պատմութեան» հետ ուղղակի կապ կայ, ըստ երևոյթին, սակայն այնքան քիչ, որ տուեալ դէպքում մասնաւոր նշանակութիւն չունի իրրեւ աղբիւր, էլ չենք ասում, որ կիրակոս Գանձակեցին ևս այս շրջանի դէպքերի համար կարող էր դիմել միայն այն միւսնոյն աղբիւրներին, որոնցից օգտուել է ինքը՝ Վարդան Արեւելցին։ Այլ ծանօթ աղբիւրներ չեն առնչում այս շրջանի 1130ական թուականների մասին պատմող բնագրական հատուածներին։ Ըստ այսմ, կարելի է մնում է այն, որ Վարդան Արեւելցին բաւականին ծաւալուն նիւթ քաղել է մեզ չհասած պատմագրական աղբիւրներից։

Տուեալ դէպքում, ի դէպ, բացառ-

(23) Նոյն տեղում, էջ 137։

(24) Նոյն տեղում, էջ 137–138։

(25) Նոյն տեղում, էջ 147։

(26) Նոյն տեղում, էջ 147։

ւում է Յովհաննէս Սարկաւազի աշխատութիւնը ևս, քանի որ նա արդէն մահացել էր 1130 թուականից նոյնիսկ մէկ տարի առաջ: Մեր իմացած կորած աղբիւրներից մնում են երկուսը՝ Մխիթար Անեցու և Յովհաննէս Վանականի երկերը և էլի մի-երկու աշխատութիւն, որոնց վերաբերեալ համառօտ կը նշենք ստորև:

Այսպիսով, միանգամայն հնարաւոր և հաւանական է, որ Վարդան Արեւելցու նշուած աշխատութեան մէջ Մխիթար Անեցու «Պատմութեան» կորած պրակներից անմիջաբար կամ միջնորդաբար փոխառութիւններ պահպանուած լինեն 1130-ական թուականների մասին պատմող վերոյիշեալ 122-137 էջերի տարբեր հատուածներում ևս: Ուստի տարակոյս չկայ, որ Մխիթար Անեցու աշխատութեան հետքերը Վարդան Արեւելցու յիշեալ երկի մէջ շատ աւելի են, քան կարծուել է մինչ հիմա:

Տարակոյս չի յարուցում նաև այն, որ Վարդան Արեւելցին իբրև պատմական սկզբնաղբիւր օգտագործել է Յովհաննէս Վանականի նոյնպէս առ այսօր մեզ չհասած պատմագրական աշխատութիւնը: Առնուազն 1190-ական թուականներից այս կողմ (մինչև ուր Մխիթար Անեցին հասցրել է իր «Պատմութիւնը») առ 1240-1250-ական թուականները ընկած ժամանակահատուածի պատմական նիւթի մի կարևոր մասը Վարդան Արեւելցին քաղել է նրա այն երկից, թէկուզ «համառօտ բերելով» «միայն զթիւ ժամանակին նշանաւոր իրաց և գործոց», ինչպէս արդէն ինքն իսկ խոստովանում է⁽²⁷⁾: Տուեալ դէպքում դժուարը հաւաստի հատուածներ ճշգրիտ է, քանի որ ուղղակի համեմատութեան հնարաւորութիւն, բնական է, չենք կարող ունենալ յիշեալ սկզբնաղբիւրի կորած լինելու պատճառով: Բայց ամէնամերձաւոր ճշգրտութեամբ կարող ենք մասնացոյցանել յամենայն դէպս գոնէ 138-148 էջերում զետեղուած 2Բ-2Ը հատուածները. «Յաւուրս ժամանակացս այսոցիկ . . . այր անագան և պատերազմասէր և աղօթական»:

Այստեղ պատմուող դէպքերը ոչ մի-

այն ժամանակադրականօրէն պատշաճում են մեր կարծիքին, այլև նրանով, որ մեծ մասամբ այնպիսին են, որոնք կատարուել են Յովհաննէս Վանականի մերձակայ ու անմիջական շրջապատում. թեև երբեմն նաև իր ներկայութեան, և հիմնականում առնչւում են Ջաքարեանների գործունէութեան, որի նկատմամբ ինքը իբրև պատմագիր անհնար էր որ անտարբեր մնար ու լայն տեղ չտար դրան իր «Պատմութեան» մէջ:

Դրանք թէև տեղ-տեղ նման են միայն կիրակոս Գանձակեցու երկի համապատասխան պատմութեաններին⁽²⁸⁾, սակայն դրանով դարձեալ իրողութիւնը այլ վիճակ չի ստանայ, որովհետև, ինչպէս տեսանք, Վարդան Արեւելցին ինքն իսկ յատկ արձանագրել է, թէ կիրակոս Գանձակեցին դրանք գրի է առել «Հօրն [իմա՝ Յովհաննէս Վանականի — Փ. Ա.] համանման»⁽²⁹⁾: Այլ մեզ հասած գրաւոր աղբիւրների հետ ուղղակի կապ չի նկատուում: Բացի այդ, դրանց բովանդակութիւնը պատմող կորած այլ աղբիւրների վերաբերեալ տեղեկութիւն չունենք. Մխիթար Անեցին այդ տարիներին (1195-96 թուականներից յետոյ) արդէն չկար, իսկ Վարդան Արեւելցին միառժամանակ յետոյ է ծնուել, բնական է, գոնէ սկզբնական տարիների վերաբերեալ չէր կարող ուրույնաբար, առանց այլ աղբիւրի, հանդէս գալ: Յիշենք նաև հետեւալ կարևոր հանգամանքը: Վարդան Արեւելցու մօտ յիշեալ հատուածները բնագրական որոշակի սահմանադժով տարանջատուած են սկզբից ու վերջից: Առաջին հատուածը կտրուկ սկսում է այնտեղից, որտեղ վերջանում է Ոճիէ պարսիկի աշխատութեան Մխիթար Անեցու թարգմանութիւնից քաղուած հատուածը, իսկ վերջին՝ 148րդ էջն աւարտւում է Հոսթի Պապի կողմից առաքուած թղթի կապակցութեամբ Յովհաննէս Վանականի մասին եղած պատմումով: Անմիջապէս յաջորդող տողերը

(28) Հմմտ. կիրակոս Գանձակեցի, նշուած աշխատութիւնը, էջ 150-151, 162-166, 186-189, 204-207, 243-244, 329-333:

(29) Վարդան Արեւելցի, նշուած աշխատութիւնը, էջ 147:

(27) Նոյն տեղում, էջ 147:

ոչ միայն շեշտակիօրէն տարբեր բովանդակութիւն ունեն (մտքախի մասին), այլ և յատկանշաբար վերաբերում են 1252 թուականին, Յովհաննէս Վանականի մասնական յաջորդ իսկ տարւում, որի մասին, ինչ խօսք, նա ոչինչ գրել չէր կարող: Փաստագրական ու բնագրական այս սահմանագիծը, նշուած 138-148 էջերի հէնց սկզբից ու վերջից, ըստ երևոյթին, որոշակի յաշուած է, որ դրանց միջև պարփակուած յիշեալ հատուածները բխում են մի, մեզ անյայտ աղբիւրից, որը Յովհաննէս Վանականի իսկ կորած պատմագրական աշխատութիւնն է:

Վարդան Արեւելցին յատկ յիշատակութիւն է թողել, թէ ինքը օգտուել է նաև «Վահրամայ՝ որդւոյ Տիգրանայ Վիպագրի» աշխատութիւնից⁽³⁰⁾: Ինչպէս յայտնի է, այս անունը կրող հեղինակի որևէ երկ մեզ չի հասած: Մխիթար Այբովանցին ևս յիշում է մի Վահրամ պատմագիր, սակայն ոչ որպէս «որդի Տիգրանայ», այլ՝ «Տիգրանակերտցի»⁽³¹⁾: Ըստ երևոյթին, խօսքը նոյն անձնուորութեան մասին է: Ուստի, Վահրամը դարձեալ մնում է իբրև կորած պատմագրական աղբիւրի հեղինակ:

Ահաոտարակ այս անունով հայ բանասիրութիւնը չի գրառուել, կամ գրեթէ չի գրառուել: Այստեղ այդ հարցը քննարկու տեղը չէ թէև, բայց առաւելաբար բաւարար տուեալներ ու փաստարկներ չունենալով, մենք ևս այսօր չենք կարող անդրադառնալ դրան, սակայն կարող ենք ասել, որ Վարդան Արեւելցու վկայութիւնը որևէ շփոթութեան հետեւանք չէ, ընդհակառակը, տարակոյս չկայ, որ Վահրամ անունով («որդի Տիգրանայ» կամ՝ «Տիգրանակերտցի») հեղինակ եղել է, ունեցել է պատմագրական երկ, որտեղ պատմել է Սելջուկների մասին, և որը առ այսօր մեզ չի հասել, սակայն Վարդան Արեւելցու համար հանդիսացել է սկզբնաղբիւր:

Այս ժամանակների վերաբերեալ պատմագրական մեզ առ այսօր չհասած երկերից է նաև Յովհաննէս Կոզեռնի «Պատմութիւն Բագրատունեաց» աշխատութիւնը: Թէև Վարդան Արեւելցին դրանից օգտուած լինելու որևէ խոստովանութիւն չունի, սակայն բացառուած չէ, նոյնիսկ շատ հաւանական է, որ նրանից որոշ քաղուածներ, եթէ ոչ ուղղակի, գէթ միջնորդաբար, յատկապէս Մխիթար Անեցու երկի միջոցով, մուտք գործած լինեն «Հաւաքումն Պատմութեան» մէջ, քանի որ վերջինս ինքը վկայում է, թէ իր երկի աղբիւրներից մէկն էլ եղել է Յովհաննէս Կոզեռնի «Բագրատունեաց Պատմութիւն»ը⁽³²⁾:

Ահա համառօտակի այն ամէնը, ինչ այս առիթով կարող էինք ասել Վարդան Արեւելցու «Հաւաքումն Պատմութեան» և նրա պատմագրական այն սկզբնաղբիւրների առնչութիւնների մասին, որոնք կորած են համարւում առ այսօր: Հասկանալի է, անշուշտ, թէ ինչու սոյն վերջին հանգամանքը հնարաւորութիւն չի տալիս աւելի որոշակի եզրակացութիւնների, մանաւանդ աղբիւրագիտական այսօր քաղաքացած խնդիրներում, առաւելաբար երբ ստուգանիլ մէկ համեմատական եզրը բացակայում է և խօսքը գնում է մի յօդուածի սահմաններում: Այսուհանդերձ, վստահ ենք, որ Վարդան Արեւելցու նշուած երկի աղբիւրագիտական մանրակրկիտ քննութեան հիման վրայ այստեղ արծարծուած տուեալներն ու փաստարկումները համոզիչ են դարձնում այն հիմնական եզրակացութիւնը, թէ յիշեալ «Հաւաքումն Պատմութեան» աշխատութեան մէջ պատմական հարուստ ու ծաւալուն նիւթ է հաւաքուած Շապուհ Բագրատունու, Յովհաննէս Սարկաւագի, Մխիթար Անեցու, Յովհաննէս Վանականի, Վահրամ որդի Տիգրանայ և Յովհաննէս Կոզեռնի կորած երկերից, ինչպէս երբեմն որոշակի, երբեմն էլ մօտաւոր ճշգրտութեամբ համապատասխան հատուածները զատորոշւում են ըստ այնմ, թէ ո՞ր աղբիւրից են քաղուել, կամ՝ կարող էին

(30) Նոյն տեղում, էջ 94:

(31) Մխիթար Այբովանցի, «Պատմութիւն Հայոց», Մոսկուա, 1860, էջ 25:

(32) Մխիթար Անեցի, նշուած աշխատութիւնը, էջ 15:

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒ ՆՈՐ ՀԱՒԱՔԱԾՈՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԷՆ ՆԵՐՍ

Հեթում I-ի Ա - ԶԱՊԷԼ - Լեոնի դուստրը Զապել ամուսնացաւ Լամբրոնի իշխան Պայլ կոստանդինի զուգին հետ, այսպէսով միացնելով Կիլիկիան Հայաստանի երկու ամենազօրաւոր առձմերը: Այս ամուսնութիւնը զօրացուց երկրին ներքին վիճակը և պատճառ եղաւ որ Կիլիկիա շարունակէ իր գոյութիւնը ինչպէս Կիրնեոսը անկումէն վերջ:

Հեթում I-ը յարգելով Իկոնիոյ Սուլթանին հետ Լեոնի դաշնակցութիւնը, հասանք փոքրաթիւ երկրագոյնան շատ գեղեցիկ դրամներ⁽²³⁾: Այս դրամները հազուագիւտ են, իսկ երկրագոյնան կէս-դրամները՝ շատ հազուագիւտ:

Այս երկրագոյնան արծաթներուն ա. կողմին վրայ կը տեսնուի Հեթում I-ի անուան, որ ձախ կ'ընթանայ: Աջ ձեռքով բռնած է լախտ մը, որ ուսէն վար կ'երկարի: Այս աղբյուրը կը յիշեցնէ Իկոնիոյ Սուլթանին դրամները: Դրամին բ. կողմը արարերէն է և կը կրէ Սուլթան Քայքայատի կամ Քայքայատի անունը, նոյն

ասան յիշելով թէ դրամները կոխուած են Սոոյ մէջ:

Ա. կողմին դրութիւնն է, տարբերութիւններով.

Հեթում I-ի ԹԱԿԱԻՈՐ ՀԱՅՈՑ,

Հաւաքածոն կը պարունակէ երկու դրամներ Քայքայատէն, չորս հատ Քայքայատէն և կէս-դրամ մը Քայքայատէն:

Հեթում-Քայքայատ, Hetoum I-Kaikobad, Bed. No. *776, 776v.

Հեթում-Քայքայատ, Hetoum I-Kaikhosrew, Bed. No. 807, 806v, 806v, *820.

Կէս-դրամներ, Half-trams, *841, *1286:

Հեթում հասանք մեծ քանակութեամբ գեղեցիկ արծաթ դրամներ, չորս կարելի է բաժնել քանի մը մասերու: Այնպէս կ'երևի թէ նորէն գեղեցիկ դրամները կոխուած են սկզբնական շրջանին և ցած արուեստով դրամները՝ վերջի տարիներուն⁽²⁴⁾:

Այս արծաթներուն բաւարին վրայ կը տեսնուի ա. կողմը թագաւորն ու թագուհին կանգնած դէմ դիմաց, արքայական զգեստով և երկուքը նոյն խաչը բռնած:

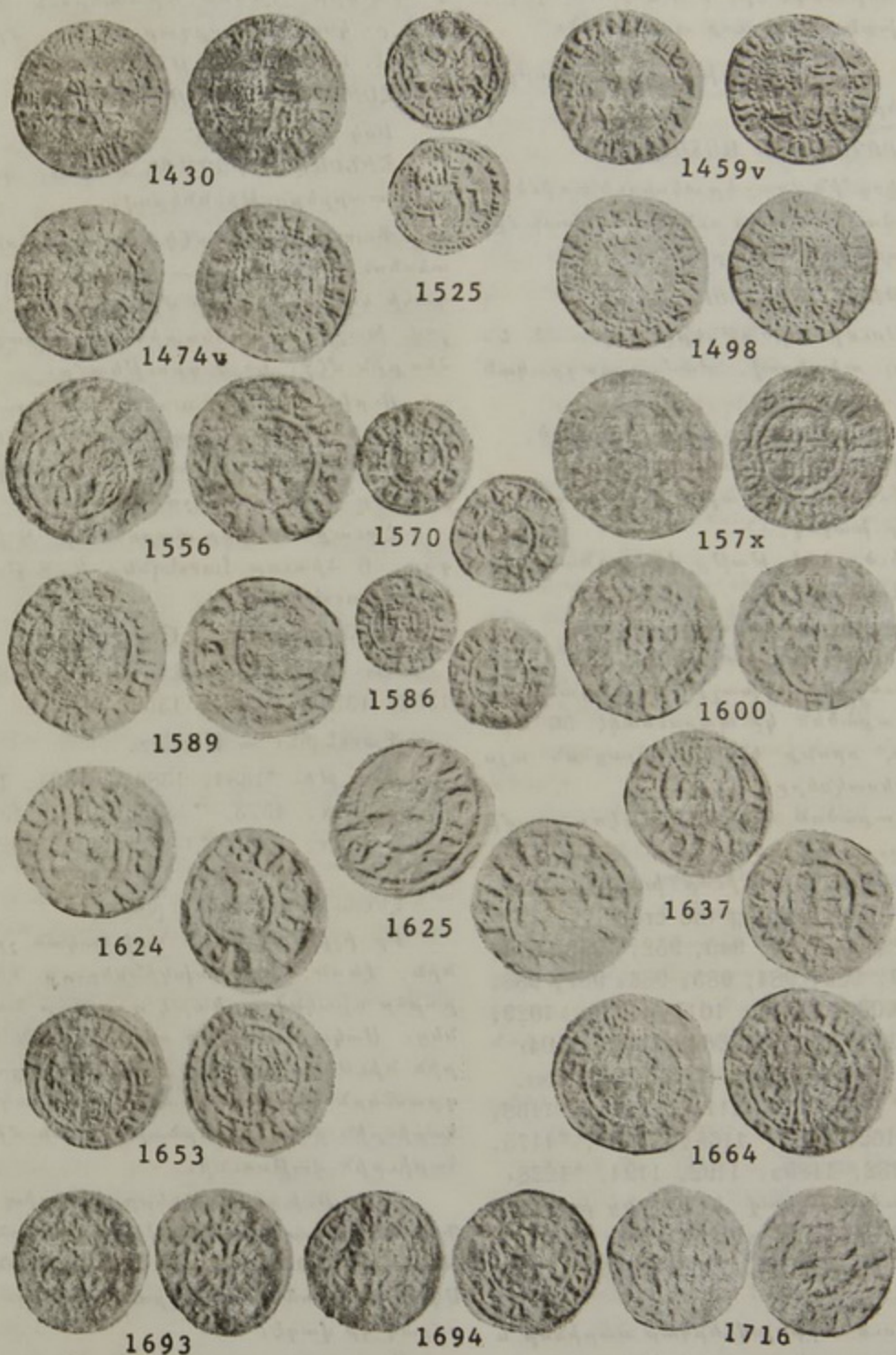
(23) P. Z. Bedoukian, «A Hoard of Bilingual Trams of Hetoum I of Cilician Armenia.» The American Numismatic Society Museum Notes 23, (1978), pp. 149-160. Pls. 32-35.

(24) P. Z. Bedoukian, «Two Hoards of Hetoum-Zabel Trams.» The American Numismatic Society Museum Notes VIII (1958), pp. 145-180. Pl. XXXIX.

քաղուած լինել ու մուտք գործել «Հաւաքումն Պատմութեան» մէջ:

Այս հիմքով կարելի է տեսնել, որ կորած յիշատակ երկերից բաւարար չափով փաստագրական նիւթ աւագրական ուղղակի և վերաշարագրուած հաստատուններ պահպանուել ու փրկուել են կորստից: Տարակոյս չկայ, որ միւս մեզ հասած եր-

կերի ազդեցութեամբ մանրադնին քննութիւնը նոյնպէս կը բերի յաւելուել լրացումներ, որոնց նշանակութիւնը ևս բացայայտ է երկուստեք, թէ՛ քննուող երկրի, թէ՛ մեզ առ այսօր չհասած երկերի ազդեցութեամբ, բնագրագրական և պատմագրական վիճակի ու արժէքի բացայայտման համար:

Կարելու ճմուլներ՝ Զարեհ Պսուկեանի ցկարագրած հաւաքածոյէն:

Թագաւորին պատկերին ներկայութիւնը
յայտարարութիւն մըն է որ ան արքա-
յական սերունդէ էր, իսկ Հեթում՝ կողա-
կից իշխան, Թագաւոր պատկուած:

Ա. կողմին գրութիւնն է, տարբե-
րանքներով.

ԿԱՐՈՂՈՒԹԵՆ. ԱՍՏՈՒԾՈՅ:

Բ. կողմին վրայ կը տեսնուի առիւծ մը
աջ դարձած, կոնակն ունենալով խաչ մը:
Գրութիւնը՝ տարբերանքներով.

ՀԵԹՈՒՄ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՅ:

Հեթումի արծաթները կոխուած են
հետեւեալ տիպերով, ժամանակագրական
կարգով.

Առիւծը աստղաւոր խաչը բռնած,

Առիւծը կէտով խաչը բռնած,

Առիւծը ձախ թաթը վեր բռնած և
կէտաւոր խաչով,

Առիւծը ձախ թաթը վեր բռնած, ա-
ռանց կէտի խաչով,

Նոյնը բայց առիւծը աստղով,

Նոյնը առանց խաչի,

Առիւծը առանց խաչի և առանց աստղի:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 56 ար-
ծաթներ, որոնք կը ներկայացնեն այս
թուր տեսակները:

Հաւաքածոն ունի նաև կէս-գրամի
օրինակը:

Դրամներ — առիւծը խաչը բռնած,
Trams — lion holding the cross.

Պա. թիւ 916v, 945, 952, *958, 971,
975, 977, 983, 984, 985, 986, 987, 988,
993, *1006, 1006a, 1017, 1029, 1029,
1049, 1060, 1060v, 1064, 1090, 1104:

Առիւծը աստղով — Lion with star.

Պա. թիւ 1111, 1111v, *1112, 1138,
1150, 1162, 1163, 1165v, 1169, *1175,
1178, 1182, 1185a, 1192, 1194, *1228:

Առիւծը աստղով և առանց խաչի —
Lion with star and without cross.

Պա. թիւ *1245, 1262, 1265, *1268,
1271:

Հեթում տիրելով երկար տարիներ և
համեմատաբար խաղաղ շրջաններուն, կո-
խեց նաև զանազան տեսակ պղինձներ:
Մեծ թանգ պղինձներէն զատ ան հասա-
նեց նաև ֆարսկ կոչուած աւելի փոքր
պղինձներ:

Թանգերը Լեոնի պղինձներուն չափ
են և ա. կողմին վրայ ունին գահակալ
Թագաւորը, Լեոնի դրամներուն նման,
իսկ Բ. կողմին՝ զարդարուն խաչ մը:

Ա. կողմին գրութիւնն է.

ՀԵԹՈՒՄ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՅ,

Իսկ Բ. կողմինը՝

ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ, զանա-
զան տարբերութիւններով:

Քարսկաններուն մէկ տեսակին վրայ կը
տեսնուի նոյն տիպը — Թագաւորը նստած
գահի կամ աթոռակի մը վրայ, ունենա-
լով խաչը ձախ ձեռքին և լախտը աջ
ձեռքին մէջ: Նոյն գրութիւններ:

Ուրիշ տեսակ ֆարսկի մը վրայ կը
տեսնուի ձիաւոր Թագաւորը, երկլիզու-
եան դրամներու նման, իսկ Բ. կողմը
խաչ մը՝ զանազան նշաններով:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 8 թան-
գեր, 6 ձիաւոր ֆարսկներ և 8 թանգի
նման ֆարսկներ:

Պլինն քանդեք — Copper tanks.

Պա. թիւ 1295, 1296, 1296v, 1296v,
1302, 1354v, *1354, 1356:

Քարսկներ — Kardez.

Պա. թիւ *1384, 1384v, 1391, 1367,
137x, 137x, 1373, *1393, 1394, 1394v,
1396, 139x, 1399, *1408, 1417, 1420:

Լեոն Բ. ի դրամները

Իր իշխանութեան նախնական շրջա-
նին, Լեոն, իր նախկիններուն նման,
բարձր որակով արծաթէ դրամներ հատա-
նեց: Սակայն վերջին տարիներուն երկ-
րին նիւթական լիճակը վատթարացաւ և
դրամներն ալ փոխանակ պարունակելու
հարիւրին իննսուն արծաթ, իջան մինչև
հարիւրին վաթսունի:

Լեոն Բ. ի արծաթները միատիպ են:
Դրամներուն ա. կողմին վրայ կը տեսնուի
Թագաւորը՝ ձիաւոր, որ աջ կ'ընթանայ:
Սկիզբի դրամներուն վրայ ձին քառա-
ամբակ կը վազէ:

Ա. կողմին գրութիւնն է՝ տարբե-
րանքներով.

ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ,
կամ ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՅ:

Հետաքրքրական է որ մաքուր ար-

ծաթէ գրամները կը կրեն առաջին գրու-
թիւնը:

Դրամներու ք. կողմին վրայ կը տես-
նուի առիւծը խաչով: Բարձրորակ ար-
ծաթներուն վրայ առիւծը ձախ դարձած է
և աջ թաթը վեր բռնած: Միւս գրամնե-
րուն վրայ առիւծը աջ դարձած է և եր-
բեմն խաչը բռնած:

Բ. կողմին գրութիւնն է.

ՇԻՆԵԱԼԻ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ, տարբե-
րութիւններով:

Լեռն հատանեց նաև կէս-գրամներ,
Ասոնք հազուագիւտ են, իսկ ամբողջական
գրութեամբ կէս-գրամները՝ շատ հազուա-
գիւտ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 15 գրամ-
ներ առիւծը ձախ դարձած, հինգ հատ
առիւծը աջ դարձած և մէկ հատ կէս գրամ:

Դրամներ, Պտ. թիւ — Trams, Be-
doukian No.

*1430, 1430v, 1430v, 1434, 1435v,
1439, 1440, 1444v, 1445, 1446, *1459,
1460, 1471, *1474, *1498, 1500, 1515a,
1516, 1518.

Կէս-գրամ, Պտ. թիւ — Half tram-
*1525:

Լեռն հատանեց նաև պզտիկ փաթեթ-
ներ, որոնց մէկ կողմը կը տեսնուի խաչ
մը և միւս կողմը ձախ քալող առիւծ մը:
Լեռնի անունը կը տեսնուի մէկ կամ միւս
կողմին վրայ, և երբեմն երկու կողմին
վրայ:

Գրութիւնն է, ա. կողմին և ք. կող-
մին վրայ.

ԼԵԻՈՆ ԹԱԴԱԻՈՐ ՀԱՅՈՑ,

ՇԻՆԵԱԼԻ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Հետաքրքրական է որ երբեմն Լեռնի
պղինձներուն ք. կողմին վրայ կը գոր-
ծածուի ՀԱՏԵԱԼ քառը ՇԻՆԵԱԼի տեղ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 7 հատ
փաթեթներ:

Պլինձ փաթեթ, Պտ. թիւ — Copper
Kardez.

1440, *1556, 1563, 1572, 1573, 156x,
156x, *157x.

ՀԵԹՈՒՄ Բ. — Հեթում Լեռնի անդա-
նիկ որդին էր և շատ կրօնասէր ըլլալով
թագաւոր չօժուեցաւ և ոչ ալ արծաթ
գրամներ հատանեց: Ան գոհացաւ փոք-
րաթիւ Պիլոններով և պղինձ գրամներով:

Պիլոնները հազուագիւտ են և հետա-
քրքրական: Անոնց ա. կողմին վրայ կը
տեսնուի թագաւորին կիսանդրին, իսկ
ք. կողմին վրայ խաչ մը:

Ա. կողմին գրութիւնն է.

ՀԵԹՈՒՄ ԹԱԴԱԻՈՐ,

ԻՍԿ Բ. ԿՈՂԴԻՆԸ՝

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:

Պիլոններու ծաւալին փոքրութեան
համար գրութիւնները կրճատուած են
ընդհանրապէս:

Իսկ պղինձ փաթեթները երկու տեսակ
են: Առաջինն ա. կողմին վրայ կը տես-
նուի թագաւորին գլուխը՝ հետեւալ գրու-
թեամբ.

ՀԵԹՈՒՄ ԹԱԴԱԻՈՐ ՀԱՅՈՑ,

ԻՍԿ Բ. ԿՈՂԴԻՆ ՎՐԱՅ խաչ մը՝ գրու-
թեամբ՝

ՇԻՆԵԱԼԻ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ, տարբե-
րանքներով:

Երկրորդ պղինձներուն վրայ թագա-
ւորը նստած է ծալապատիկ, արևելեան
ոճով, և ա. կողմի և ք. կողմի նոյն
գրութեամբ: Այս պատկերաւորութեան
կը ցոլացնէ Հայ-Թաթարական բարեկա-
մական յարաբերութիւնները:

Հաւաքածոն կը պարունակէ երեք պի-
լոններ և 13 երկու տեսակի պղինձներ:

Հեթում Բ. 1289-1301 — Hetoum II
Պիլոն Պտ. թիւ — Billons Bedoukian
No. *157c, 157x, *1586.

Պղինձ Պտ. թիւ — Coppers Bedoukian
No. *1589, 1611, *1600, 1617, 161x,
161x, 1620v, 1620, 1623, *1624, *1637,
*1625, 1649v, 164x, 1642:

ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՃՇԳՈՒՄՆԵՐ

Սիոն ամսագրի 1979 տարուան յաջորդական երեք թիւերով, այսինքն Ե-2, Է-Բ, Թ-Ժ, մեզի ծանօթ և սիրելի Գեորգ Ս. ձինիվիզեան գրախօսելու ազնուութիւնը ունեցած էր մեր Համաբրիտանական Սուրբ անունով գործը։ Երեք յօդուածներու սկիզբը և վերջը իր գնահատանքը և ազնիւ զգացումները յայտնած էր մեր անձին և գործին հանդէպ իսկ միջին մեծագոյն մասը յատկացուցած էր զրքիս մէջ սպրդած սխալները մատնանշելու գովելի աշխատանքին։ Ուստի մեր առաջին մտածումը և զգացումը կ'ըլլայ շնորհակալութիւն յայտնել իր բարի արտայայտութեանց և սրբագրական աշխատանքին համար։ Գեորգ ձինիվիզեան մեր այն նուիրեալներէն է, որոնք հակառակ ամէն բանի կը մնան մեր գիրի և գրականութեան ծառայութեան ասպարէզին մէջ։ Ահաւասիկ շուրջ 30 տարիներէ ի վեր այդ սրբազան պատենէի վրայ կը գտնուի մեր սիրելի Գեորգը աննահանջօրէն։ Աստուած վարձահատոյց ըլլայ պիտի ըսենք, որովհետև Ազգը կամ Աթոռը կ'ենթադրենք որ դժուար, թէ ըստ պատշաճի կարենան փոխարինել նման անսակարկ սպասարկութիւն մը։

Մեր գնահատանքը և գոհունակութիւնը յայտնելով հանդերձ, ունինք մեր կարգին կարգ մը լուսարանութիւններ և ճշգումներ, զորս անհրաժեշտ կը նկատենք արտայայտել այս գրութեան մը։

Գ'ընդունինք որ սխալներ և թերի — պակասաւոր — հաւաստումներ եղած են յատկապէս սրբոց տօնակատարութեան թուականներուն մէջ։ Բայց ոչ այն չափով, որ ուզած էր ցոյց տալ Պր. ձինիվիզեան։

Ուրեմն ի ձեռին ունենալով նախ Սիոնի 1979 տարուան Է-Բ թիւը, և աչքի առաջ՝ անոր 182-183 էջերը, կու տանք հետեւեալ սրբագրութիւնները մեր կարգին։

1. — Թէոդորոն կամ Թէոդորիոս քահանային տօնակատարութիւնը մեր ի ձեռին ունեցած երեք Յոյն աղբիւրներուն մէջ ալ, մեր գրքին մէջ ըսուածին պէս, Մարտ 3ին նշանակուած է և ոչ Մարտ 2ին, ինչպէս Պր. ձինիվիզեան ուզած էր սրբագրել։

2. — Ռոմանոս Սրգեցոյի մասին կատարուած հաւաստումներու ընթացքին շփոթութեան զոհ գացած է Պր. ձինիվիզեան։ (Յետ այսորիկ համառօտագրութեան սիրոյն պիտի գործածենք իր անուան սկզբնատառերը միայն՝ Գ. Ս. ձ.։) Յոյներ ունին 10 տօնելի Ռոմանոսներ։ Անոնցմէ Նոյեմբեր 18ին յիշատակ-

ուածը Ռոմանոս մարտիրոս մըն է, որ նահատակուած է Անտիոքի մէջ, և որ կը համապատասխանէ մեր Ռոմանոս միայնակեացին, որ մեր մէջ կը տօնուի Խաչի Թ. Կիրակիի յաջորդող Եշին։ Լատիններ ունին 7 տօնելի Ռոմանոսներ, որոնցմէ միայնակեացը կը տօնեն Յունաց հետ Նոյեմբեր 18ին, Մանկանց խոստովանողին հետ, որուն անունն ալ յիշուած է Լատինաց մօտ իբրեւ Քառուլա։ Իսկ ըստ Գ. Ս. ձ. ի մատնանշումին՝ Լատինաց մօտ Օգոստոս 9ին տօնուող Ռոմանոսը զինուորական մըն է, նահատակուած Հռովմի մէջ, Բ. դարու կեսերուն։ Ուրեմն նախ կը վերահաստատենք որ Լատինք Ռոմանոս Սրգեցոյը չեն տօներ։ Իսկ Յունաց մօտ Սրգեցոյը — Մելոդոս — բացայայտօրէն կը տօնուի, ըստ մեր գրածին, Հոկտեմբեր 1ին, և ոչ Նոյմ. 18ին, ինչպէս Գ. Ս. ձ. կ'ուզէ որքազրել։

3. — Նեղոս Աբբայ։ Գ. Ս. ձ. կողմէ յիշուած և Լատինաց կողմէ փետր. 20ին տօնուած Նեղոսը Յիւրօսի եպիսկոպոսն է, որ կը մարտիրոսանայ Դիոկղետիանոսի օրով։ Հետեաբար կը վերահաստատենք մեր գրքին մէջ գրուածը, թէ Նեղոս Աբբայ կը տօնուի թէ՛ Լատինաց և թէ՛ Յունաց մօտ Նոյեմբեր 12ին և ոչ փետրուար 20ին։

4. — Հայր Առէն։ Կը հաստատենք այս սուրբին Յունաց մօտ տօնակատարութեան մեր գրքին մէջ նշանակուած Թուակտը, այսինքն Մայիս 8ին և ոչ Յունուար 19ին, ինչպէս կ'ուզէ սրբագրել Գ. Ս. ձ.։ Այս վերջին թուականին տօնուող Արտէնիոսը Կէրկիրայի Արքեպիսկոպոսն է, ապրած 9րդ կամ 10րդ դարուն, որ արդարեւ կը տօնուի Յուն. 19ին։

5. — Մրապիոն անապատական։ Գ. Ս. ձ. կողմէ մատնանշուած և Լատինաց կողմէ Հոկտեմբեր 30ին յիշատակուող Մրապիոնը Անթոնի եպիսկոպոսներէն է, որ կանքը կնքած է Գ. դարու առաջին քառորդին։

6. — Պիմէն անապատական։ Գրքիս պատրաստութեան ընթացքին Պիմէն անունին Յունարէն իւրաքանչեւ ուղղագրութիւնը մեզի անծանօթ ըլլալուն, չէինք կրցած գտնել զայն ցանկերուն մէջ և ըսած էինք. «Չ'երևի Յունաց տօնացոյցին մէջ։ Սակայն մեր երկրորդ պրպտումին հանդիպեցանք երկու տօնելի Պիմէններու, որոնցմէ մէկը արդարեւ Եգիպտացի այս անապատականն է, որ կը տօնուի Օգոստոս 27ին։ Այնպէս որ այլևս աւելորդ կը դառնայ Գ. Ս. ձ. ի ուղ թէ Լատինք բացատրութիւնը, քանի որ Լատիններ ալ կը

տօնեն զայն նոյն թուականին, ինչպէս ըստուած է մեր գրքին մէջ:

7. — **ձեղիցէ Թագուհի:** Ստոյգ է որ մոռցած ենք աւելի հանգամանորէն և յանուանէ անդրադառնալ այս թագուհիի մասին, ինչպէս նաև քանի մը ուրիշ համաքրիստոնէական անուններու, որոնց ծրագրած ենք անդրադառնալ մեր Հայագի Սուրբեր գրքի վերջաւորութեան: Հեղինէ թագուհիի մասին մեր թերացումը այս գրքին մէջ մասամբ մը դարմանուած է մեր Յաղաւար Տօնք գործին մէջ, իսկի գիրտի պատմութեան ընթացքին (էջ 84):

8. — **Պողիկոս (տպուած Պողիկոս):** Դիտողութիւնը այս անունին 0 գիրտի տպագրութեամբ ըլլալու մասին է: Երկու ձևերն ալ գործածական են մեր մէջ: Մեր ձեռքին տակ եղած երեք Յայսմաւուրքներուն մէջ ալ 0 գիրտի տպուած է այս անունը: Բաց աստի, մեր գրքին մէջ ալ յիշուած էր որ Յոյներ կը տօնեն զայն Յունուար 9ին, որ բարեկամ Նէարիստին հետ: Հետեւաբար աւելորդ կը դառնայ այլևս իր կողմէ կրկնութիւնը: Գործ Յոյնք կը յիշատակեն Յունուար 9ին:

9. — **Դեմետրիոս Սերաիւպատոս:** Մեր ձեռքին տակ գտնուած Լատին աղբիւրներու համաձայն, և ըստ մեր գրքին մէջ նշանակուածին, Լատինք կը տօնեն զայն Հոկտ. 8ին և ոչ Յունաց հետ Հոկտ. 26ին, ինչպէս Գ. Ս. ձ. կը փորձէ սրբագրել: Լատին վկայներութեան մէջ կան եօթ Դեմետրիոս վկաներ. առնոցմէ ոչ մէկը նշանակուած է Հոկտ. 26ին: Իսկ Պրոկոնսուլը բացայայտօրէն նշանակուած է Հոկտ. 8ին:

Շարունակած է Գ. Ս. ձ. իր մատնանշումները Սիոնի 1979 Թ-ժ թիւին մէջ, որոնցմէ մեծագոյն մասը Ապայից կոչեցեալ տօներու մասին է, որոնց այդպէս ըլլալը չէ հաստատուած մեր կողմէն, և չէ ըսուած թէ ո՞ր տարեգիրներուն անոնք Ութօրէքէն յետոյ կը տօնուին և ո՞ր տարեգիրներուն կը փոխադրուին Վարդապետէն յետոյ:

Իսկ հետեւեալները յայտնապէս սխալ մատնանշումներ կամ շփոթումներ են Գ. Ս. ձ. ի կողմէ:

10. — **Բառասուն Մանկունք:** Գ. Ս. ձ. կը պնդէ, որ Վատինք կը տօնեն Մարտ 10ին և ոչ 9ին: Ստոյգ է, այս մասին երկուութիւն կայ. բայց կարելի էլ պնդել չե ոչ 9ին, որովհետև մեր ձեռքին տակ եղած աղբիւրներէն Սրբոց Բառասուն Մարտ 9 կամ 10ին, կ'ըսէ. Օֆաճորդան Բառասուն Արեւելիքի մէջ 9ին, Արեւմուտքի մէջ 10ին կը նշանակէ. իսկ Կաթողիկ Համայնագիտական բացայայտօրէն կը դնէ Մարտ 9ին: Վա Վի 8է Սէն Ֆրանսերէն գիրքը 40 Մանկունքը կը դնէ թէ՛ Մարտ 9ին և թէ՛ 10ին:

11. — **Սեւերիանոս Սերասացի:** Գ. Ս. ձ. այս անունը համար մեր գրքին մէջ իբրեւ էջ յիշած է նոյն էջ. նախընթաց վերի էջը նշա-

նակուած է էջ 119. մինչդեռ մեր գրքին մէջ Սեւերիանոս յիշուած է 120րդ էջին մէջ: Կ'անդրադառնանք այս մասին վրիպումին հաստատելու համար որ ասոնք երբեմն անխուսափելի և հասկնալի մոռացումներ են, հետեւաբար զանոնք տխալն որակելը պարզապէս ծիծաղելի կը դառնայ:

Իսկ տօնակատարութեան թուականի մասին Գ. Ս. ձ. կը պնդէ. Վատինք՝ Փետր. 21 և ոչ Սեպտ. 9: Մենք կ'ուզենք ճշգրիտ փետր. 21ին տօնուողը Սկիւրպոլոյ Նպիսկոպոս Սեւերիանոսն է. իսկ Սեպտ. 9ին տօնուողը բացայայտօրէն Սերասացի Սեւերիանոսն է և «Միլէ» մըն է, որ թարգմանի Վերնուորական, ինչ որ է արդարև Սերասացին:

12. — **Սոփիա, Պիսիս, Նպիս և Ագապիս:** Գ. Ս. ձ. կը սրբագրէ. Վատինք Ապրիլի և ոչ Թէ Սեպտ. 30ին: Ապրիլի մէջ տօնուողը ուրիշ Սոփիա մըն է, որ առանձինն կը յիշատակուի և նահատակուած է Վերմոնտ կոչուած տեղը. իսկ ծանօթ Հոգիմէացի Սոփիա և երեք դուստրերը Լատինաց մօտ կը տօնուին Սեպտ. 30ին, ինչպէս հաստատուած է մեր գրքին մէջ:

13. — **Պեղագիս:** կը սրբագրէ Գ. Ս. ձ. Վատինք կը տօնեն 26 Հոկտ. ին և ոչ 9 Յունիսին: Հոկտ. 26ին տօնուող Պեղագիս մը չենք հանդիպիր մեր ձեռքը եղած Լատին աղբիւրներուն մէջ: Իսկ Անթիոքի Պեղագիան բացայայտօրէն կը տօնեն Լատինք 9 Յունիսին, ինչպէս գրուած է մեր գրքին մէջ:

Սիոնի սոյն թիւի (Թ-Ժ) 229 էջի առաջին սիւնակի «Սօրն Կուսումն» հատուածի 11րդ տողի մէջ ըսուած է. «Բերդեհէմի մանկունք տօնին համար ըսած է (հաւանաբար ակնարկութիւնը մեղի է, Շ.) Բ. Հոգ. Բչ., ինչ որ ենթադրելի կու տայ թէ Հոգեգայտեան յաջորդող Բ. Խոթնեակի Բչ. օրը կը տօնուի... մինչդեռ կը տօնուի Գ. Խոթնեակի Բչ. օրը...»: Նախ մեր կողմէ այսպիսի խօսք մը ըսուած ըլլալը չհրցանք գտնել յիշուած 132րդ էջին մէջ: Երկրորդ՝ Բերդեհէմի Մանկունք յիշուած են Աստուածաշնչական Սուրբեր գրքին մէջ և ոչ՝ խնդրոյ առարկայ գործին մէջ: Այնտեղ Բեթղեհէմի Մանկունք մեր մէջ յիշատակութեան օր նշանակուած է. «Տօն Կաթողիկէի յաջորդող Երկուշաբթի օրը: Իսկ Տօն Կաթողիկէն մեր տօնացոյցին կամ օրացոյցներուն մէջ նշանակուած է «Բ. զկնի Հոգ.», ինչ որ աւելորդ ենթադրութեանց տեղ չի ձգեր այլևս:

14. — **Ակիլիցէ և Կալիսիկէ:** Յոյնք՝ Յունիս 13ին և ոչ Մայիս 9ին, կը պատգամէ Գ. Ս. ձ.: Իրականութիւնը այն է, որ մեր ձեռքը եղած Յունական աղբիւրներու մէջ արդարև կայ Ակիլիցէ մը որ կը տօնուի առանձին Յունիս 13ին, և որ կ'ապրի Դիոկղետիանոսի օրով: Իսկ Կալիսիկէն հետ տօնուող Ակիլիցէն տօնախմբութեան թուական նշանակուած է Մայիս 9, ինչպէս է արդարև մեր գրքին մէջ:

15. — **Նւպրաբէ:** Կը սրբագրէ Գ. Ս. ձ. «Յոյնք» Սեպտ. և ոչ թէ Յուլիս 25ին: Իրականութիւնը այն է, որ մենք Յոյն վկայաբանութեան մէջ մէկ հատիկ Նւպրաբիայի կը հանդիպինք, որ կը տօնուի Յուլիս 25ին և ոչ Սեպտ. 25ին:

16. — **Պրոսոս և Յակիմրոս:** Կը սրբագրէ Գ. Ս. ձ. «Յոյնք» 3 Յուլիս և ոչ Ծննդեան ձրագալոյցի օրը: Ստոյգ է, որ 3 Յուլիսին տօնուող **Յակիմրոս** մը կայ, բայց կը տօնուի առանձին, և ապրած կը նկատուի Բ. դարուն: Իսկ վերոյիշեալ երկուքը միասին բացայայտօրէն կը տօնուին Յունաց մէջ Դեկտ. 24ին, իրենց Ծննդեան ձրագալոյցին:

17. — **Կողրասիոս:** Գ. Ս. ձ. կը փորձէ սրբագրել «Յոյնք» Սեպտ. 21 և ոչ Մայիս 7: Ստոյգ է, որ Յունաց մէջ **Կողրասիոս** մը կայ, որ կը տօնուի Սեպտ. 21ին: Բայց սակաւ ապրած կը նկատուի Ազրիայոս կայսեր օրով Բ. դարուն: Իսկ Դեկտ. օրով, Գ. դարու կէսին, նահատակուած **Կողրասիոսը** Յունաց մէջ կը տօնուի Մայիս 7ին:

18. — **Նւսոռասիոս, Օգսենիոս, Նւզիմէոս, Ուրեսէս, Մարգարիոս:** Նախ նկատի ունենալով որ մեր Ռ. գիրը համապատասխան է երկու Բ. դրի, մենք անհրաժեշտ չենք տեսներ **Նւսոռասիոս** անունը անպատճառ **Նւսոռասիոս** գրել, ինչպէս ըրած է Գ. Ս. ձ., հետեւելով անշուշտ Սաղիմական Օրացոյցին (հաւանաբար նաեւ Կիրիլեանին և Վենետիկեանին, բայց ոչ՝ Էջմիածնականին): Առնուազն մեր ձեռքին տակ եղած 1900-ին երուսաղէմ տրուած **Տօնացոյցին** մէջ այս յատուկ անունը մեր գրած ձևով է, և ոչ՝ սրբագրուած ձևով: Հաւանաբար առաջարկուած ուղղագրութիւնը կը հիմնուի վիճակէ բառին մէջ տեսնուած երեւոյթին վրայ: Սակայն սակեաւ կրնայ լոկ հայերէն լեզուի յատուկ գրելու սովորով՝ համապատասխան օրէնք ըլլալ, և ոչ անպատճառ կիրարկելի օտար անուններուն: Նոյն երեւոյթը կը նշմարուի նաեւ Պէտրոս անունան վրայ, բայց Ռ. գիրով չենք տառադարձած դայն: Բացաստի, կ'ենթադրենք — կրնանք սխալած ըլլալ — որ ներկայիս Հայաստանի մէջ յիշեալ բառը կը գրեն վիճել և ոչ՝ վիճուել:

Դալով վերոյիշեալ սուրբերու տօնակատարութեան թուականին, Գ. Ս. ձ. կը հաստատէ «Յոյնք» 14 Փետրուար և ոչ 13 Դեկտեմբեր: Աստից վերոյիշեալ անուններով միասին և համախումբ կը տօնուին Յունաց մօտ Դեկտ. 13ին և ոչ՝ Փետր. 14ին: Վերջին այս թուականին յիշատակուող **Նւստրատիոս** մը չենք հանդիպիր մեր ձեռքին տակ եղած Յունական աղբիւրներուն մէջ:

• • •

Այստեղ կ'աւարտին Պր. Գ. ձինի վիդեանի մատնանշումները սուրբերու տօնակատարութեան թուականներու մասին: Մեր կողմէ կատարուած վերոյիշեալ նկատողութիւններէն

մէջտեղ կու գայ, որ բացի **Ապայից** կոչեցեալ տօներու կրկնակ կամ աւելի թուականներու առնչութեամբ մեր կողմէ կատարուած թերի թուանշումներէն, մենք 233 էջնոց գրքի մէջ, ուր արեւ անցուած են շուրջ 220 սուրբեր, նուազ սխալած կ'երևինք քան Գ. Ս. ձ. Սիոնի չորս էջնոց գրութեամբ կատարած սրբագրական գովելի աշխատանքին և բարի մտադրութեան մէջ . . . :

Ապա, Պր. ձինի վիդեան կ'անցնի անդրադառնալու հասարկին բովանդակած բեականական, ուղղագրական, ճշգրտական և նմանօրինակ վերլուծութիւն, սակայն նկատելով որ իր տրուած թիւը, մէկ կողմէն, գրախօսականի մը բնթացիկ սահմաններէն յորդելով վերածուցաւ յօգուածաշարքի մը, և, միւս կողմէն, անօրինակ առաւորիւնը նման թերիներուն՝ կը ստիպուի փոխել իր տրուածը և բաւարարուի քանի մը բնականօրէն նկատուող թիւներով, մատնանշելով լեզուական այն խօսքիւններն ու կանոնական զանցումներ՝ որոնց կարելի է հանդիպիլ, խնդրոյ առարկայ հատուրէն բացի, առաւել կամ նուազ համեմատութեամբ, բաժնուրի գրեթէ բոլոր ծայրամասերէն յայտնուող հրատարակութեանց մէջ, թերթի մէջ գիրք (չեղագրութիւններ մեր կողմէն — Շ.):

Հարկագրութեանը նոյնութեամբ յառաջ բերել վերին հատուածը Գ. ձ. գրութեանէն, գաղափար մը տալու համար մեր կողմէ գործընթացը գրական յանգանքներու լայնարձակ տարածանքին, և գալիք հաւանական ֆալսիտային այդ մեղանշումներուն համար . . . : Հեղինակ մը ինքզինքը գրական կրկնէն դուրս հրուելու վտանգին ենթարկուած պիտի զգար, իրազեկ դառնալով իր սխալանքներու սրբանքն ընդարձակ տարուածութեան: Սակայն մեր կ'իմամք որ այդ մեղադրանքներուն և թերիներուն կարելի է հանդիպիլ . . . սխալութիւն գրեթէ բոլոր ծայրամասերէն յայտնուող հրատարակութեանց մէջ: Ինքզինքը քիչ մը հանգարտած կը զգայ . . . :

Դիմելի է ուրիշներու թերութիւններուն դիմաց տրամուծութիւն զգալ. բայց յաճախ ամենամեծ տրամուծութիւնները խոշորացոյցով գիտել, կամ մինչև իսկ անձնական տեսակէտներ, գրական սովորոյթներ և նոյնիսկ սխալները ուրիշներուն ալ առաջարկել՝ բնականաբար չի տակ չեն:

Որո՞նք են այն «խօսքիւններ» (գիտէք անշուշտ թէ բառը կը նշանակէ հիւանդութիւն) և կանոնական զանցումներ, որոնցմէ բուժուած կամ աղատագրուած կ'ուզէ տեսնել Գ. Ս. ձ. զմեզ և հայ Սիւրբեր: Ըստ մինչև իսկ իր մատնակի մատնանշումներուն՝ քիչ չէ թիւը անոնց. գծիկներու սխալ գործածութիւններէն մինչև բռնաբերու տեղը կիսումը տողագործի ատեն: Բնականաբար չենք կրնար անդրադառնալ անոնցմէ իւրաքանչիւրին մի առ մի սակայն գէթ գաղափար մը տալու և կազմե-

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔ ԿԵՍԱՐԻՈՅ

ՏԵՂԱԴՐԱԿԱՆ. — Կեսարիոյ հիւսիս-արեւելեան կողմը կը գտնուէր Ս. Կարապետի Վանքը, 18 քիլոմէթր հեռավորութեամբ, Խաչ լեւոն կուշտն ի վեր, և Էֆրեմէի հորաւոյին լեռնադաշտին արեւմտեան կողին վրայ. — Արշակ Աւղոյաճեան, Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, Ա. Հատար, Գահիրէ, 1937, էջ 976:

Լու համար հաշուի առնենք իր դիտողութեանց առաջին քանի մը կէտերը:

Իրրեւ առաջին «խօսութիւն» եւ կանոնակոմ գանցում» կը յիշուի՝ թիւերուն կցեալ հոլովական կամ այլ մասնիկները գծիկով մը դատել, և գրել, օրինակ, 363-ին, փոխանակ գրելու 363ին, առանց գծիկի: Այս նկատողութիւնը ուղղուած պէտք է նկատել ոչ միայն մեզի և «սփիւռքի ծայրամասերուն», այլ նաև ամբողջ Հայաստան աշխարհին: Բոլոր գրական աշխատարկներուն, գրքի հեղինակներուն, թերթի խմբագիրներուն, ներառեալ էջմիածին ամսագիրը, քանի որ ամէնքն ալ կը հետեւին մեր գործածած ձևին, թուանշանները և անոնց կցեալ գիրերը իրարմէ կը դատեն գծիկով մը: Մենք անձամբ, այս պարագային, գծիկ չգործածողները երբեք սխալած պիտի չնկատենք, ոչ ալ այդ պատճառով «տարածութիւն» պիտի զգանք: Եւ արդարեւ, հանցնելու համար մեր «իրելի Գէորգը», հետեւելով իր թելադրանքին, մեր ներկայ գրութեան մէջ թիւերուն հետեղ տառերը չենք դատած գծիկով... անշուշտ գիտնալով միաժամանակ, թէ տարբերութիւն պիտի չընենք մեր գծիկ դնելը կամ չդնելը, քանի որ ինք պիտի չարունակէր չարել դա՛նտը առանց գծիկի...:

Ապա Գ. Ս. Ճ. սխալ կը յայտարարէ մեր «Գալիլեացի» գրելը, ենթադրելով որ բառին արմատն է «Գալիլիա»: Մինչդեռ նախ քան նման դատաստան մը ընելը, եթէ պահիկ մը նայած ըլլար Սաղիմայ տպարանի պարծանքը եղող Համարաբառին, պիտի համոզուէր որ «Գալիլիա» ձևով բառ գոյութիւն չունի մեր Աստուածաշունչին մէջ, այլ՝ միշտ «Գալիլեա»: Այո, այդ նահանգին հարաւային դրացին կը կոչուի Սամարիա, բայց ինք ոչ՝ «Գալիլիա»: Եւ՝ բողոքական լեզուներու մէջ ալ բառը «Գալիլիա» չէ, այլ՝ — մեր արեւմտեան բարբառի հնչոււմով — «Գալիլէ» կամ «Գելիլի» կամ «Գալիլէ» և ոչ «Գալիլիա»:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Ս. Կարապետի Վանքին ծագման պարագաները ծրարուած կը մնան՝ աւելի կամ նուազ մտադրութեան արժանի աւանդութիւններու ծոցը: Ժ. Դարու սկիզբը սակայն, այն արդէն կը ներկայացուի իրրեւ «հաշակաւոր անպատ»: Հետագային Ս. Կարապետի Վանքը դարձաւ նստավայրը Կեսարիոյ Թեմին առաջնորդներուն, որոնց գաւազանը ծանօթ է՝ գրեթէ անընդհատ յաջորդութեամբ: Մենք կը յիշատակենք հոս մէկ մասը միայն անոնց, որոնք սոսկ Ս. Կարապետի վանահայրեր էին, կամ միեւնոյն ատեն առաջնորդներ Կեսարիոյ թեմին:

Մեր գրքի 21րդ էջի և 15րդ տողի մէջ երկու նախադասութեանց միջև չգալին կը նկատէ «էրբ րառի պակասը» նման պարագաներուն «էրբին» զանցառութիւնը մեր գիտակից կամ անգիտակից գրելու ձևն է, մեր ոճն է, որ, ըստ մեզի, աւելի ազդու կը դարձնէ արտայայտուած միտքը: Ոչ ոք իրաւունք պէտք է զգայ կաղմաւորուած միտքի մը կամ գրչի մը ոճին միջնամտելու: Ոմանք ալ, օրինակ, սովորոյթը — ըսենք ոճը — ունին գրելու առանց հաշուի առնելու գործածուած բառերուն ծանրութիւնը կամ քեթեւութիւնը այս կամ այն միտքը արտայայտելու ատեն: Ինչպէս ծանօթ է, ոճը մարդն է, և կարելի չէ փոխել ոճը, մինչև չփոխուի մարդը:

Դեռ կան երեք սիւնակներ նմանօրինակ դիտողութեանց, որոնց հանած փոշին մէջ պիտի չուզենք մտնել, հաստատելու կամ հերքելու համար դանտը:

Հակառակ այս բոլորին, ինչպէս մեր գրութեան սկիզբը ըսինք, կը կրկնենք նաև անոր վերջաւորութեան: Մենք մեծապէս կը գնահատենք Պր. Գէորգ Ս. Ճինիօլիդեանի գրախօսականը մեր Համաբնութեան Սուրբ հատորի մասին. և իրապէս օգտակար գտած ենք զայն: Մեր սիրելի Գէորգին բարեմտութեան և օգտակար հանգիստանալու փափաքի մասին երբեք տարակոյս չունինք, մեզի համար ոչ միայն իր գրութիւնը, այլ նաև ու մանաւանդ այս ոգին է կարեւորը և գնահատելին: Իսկ եթէ մեր այս գրութեան մէջ ուղղակի կամ անուղղակի թեմի նշգրահներ գործածուեցան, մտած թող ըլլայ թէ անոնք եղան իրրեւ արդիւնք մեր հայրական հոգածութեան և համակրանքին՝ զոր ունինք իր անձին հանդէպ: Միշտ սիրով և աղօթքով:

ՇՆՈՐՀԲ ԱՐՔԵՊՍ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

(Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ)

1. — Տէր Ազարիա Վերսետունչ, 1206;
2. — Կոստանդին Արք. Կեսարացի, 1274-1307;
3. — Մարկոս Եպիսկոպոս, 1342;
4. — Թորոս Եպիսկոպոս, 1417;
5. — Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս, 1552-1553;
6. — Աստուածատուր Եպս. Մշեցի, 1574-1576;
7. — Գրիգոր Արք. Կեսարացի, 1607-1633;
8. — Դաւիթ Եպիսկոպոս, 1633-1642;
9. — Թորոս Եպս. Սեբցի, 1654;
10. — Մարկոս Եպիսկոպոս, 1662-81;
11. — Գրիգոր Արքեպիսկոպոս, 1683;
12. — Յովսէփ Եպս. Կեսարացի, 1693-1705;
13. — Դաւիթ Արք. Երեւանցի, 1746-1776;
14. — Մասթոս Եպս. Թալասցի, 1776-1798;
15. — Սեփանոս Արք. Մունճուսունցի, 1798-1825. — Հմմտ. Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, Ա. Հատոր, էջ 913-934;

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Սուրբ Կարապետի Վանքին մէջ գործող սակաւաթիւ գրիչներ միայն ծանօթ են, որոնց գործերէն հետեւեալները հասած են մինչև մեր ժամանակները:

Ա. — Գրիգոր Քհն. Տումարզացի, Գրիչ, 1206ին օրինակած է մէկ Աւետարան. — Յիշտ. Զեռ., թ. 323;

Բ. — Ազարիա Գրիչ, 1438ին օրինակած է Յայտնուր մը, Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսի պատուէրով. — Յիշտ. Ժն. Դարբի, Ա. Մաս, թ. 546; Զեռ. Երեւանի, թ. 4517;

Գ. — Յովհաննէս Քահանայ, Գրիչ, 1560ին օրինակած է մէկ Ստրոգուլիւն Արիստոտելի, Սմբատ Դուռնդատապի օրինակէն. — Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, Բ. Հատոր, էջ 1855;

Դ. — Աստուածատուր Եպս. Մշեցի, Գրիչ, 1574ին օրինակած է մէկ Մաթնոց,

Կէրմիրցի Պայ Խաթունի փափաքով. — Լոյս, 1906, էջ 1101;

Ե. — Թորոս Եպս. Համթեցի, Գրիչ, որդի Դաւթի, 1642ին օրինակած է ժողովածոյ մը. — Զեռ. Զմմառի, թ. 167;

Զ. — Աստուածատուր Քահանայ, Գրիչ, որդի Մարտիրոս քահանայի, 1683ին օրինակած է մէկ Շարական. — Զեռ. Անկիւրիոյ, թ. 172;

Է. — Մկրտիչ Գրիչ, շ. 1700 թուին օրինակած է Դասասանգիրք Մխիթար Գօշի, Կեսարիոյ առաջնորդ Կեսարացի Յովսէփ Եպիսկոպոսի համար. — Լոյս, 1906, էջ 1127;

Ը. — Տիրան Գրիչ, 1768ին օրինակած է վիճարանական գրուածք մը՝ «Թէ Քրիստոս կարէ ասիլ անօթ աստուածային խորագրով. — Զեռ. Երեւանի, թ. 10155;

Թ. — Գրիգոր Քահանայ, Գրիչ, 1797ին օրինակած է Շարակնոց մը. — Զեռ. Երեւանի, թ. 4903;

Ժ. — Յովհաննէս Վրդ. Դադատացի, Գրիչ, 1804ին օրինակած է մէկ Մեկնութիւն Մարկոսի՝ Մաչկուորցի Բարսեղ Վարդապետի. — Զեռ. Անկիւրիոյ, թ. 85;

ԺԱ. — Մեսրոպ Վրդ. Կ. Պոլսեցի, Գրիչ, 1805ին օրինակած է մէկ ժողովածոյ. — Զեռ. Ս. Յ., թ. 690;

ԺԲ. — Յակոբ Դպիր, Վրդ. Հանէսեան, Կեսարացի, Գրիչ, օրինակած է,

1. — Հաւաքածոյ մը, 1818ին. — Զեռ. Անկիւրիոյ, թ. 233;

2. — Քարոզիւրք, Յ. Նալեանի, համոզմունքով Կեսարացի Մանուէլ Վարդապետի կողմէ, 1822ին. — Զեռ. Անկիւրիոյ, թ. 60;

ԺԳ. — Եղիա Սրկ. Դերձակեան, Գրիչ, օրինակած է 1834ին մէկ Քարոզիւրք — Տարեկան Շրջանակ Եւանգելիւնի —, Ծառակեան Կարապետ Վարդապետի, Բագրևանդցի Շահնազարեան Մանուկի պատուէրով. — Յուլիոյ Զեռ. Նոր Զուգայի, Բ. Հատոր, էջ 141;

Ն. ԱՐՔ. ՄՈՎԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹՆԵԱԿԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՁ

Ուրիշ տարիներու նման, այս տարի ևս Յունուարի վերջին երկու կիրակի-ներուն միջև ինկող հոթնեակը յատկացուած էր Եկեղեցիներու Միութեան սրբազան նպատակին, առ այդ կատարուած միասնական աղօթածողովներու և հաւաքոյթներու:

20 Յունուար, կիրակի, կէսօրէ առաջ ժամը 11ին, Յրանչիսկեանց Ս. Փրկիչ Մայր Եկեղեցիին մէջ մատուցուեցաւ Ասորական ծէսով Ս. Պատարագ: Ասորի-կաթողիկէ համայնքի հովիւ Մօնս. Փիէր Ապոէլ-Ահատ պատարագեց և իր խօսքին մէջ պատմականը ըրաւ Քրիստոնէական Ս. Եկեղեցիին, ծանրանալով 451, 1054 և 1517 թուականներուն վրայ, երբ հերձուածներ գոյացան անկէ ներս, շնորհիւ Եկեղեցւոյ իշխանաւորներու նեղմտութեան և թիւր ու թերի իմացումներու:

Կէսօրէ ետք ժամը 4ին, Շմիթ Աղջկանց Բարձրագոյն Վարժարանի ընդարձակ սրահը լեցուն էր այլացեղ քրիստոնէականներու բազմութեամբ, Եկեղեցական թէ աշխարհական: Աղօթածողով մը չէր կատարուածը, այլ կրօնական խորքով մեղեդիներու «Երաժշտական Երեկոյթ» մը: Բացման խօսքէն ետք, զոր կատարեցին Փրօֆ. Հաննա Շօմալի՝ Արարերէն լեզուով և Տքթ. Ուէլլի Պրաուն՝ Անգլերէն լեզուով, Հայր Պ. Փիքսնէր ներկաներուն ծանօթութիւններ տուաւ երեկոյթին մասնակցող հինգ երգչախումբերու մասին — Յրանչիսկեան Հայրերու, Մէյրի Լօվէլլ Կուրանոցի (Պէյթ-Հանինա), մեր Պատրիարքութեան, Սալէզեան Վարժարանի (Բեթղեհէմ) և Յրէրներու Վարժարանի: Ժառանգաւոր սաներ, ղեկավարութեամբ Դպրապետ Տիար Սահակ Գալաճեանի, Նոր Տարւոյ մաղթերգով և Ս. Մննդեան նուիրուած երեք շարականներով հանդէս եկան և արժանացան հանդիսականներու բուռն ու երկարատե ծափահարութիւններով արտայայտուած գոհունակութեան և գնահատանքին:

Երկուշաբթի, 21 Յունուար, մայրամուտին, Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցին արդէն լեցուած էր հայ և մանաւանդ օտար ժողովուրդով, որոնց մէջ աչքի կ'իյնային զանազան համայնքներու պատկանող կրօնականներ: Յայտագրին կեդրոնական մասը կը բաղկանար ժառ. սաներու կողմէ երգուած Խալիսկան ժամերգութեան հնչողութիւնը մեղեդիներէ, ընդմիջուած կարգ մը լեզուներով (Յրանսերէն, Եթովպերէն, Դերմաներէն, Անգլերէն և Հայերէն) կատարուած Աւետարանական և այլ Ս. Դրական ընթերցումներէ, որոնց աւարտին Դերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան խօսեցաւ հետեւալ իմաստալից ճառը. —

THY KINGDOM COME

Once again we started the year with a pilgrimage to Bethlehem, the city of King David, to rejoice and say: "Born is the new king in Bethlehem". Like the Wise Men, we took to the Manger brilliant candles, frankincense, exquisite vestments, glorious ceremonies and magnificent processions: we knelt in adoration before the Child-God. We journeyed, with a deep swelling in our hearts in the feeling that the divine promise of the advent of the Messiah had been materialised. The conviction that "he was the man to liberate Israel" (Luke, 24:20) persisted in our minds.

Yet, once again, we returned from Bethlehem with heavy hearts, similar to the pathways of Emmaus, because a question was tormenting our consciousness: "Where is the kingdom, the hope of which was born in Bethlehem? Could we, twenty centuries later, say that our era, with its civilisation and achievements, would be the promised and expected Kingdom? Where is the peace which Jesus granted to His disciples as the supreme legacy? Where is justice in the inter-relationship of peoples and states? Where is the triumph of truth, 'the power of peace', as His Holiness the Pope defined it in his message of peace?"

The Christian world today is undergoing undoubtedly a crucial crisis. In the philosophies and ideologies of the rulers of the world, one could hardly notice the signs of the kingdom to come.

The only sign about which we Christians should cherish no doubt is the Church. However, let us frankly question ourselves: could a shattered church be the sign of the Kingdom of God, in a world that does not believe? "Thy Kingdom come" would have meant first, "let the unity of the Church of Christ come"! Is it not true that the Church of Christ will be the yeast of the unity of mankind?

We are still very remote from the kingdom of Christ and will be far off from it so long as our differences dominate over us within the Church.

By the Incarnation of God, the kingdom of Christ was ushered into the hearts of the multitudes and "we witnessed His Glory", but the witness of the Church is not yet "such glory as befits the Father's only Son, full of grace and truth".

The fact that all the Christian Churches will assemble in Melbourne to meditate about the Kingdom of God in the light of the mission of the Church is a great sign of hope, for those who believe in the advent of the Kingdom. That hope grows when we witness how the Churches turn more their attention towards the poor, the homeless, the oppressed, the imprisoned, the man deprived of his most elementary rights and ponder that their mission is to restore in man his dignity. Perhaps the consciousness of this mission will unite all the Churches in their struggle for justice before uniting them around the altar of God, because our supreme hope is the sharing of all in the same Eucharist, the real image of the Kingdom.

The entire eucharistic liturgy unfolds within the perspective of the Kingdom, which is its *raison d'être* and its finality. When all the faithful come to communicate, they enter into the splendour of the Kingdom. Everything is given to us in the communion, yet everything is not accomplished. The efficiency of the Church's missionary witness depends on the authenticity of our communion. Our ability to present the light of the Kingdom to the world is proportionate to the degree in which we receive it in the eucharistic mystery.

As long as today's world is not able to repeat about us the old world's words about the first Christians: "See how these Christians love one another", as long as the sharing of material things and concern for the poor are not the spontaneous expression of that Christian love, we will continue to feel the sadness of the Emmaus travellers. The joy of the Kingdom will radiate again from the Churches when, together, Christ the King will be "recognised by them at the breaking of the bread".

In this week of common prayer for the unity of the Church, let us raise our eyes towards the Cross, the instrument of divine love, who ignores no human suffering and distress and up to whom rise the blood and tears of the oppressed. Let the two arms of that Cross embrace us all in His love, when we embrace each other in an embrace of peace, asking His forgiveness for the poverty of our souls.

Blessed be the Kingdom of the Father, the Son and the Holy Spirit — Amen.

Լուսերական համայնքի պետ՝ Տառետ Հատտատ Եպս. Արաբերէն լեզուով տուած իր օրհնութեամբ փակեց աղօթածագովը:

Երեքշաբթի, 22 Յունուար, ժամը 5ին, Լուսերականներու Եկեղեցիին էր կարգը հիւրընկալելու Եկեղեցիներու Միութեան աղօթածագովը: Երգահանէն հոգևոր մեղեդիներով ընդմիջուած՝ եղան Սուրբ Գրական և Աւետարանական ընթերցումներ՝ Դերմաներէն, Անգլերէն և Արաբերէն լեզուներով, ինչպէս նաև առանձինն մաղթանքներ՝ Եկեղեցիներու Միութեան համար և Տէրունական Աղօթքի արտատանութիւն, զոր կատարեց ներկաներէն իւրաքանչիւրը իր մայրենի լեզուով: Յետոյ բուրն ալ բարձրացան Եկեղեցւոյ կից սրահը՝ հացի և զիւրի ճաշակմամբ նախաժայլը տուած ըլլալու հոգևոր այն ցնծութեան՝ որ Միացեալ Եկեղեցիի մը պատկանող հաւատացեալինը պիտի ըլլայ, կը յուսանք, երջանիկ օր մը: Հոգշ. Տ. Անուշաւան և Հոգշ. Տ. Ժիրայր (Շիքակոյի Հայոց Հովիւ) Վարդապետներ ինչպէս այս՝ նմանապէս և յաջորդ հաւաքոյթներուն ներկայացուցին Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը:

Զորեքշաբթի, 23 Յունուար, ժամը 5ին, Ս. Քաղաքի արևմտեան բաժնին մէջ գտնուող Եթովպական գողտրիկ եկեղեցին հիւրընկալեց աղօթածողովը: Եթովպական եկեղեցւոյ երեկոյեան ժամերգութեան միայլար երգեցողութեան աւարտին, համայնքի պետ Գերշ. Տ. Մատթիաս Եպս. Անգլերէնով կարճ ուղերձ մը ըրաւ եկեղեցւոյ Միութեան զաղափարին ի նպաստ:

Հինգշաբթի, 24 Յունուար, ժամը 4ին, Սիոնի Վերջին Ընթրեաց վերնատան մէջ, հոն՝ ուր Պենտեկոստէի օրը Ս. Հոգւոյն առաքելոց վրայ իջմամբ հիմը դրուեցաւ Քրիստոնէական անդրանիկ եկեղեցիին, քով քովի եկած էին կաթոլիկ, Բողոքական և Արեւելեան Միաբնակ դաւանութեանց պատկանող հոգեւորականներ, (ցաւով կ'անդրադառնանք թէ, այս տարի ևս, իրեն վերապահուած պատճառներով, Յոյն Օրթոտոքս մեծ եկեղեցին զլացաւ իր մասնակցութիւնը բերել Էփուսէնի սգի արտացոլումը կողոյ այս շարժումին: Ղպտիններ և Ասորիներ սկիզբէն իսկ վերապահ դիրք բռնած են արդէն, թէ և առաջինները Նազարէթի մէջ կայացած նմանօրինակ աղօթածողութիւնը իրենց գործօն մասնակցութիւնը բերած են զրեթէ ամէն տարի,) ապացոյցը տալու միասնականութեան ձգտող իրենց քրիստոնէավայել զգացումներուն: Երբայերէն, Ֆրանսերէն, Անգլերէն, Արաբերէն, Գերմաներէն, Յունարէն և իտալերէն լեզուներով Ս. Գրական ընթերցումներէ զատ, մեր ժառանգաւորները տաղերգեցին ապաշխարութեան շարական մը, իսկ մօտակայ Տորմիսոն եկեղեցւոյ երգչախումբը՝ Յունարէնով, Ս. Հոգւոյ իջման շարականը: Բետոյ բոլորն ալ բարձրացան Սրբավայրին դրացնութեան մէջ կողոյ Ս. Հոգւոյ մատուռը, ուր քանի մը վայրկեանի ինքնամոլորման ու լռին խորհրդածութեան (silent meditation) պահէ մը ետք, Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. փակման իր օրհնութիւնը տուաւ ներկաներուն:

Ուրբաթ, 25 Յունուար, ժամը 5ին, Ֆրանչիսկեաններու ընդարձակ Մայր Տաճարը հիւրընկալեց աղօթածողովը: Յայտագրին իրենց մասնակցութիւնը բերին կաթոլիկ կղերականներ միայն: Խօսք առին Արար-Լատին համայնքի հովիւ Հայր Ժօրճ Ապու Խաղէն (Արաբերէն լեզուով) և Քրիստոնէական Տեղեկատուութեան Գրասենեակի Տնօրէն Հայր Իկնադիօ Մանչինի (Իտալերէն լեզուով), կրկուքն ալ զօհունակութեամբ նշելով այլադաւան Քրիստոնէական եկեղեցիներու միջև վերջին տասնամեակներուն առաջացած համերաշխութեան ու գործակցութեան ոգին: Համբաւաւոր երգահոնահար Օկսոթին Լամա, հակառակ իր յառաջացած տարիքին ու քայքայուած առողջութեան, երիտասարդական աշխուժութեամբ ներկաներուն հրամցուց Պախի հոգեւոր և դասական երաժշտութենէն պատառիկներ: Լատինաց Պատրիարք Մօնս. Ժ. Պէլթրիթթի իր օրհնութեամբ փակեց աղօթածողովը: Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. ի հետ այս հանդիսութեան ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Բարսեղ և Տ. Համբարձում Արեղանները: Ինչպէս նախորդ երկու օրերուն՝ այսօր ևս, Սուրբ Քաղաքի մէջ տիրող խիստ աննպաստ օդը չէր աղդած ներկաներու թիւին:

Շաբաթ, 26 Յունուար, ժամը 5-30ին, Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս գտնուող Գողգոթայի մատրան Յունաց բաժինը փութացած էին քանի մը յարանուանութեանց պատկանող հոգեւորականներ, նախապէս կղած կարգադրութեան համաձայն ներկայ գտնուելու համար կէս ժամ տևող Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Կիրակմուտքի Հսկման արարողութեան: Մեր կողմէ ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ., Հոգշ. Տ. Ժիրայր Վրդ. և Հոգշ. Տ. Համբարձում Արեղայ:

Եկեղեցիներու Միութեան հօթնեակի աղօթածողութիւնը շարքը, նախորդ տարիներու նման, իր աւարտին բերուեցաւ Անկլիքաններու Սէյնթ Ժօրճ Մայր եկեղեցւոյ մէջ, Կիրակի, 27 Յունուարի երեկոյեան ժամը 5ին: Անգլերէն և Արաբերէն լեզուներով կատարուած ընթերցումներէ և աղօթքներէ ու քանի մը տաղերու երգեցողութիւնէ ետք, բոլորն ալ արտասանեցին Նիկիական Հանդանակը (իւ պարզագոյն ձևին վերածուած) և Տէրունական Աղօթքը՝ իւրաքանչիւր իր մայրենի լեզուով: Օրուան քարոզիչն էր Թանթուրի Էփուսէնական Կեբրոնի Տնօրէն Հայր Ֆրանսիս

ԻՍՐԱՅԷԼԻ ՎՍԵՄ. ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԱՅՅՐ. Ս. ԱԹՈՈ.

Իսրայէլի Պետութեան Վսեմաշուր Նախագահ Տիար Իցհաբ Նափօն Կիրակի օր, 6 Յունուար 1980ի առաւօտուն, ընկերակցութեամբ երուսաղէմի Քաղաքապետ Վսեմ. Թէտի Քօլլէքի, Նահանգային Կառավարիչ Ռաֆայէլ Լէվիի եւ Քնէսէթի (Պորհրդարան) անդամներու, շրջապտոյտի ելաւ Հին Քաղաքէն ներս:

Նախագահը իր այցելութեան սկսաւ Դամասկոսի Դռնէն, ուր կատարուած պեղումներուն եւ կատարուելիք վերակառուցումներու մասին քաջատրութիւններ ընդունեց Քաղաքապետէն: Ապա ուղղուեցաւ Յունաց Պատրիարքարան, ուր սիրալիր տեսակցութիւն մը ունեցաւ ծերունազարդ Ամեն. Տ. Պէնէտիքթօս Ա. Պատրիարքի հետ եւ երկուքը փոխանակեցին յուշանուէրներ: Անկէ ետք հասաւ Մայրավանքի մուտքին եւ դիմաւորուեցաւ հակառակ ցուրտին ու գրեթէ անընդհատ տեղացող անձրեւին հոնկէ մինչեւ Պատրիարքարանի մուտքը պատուի կեցած զոյգ վարժարաններու աշակերտութեան որոտընդոստ ծափահարութեամբ: Աղանիկներ օդը արծակուեցան Վանքի դրան եւ ծաղկեփունջ մատուցուեցաւ Վսեմ. Հիւրին՝ Ս. Թ. Վարժարանի սաներու կողմէ: Ամբողջ Միաբանութեան հետ Վսեմ. Հիւրը բարձրացաւ Պատրիարքարան, որուն մուտքին ընդունուեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ եւ առաջնորդուեցաւ մեծ դահլիճը, ուր սիրալիր տեսակցութեան մը ընթացքին խօսք առաւ Նորին Ամենապատուութիւնը եւ արտայայտեց իր գնահատանքը հանդէպ մեզի բախտակից ու անագորոյն ցեղասպանութեան արհաւիրքէն վերապրած Հրեայ ժողովուրդին: Վսեմ. Նախագահը, յայտնապէս զգածուած Ս. Պատրիարք Հօր անկեղծ արտայայտութիւններէն, իր համակրանքը յայտնեց Հայ ժողովուրդին նկատմամբ, դրուատելով անոր բաբէրակ արժանիքները, որոնց շնորհիւ ան կրցած է իր պատուաբեր մասնակցութիւնը բերել վերելքին ու բարգաւաճման բոլոր այն երկիրներուն՝ ուր դաժան ճակատագիրը նետած է զինք, իր պատմութեան արիւնոտ դարերու ընթացքին: Նախագահը իր խօսքը աւարտեց ըսելով. «Հայերը տեսիլք ունեցող ժողովուրդ են, զրահուած գոյատեւելու անխորտակ կամքով եւ նոր օրերու պայծառ հաւատքով»: Կէս ժամ տեւող յիշատակելի այս հանդիպման աւարտին եւ պատշաճ հիւրասիրութենէ ետք, Նորին Վսեմութիւնն ու իր շքախումբը հրաժեշտ առին Նորին Ամենապատուութենէն եւ խորապէս տպաւորուած մեկնեցան, վերջացնելու համար իրենց շրջապտոյտը քաղաքէս հարաւ, նախկին Իսրայէլ-Յորդանանեան սահմանին վրայ գտնուող Պէյթ Սաֆաֆա արաբական գիւղին տրուած այցելութեամբ:

Առաջին անգամն էր որ Իսրայէլի Նախագահ մը կ'այցելէր Ս. Աթոռ:

Ֆուրջօնկ, որ սքանչելիօրէն ներկայացուց Եկեղեցիներու Միութեան առաջնորդող երկար ճանապարհին վրայ մինչեւ այժմ իրադրութեամբ ճիգերը եւ յոյս յայտնեց թէ յառաջիկային աւելի եւս զարգանայ միասնականութեան յոյժ գնահատելի այս ոգին, յանգիլ կարենալու համար դրական արդիւնքներու եւ իրականացնելու համար դաւաճող երազը անկեղծ ու սրտցաւ Քրիստոնեաներու:

Արդարեւ, ուրախութեամբ է որ կը լեցուին մեր սրտերը ամէն անգամ որ ներկայ կ'ըլլանք տարին անգամ մը կրկնուող այս կարգի աղօթաժողովներու, մասնաւանդ երբ դեռ մօտաւոր անցեալին իրար դէմ նիզակ ճօճող Եկեղեցիներ, մէկդի ձգած կրօնական ամէն նեղմտութիւնն ու մօլեռանդութիւն, եղբայրական ձեռք կը կարկառեն իրարու, լրիւ գիտակցութեամբը անկրօն գաղափարաբանութիւններէ ծաւալած ու մեր լոյս հաւատքի ծառը կացինահարելու ախորժակը սնուցանող ոյժերու վտանգին՝ որոնք միացեալ ու այդու իսկ իր տարադիպեալ ոյժերը ի մի հաւաքած Եկեղեցի մը միայն պիտի կրնար թուժը կանգնիլ:

ԱՄԱՆՈՐԻ ՀԱՆԴԵՍ ԺԱՌԱՆԳ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Կիրակի, 13 Յունուար, վերջին օրը 1979 տարւոյ ըստ Հին Տոմարի: Ս. Պատարագի աւարտումէն ի վեր անօրինակ եռուզեռ մը կը տիրէ Ալեքս եւ Մարի Մանուկեան ժառանգաւորաց Վարժարանէն եւ Ընծայարանէն ներս: Աշակերտներ, հակառակ նախորդ երեկոյեան Հանդէսէն (ի պատիւ Յորեկեար Բարերարին — նկարագրուած Սիոնի այս թիւին մէջ, էջ 12-15) յամեցող յոգնութեան, խանդաղին աշխատանքի լծուած են առաւել փայլ մը տալու ընդարձակ սրահին եւ արժանաւորապէս դիմաւորելու 1980ը:

Երեկոյեան ժամը 6.30ին Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ի գլուխ Միաբանութեան, մուտք գործեց սրահ եւ դիմաւորուեցաւ ուսանողութեան որոտընդոստ ծափահարութիւններով: Ներկայ էին ուսուցչական կազմը եւ Ս. Աթոռոյ պաշտօնեաներ: Վարժարանի Գայլերգը՝ «Սիրտ ի սիրտ» բացումը կատարեց յայտագրին:

Վարժարանի Վերատեսուչ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպիսկոպոս հանդէս եկաւ բացման խօսքով, ընելով պահէն թելադրուած խորհրդածութիւններ: Ժառանգաւոր սաներ, ղեկավարութեամբ Վարժարանի Եւրոպական Երաժշտութեան բազմամեայ եւ փորձառու ուսուցիչ Տիար Վահէ Գալայճեանի, երգեցին պահին ա՛յնքան պատշաճ ժողովրդական «Կենաց Երգ»ը: Նորին Ամենապատուութեան «Հայրենականք» անտիպ քերթողագիրքէն «Հայրենի Աղբիւր» կտորը ապրումով ու հասկացողութեամբ արտասանուեցաւ բարձրագոյն կարգի սան Եղիա Զալըշրեանի կողմէ, որմէ յետոյ էտկար Յովհաննէսեանէ եղանակաւորուած «Արփա-Սեւան»ը երգուեցաւ ժառնգ. սաներու կողմէ: Այս եւ յաջորդ խմբերգներուն ալ երգչախումբը ձեռնհասօրէն ղեկավարեց Տիար Վահէ Գալայճեան: Կրտսեր սաներու կողմէ երգուած «Տօնական» մեղեդին (Երաժշտթ. Ալեքս Աճէմեանի) արժանացաւ հանդիսականներու ջերմ ծափերուն: Ապա, Գ. դասարանի սան Միքայէլ Սաղլամեան յստակ առողջանութեամբ ընթերցաւ Ամերիկահայ անուանի զրազէտ Արամ Հայկազի «Կաղանդի Դիշեր»ը՝ ուր ոգեկոչումը կ'ըլլար պապենական մեր հարազատ օճախներուն մէջ տօնախմբուած Ամանորներուն: Ժառանգաւոր Սաներ խմբերգեցին անմահն Կոմիտասի «Անծրեն Եկաւ»ը եւ «Շողեր Զան»ը: Սպանական երաժշտութեան գոհարներէն «Մալակէնիա»ն դաշնակի վրայ նուագեց Գ. դասարանի սան Վաչէ Թասլաքեան, որմէ ետք բարձրագոյն դասարանէն Սարգիս Էօզեան ներշնչումով արտասանեց Դանիէլ Վարուժանի «Քաջբուռ»ը: Ժառանգաւորներ երգեցին Սըր Ճօն Սթէյնըրէ դաշնաւորուած Ս. Ծննդեան տաղերէն հանրածանօթ Նօէլ, Նօէլը, որով վերջ գտաւ գեղարուեստական բաժինը յայտագրին:

Քանի մը վայրկեանի դադարէ ետք սրահ մուտք գործեց «Կաղանդ Պապա»ն, իր ալեփառ մօրուքին հետ սքանչելիօրէն ներդաշնակուող կարմիր ու երկար վերարկուով, գաւազան ի ձեռին, որ Կաղանդի եղանակ մը մրթմրթալով, «օրօր-շօրօր» քալուածքով եւ հանդիսականներու ժպտախառն քրքիջներուն եւ խնայեղ ծափահարութիւններուն ընդմէջէն աջը առաւ Ն. Ամենապատուութեան ու բազմելով սրահին կնդրոնը բաժնեց իր առատ պաշարը իրեն կաղանդէք ներկաներուն: Յետոյ Շահին Ասատուրեան, բարձրագոյն դասարանէն, գողտրիկ ուղերձով մը իր եւ ուսանողութեան երախտագիտական զգացումները յայտնեց Սրբազան Պատրիարքին, Վերատեսուչ Սրբազանին եւ ուսուցչական կազմին, տարուան մը ընթացքին իրենց վայելած անհատնում բարիքներուն համար, միացնելով անկեղծ բարեմաղթութիւններ երկար ու երջանիկ օրերու: Ն. Ամենապատուութիւնը իր փակման խօսքին մէջ, իր գոհունակութիւնը յայտնելէ ետք հանդէսը կազմակերպողներուն եւ յայտագրին մէջ մաս առնողներուն, ոգեկոչումը բրաւ յիսունհինգ տարիներ առաջ, իր ուսանողութեան առաջին օրերուն եւ Երանաշնորհ Տ. Եղիշէ հինգ տարիներ առաջ, իր ուսանողութեան առաջին օրերուն եւ Երանաշնորհ Տ. Եղիշէ դուրեան Պատրիարքի օրով կատարուած նմանօրինակ հանդէսի, փոխանցելով ուսանողութեան կեանքին միշտ յոյսի աչքով նայելու պատգամը անմահանուն Հովուապետին:

«Տէր Կեցո» մաղթերգէն ետք Ս. Պատրիարքը «Պահպանիչ»ով փակեց հանդէսը:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Ուր. 4 Յուն. — Կէսօրէ ետք, Մայրա-
փանքի մեծ դանդը զուարթ զօղանջներով կը
ժանուցանէր ժամանումը Ս. Ննուսդը — կամ
անոր պահքը — կանխող Աւագ Տօներուն: Ու
քիչ ետք, շքեղօրէն դարդարուած Մայր Տա-
ճարին մէջ ընթացք կ'առնէ անոնցմէ առաջի-
նին՝ Դաւթի մարգարէի և Յակոբայ Տեառնեղ-
բօր մեծանշան նախատօնակը: Նախագա-
նութեամբ Լուսարարապետ Դերշ. Տ. Հայրիկ
Արքեպս. Ասլանեանի:

● Եր. 5 Յուն. — Ս. Դարի մարգարէին եւ
Յովորայ Տեառնեղբայր առաքելոյն (Տօն Առաքելական
Ս. Արոտոյս երուսաղէմի): Ըստ սովորութեան,
առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, Ս.
Պատրիարք Հայրը, շուրջառ և եմփօրոն առ-
նելով, բարձրացաւ Տեառնեղբօր Աթոռի պատ-
ուանդանին ուր, ժամերգութեան աւարտին,
ընդունեց Միաբանութեան շնորհաւորութիւն-
ները: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝
Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին լրայ մատոյց
Դերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Անէմեան, որ իր քա-
րողի ընթացքին բարեմաղթութիւններ քրաւ
ն. Ամենապատուութեան բարօր կեանքի և ա-
րեւատութեան համար Լուսարարապետ Դերշ.
Տ. Հայրիկ Արքեպս. Նախագահեց Ս. Աթոռոյս
հանգուցեալ պատրիարքաց հոգիներուն հա-
մար կատարուած հոգեհանգստեան հանդիսա-
ւոր պաշտամունքին:

● Կիր. 6 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուց-
ուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Առ-
տուածածնայ խորանին լրայ Պատարագեց և
քարոզեց Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զիշան-
եան, մեկնարանելով Փարիսեցիի և Մաքսա-
ւորի աւետարանական առակը:

— Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը Նախագա-
հեց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Ս. Ստե-
փանոսի հանդիսաւոր նախատօնակին:

● Բշ. 7 Յուն. — Ս. Աննիանոսի նախաձեռնի-
ն: Առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, Ս.
Աթոռոյս 5 Սարկաւագները, մարգարտազարդ
սաղաւարտի գլուխ և տապանակ ու բուրվառ
ի ձեռնին, պանծացուցին յիշատակը իրենց
մատառիպարին: Հանդիսապետն էր Ամեն. Ս.
Պատրիարք Հայրը: Տօնին բուրվառակիր Հայ-
րերն էին Տ. Անուշաւան և Տ. Նուրհան Վար-
դապետներ: Ապա Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ
աւանդատան — Ս. Ստեփանոս մատրան —
աւագ սեղանին լրայ: Ժամարարն էր Հոգշ.
Տ. Հայրիկ Արդ. Դաւիթեան:

— Դիւանաւոր Առաքելոց՝ Պետրոսի և Պօղոսի
հանդիսաւոր նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս.

Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, Նախագա-
նութեամբ Դերշ. Տ. Կիրեղ Նպս. Դարիկեանի:

— Երեկոյեան, ժառանգաւորաց սեղանա-
տան մէջ մասնաւոր ընթրիք տրուեցաւ Սար-
կաւագաց տօնին առթիւ: Ուսանողութեան
սեղանակից եղաւ ամբողջ Միաբանութիւնը,
գլխաւորութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր,
և Պատ. ուսուցչական կազմը: Նորին Ամենա-
պատուութիւնը և Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ.
Ելոյթ ունեցան, Սարկաւագներուն ուղղուած
յորդորական արտայայտութիւններով:

● Դշ. 8 Յուն. — Ս. Առաքելոցն Պետրոսի եւ
Պօղոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր
Տաճարի Ս. Պետրոսի վերնամատրան մէջ: Ժա-
մարարն էր Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Դարիկեան:

● Դշ. 9 Յուն. — Աւագ Տօներուն վերջինին
— և փառաւորագոյնին — Նախօրեակի առ-
թիւ, կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը
Հրաշափառքի թափօրով մուտք գործեց Մայր
Տաճար: Հանդիսաւոր նախատօնակէն ետք,
Ս. Աթոռոյս շարականի երգեցողութեամբ, Մի-
աբանութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան:

● Եշ. 10 Յուն. — Տօն Ս. Որդոցն Որոսման՝
Յովորայ առաքելոյն եւ Յովնանու աւետարանչին:
Մայր Տաճարի Ս. Դիւանաւորի մատրան մէջ հան-
դիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Ամեն. Սրբ.
Պատրիարք Հայրը և ապա, ամպնօյանի տակ
և Կենաց Փայտի մատունքին ի ձեռնին, Նախա-
գահեց երրօրեայ մեծանշան թափօրին Ա-
րարողութեանց աւարտին, Նախօրդ օրուան
նման, շարականի երգեցողութեամբ, Միաբա-
նութիւնը բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր
ն. Ամենապատուութիւնը Ս. Պատարագի նշխար
բաժնեց ժողովուրդին և փակեց շարքը Աւագ
Տօներուն:

● Եր. 12 Յուն. — Ս. Բաղդի հայրապետին:
Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիւանաւորի:
Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բարսեղ Արդ. Դաւիթ-
տէրեան:

● Կիր. 13 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուց-
ուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան
մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ոսկի Արդ. Որ-
դիքեան: Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի ուսա-
նողութիւնը ստացաւ Ս. Հաղորդութիւն:

● Բշ. 14 Յուն. — Նոր Տարի (rus Հին Տօմարի):
Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին լրայ Ս. Պա-
տարագը մատուց, ըստ սովորութեան, ժամ-
օրհնողը՝ Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան,
որուն այդ առթիւ խօսած քարոզը կ'երևի
Սիոնի ներկայ թիւին մէջ: Յետոյ, Ս. Աթոռոյ
շարականի երգեցողութեամբ, Միաբանութիւն
և ժողովուրդը բարձրացան Պատրիարքարան,
ուր Ս. Թարգմանչաց Մանկապատէզէն երեք
փոքրիկներ խնամուած ուղերձներով և ծաղ-
կեփունջի մատուցմամբ Վարժարանի ուսանող-
ութեան Ամանորեան շնորհաւորութիւնները
ներկայացուցին Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, որ
տօնը շնորհաւորելէ ետք բաժնեց ժողովուր-
դին մէկական նարինջ:

● Ուր. 18 Յուն. — Ճրագալոյց Ս. ԾՆՆՊԵՆԸ: Առաւօտեան ժամը 10ին, Միաբանութիւնը, գլխաւորութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր, և ինքնաշարժերու երկար շարանով մը ճամբայ ելաւ դէպի Բեթլեհէմ: Նախորդ օրերուն ամպոտ երկինքն ու տեղացող անձրևը տեղի տուած էին կայոյտ երկնակամարի մը, ուրկէ ձմրան արեւը մեղմ իր ճառագայթները կ'առաքէր երկրի: Կէս ճամբան, Յունաց Ս. Եղիա վանքի մօտ պատուասիրուելէ և Բեթլեհէմի ու շրջակայ գիւղերու Մոսիթարներուն կողմէ պատուասիրուելէ ետք, հեծեալ ոստիկաններու ալ առաջնորդութեամբ, պատկեառելի թափօրը շարունակեց իր ճամբան և ժամը 11ին հասաւ Ս. Ծննդեան հրապարակը, ուր կը տողանցէին Հայ Սկստներու խումբեր, մինչ զեղազարդ տօնածառի շուքին՝ Ոստիկանական նուագախումբը կը նուագէր Ծննդեան և այլ մեղեդիներ: Ինքնաշարժէ էջքին՝ Ն. Ամենապատուութիւնը գիմաւորուեցաւ Բեթլեհէմի Գաղաքացիական և Զին. Կառավարչին կողմէ: Հոն էին նաև Ժառ. Վարժարանի ուսանողութիւնն ու Ս. Ծննդեան հայավանքի Միաբանութիւնը, գլխաւորութեամբ Տեսուչ Լոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեանի, որոնք Ս. Պատրիարքն ու իր շքախումբը շրջապատէին շարականի երգեցողութեամբ առաջնորդեցին վանք: Օտար հիւրերը պատուասիրուեցան Տաճարի մեր Տեսչարանին մէջ: Իսկ ժամը 1ին փառաւոր ընդունելութիւն մը սարքուեցաւ վանքի Սեղանատան մէջ, որուն հրաւիրուած էին Երուսաղէմի Գաղաքացիական Վեմ. Թէտի Բոյլէք, Բեթլեհէմի Գաղաքացիական Վեմ. Էլիաս Յրէյճ, Ընդհ. Ապահովութեան Պետ Տիար Տափտ Իլէն, Զայնասփիւռի կրօնական յայտադրերու վարիչ Պր. Նուրէտտին Տիրինի (Ապու ճարիր), շրջակայ գիւղերու թաղացիներ և Արար ու Լրեայ ակաւաւոր անձինք:

— Ժամը 2-30ին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շրջապատուով մուտք գործեց Ս. Ծննդեան Տաճար: Ս. Այրի ուխտէն ետք, Տաճարի հայկական բաժնին մէջ պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւն և ճրագալոյցի արարողութիւն: Իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Այրին մէջ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Համարձու Արեղայ Բէշիշեան: Գերշ. Տ. Շանէ Արքեպ. Ի նախագահութեամբ կատարուած Ս. Ծննդեան նախատօնակէն ետք, շրջապատէին երգեցողութեամբ անցնելով սիւնաղարդ դասի, Միաբանութիւնը բարձրացաւ մեր վանքը և յետ Աւետարանի ընթերցման նստաւ ընթրիքի:

— Գիշերուան ժամը 10-30ին սկիզբ առին գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները Տաճարի մեր բաժնին մէջ:

● Եր. 19 Յուն. — Ս. ԾՆՈՒՆԻ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԱՍՏՆՈՒԹԻՒՆ: Կէսգիշերին, խորհրդաւոր դանդաղութեան մը ետք, ամբողջ Միաբանութիւնը իջաւ Ս. Ծննդեան այլը, ուր կատարուած արարողութիւնը, մօտ մէկ ժամ, ձայնա-

սփռուեցաւ Խարայէլեան ռատիօկայանէն: Այս առթիւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայրը տուաւ իր պատգամը, որ կ'երևի Սիոնի ներկայ թիւին մէջ: Սոյն արարողութեան ներկայ գտնուեցան Երուսաղէմի և Բեթլեհէմի Գաղաքացիներն ու Բեթլեհէմի Զին. Կառավարչը, որոնք ապա իրենց շնորհաւորութիւնը յայտնեցին Ն. Ամենապատուութեան և մեկնեցան: Սրբ. Պատրիարքն ալ վերադարձաւ Երուսաղէմ, իսկ միւս հանդիսութեանց նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան որ, Տաճարի մեր բաժնին մէջ, Լոգշ. Տ. Ժիրայր Վրդ. Թաճեանէ մատուցուած Ս. Պատարագէն և Ջրօրհնեաց արարողութիւնն ետք, առաւօտեան դէմ մատուց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Ս. Ծննդեան Այրին մէջ: Ապա, երէկուան կարգով, Միաբանութիւնը թափօրով բարձրացաւ մեր վանք՝ նախաճաշի:

— Կարճ դադարէ մը ետք, Միաբանութիւնը վերադարձաւ Երուսաղէմ, ուր հասաւ ժամը 8ին և բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Ամեն. Ս. Պատրիարք Զայրը Ս. Ծննդեան աւետիսը տալով օրհնեց ու արձակեց ամէնքը:

— Երուսաղէմի մէջ, ճրագալոյցի արարողութիւնը կատարուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Ս. Գերեղմանին գիմաց, իսկ Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեղմանին վրայ մատուց Լոգշ. Տ. Ոսկի Արդ. Որդիքեան: Տաճարի Տեսուչ Լոգշ. Տ. Վաղարշ Վրդ. Թաճատուեցան նախագահեց նախատօնակին:

— Շաբաթ առաւօտ կանուխ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած ժամերգութեան աւարտին, Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Պատարագը մատուց, ըստ սովորութեան, Ս. Լրեչտակապետաց վանքի Տեսուչ՝ Լոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Դարիպեան, որ ապա նախագահեց Ջրօրհնէքի սրտագրաւ արարողութեան:

— Ի բացակայութեան Ժառնգ. սաներու, թէ՛ երէկ և թէ՛ այսօր երգեցողութիւնները կատարուեցան տեղացի դպրոներու կողմէ:

— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Արքեպս. Պողոսեան:

● Կիր. 20 Յուն. — Յիւստակ մեծիոյ: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ Ս. Պատարագը մատուց, ըստ սովորութեան, Աւագ Թարգմանը՝ Լոգշ. Տ. Աստուկ Վրդ. Պալեան: Յետոյ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն:

● Ուր. 25 Յուն. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Տիրայր Եպս.:

● Եր. 26 Յուն. — Տօն Անուանակոչութեան Տեառն: Առաւօտեան ժամը 8-30ին, Գերշ. Տ. Տիրայր Եպս. Մարտիրոսեան գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շրջապատուով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Գերշ. Հանդիսացի Սրբազանը մատուց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեղմանին վրայ և կուս ջրօրհնով մը յորդորեց Սաղիմանայերը գինուելու առողջ գիտակցութեամբ մեր ազգային արժէքներուն և ըլլալու հաւատարիմ աւանդապահ անոնց: Ժառ.

սաներ ստացան Սուրբ Հաղորդութիւն: Վանք դարձին, Հայոց Թաղի մօտքէն, Վոյս ի լուսոյ՝ տօնի շարականին երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը յառաջացաւ զէպի Մայրավանք և բարձրացաւ Պատրիարքարանի դահլիճը, ուր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի նախագահութեամբ կատարուեցաւ Տնօրինէքի արարողութիւն: Ս. Աթոռոյս բարիքներու օրհնութեան աւարտին, վանուցս սեղանատան և խոհանոցին մէջ ևս կրկնուեցաւ նոյն արարողութիւնը, ժամօրհնող Հոգշ. Տ. Թուրքէն Վրդ. Յովակիմեանի գլխավորութեամբ: Օրհնուեցաւ նաև հետիւսան աւանդական ճաշը տօնին:

● Կիր. 27 Յուն. — Բարեկենդան Առաջնորդի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամաստան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Թուրքէն Վրդ. Յովակիմեան:

● Ուր. 1 Փետր. — Յիշատակ Յովնանու մարգարէին: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Մայր Տաճարին մէջ Հոգշ. Տ. Մանուէլ Վրդ. կատարեց ընթերցումը Յովնանու Գրքին: — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Տիրայր Եպս. Մարտիրոսեան:

● Եր. 2 Փետր. — Ծնունդ Յովնանու Կարապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Վրդ. Պալեան:

● Կիր. 3 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Մանուէլ Վրդ. Երկաթեան:

— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս.:

● Բշ. 4 Փետր. — Ս. Սարգիս զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Դանձատան նախագահի մէջ եղող Ս. Սարգիս մատրան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Հայրիկ Արդ. Գալայճեան: Ապա, ընկալեալ սուրբութեան համաձայն, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ հանգուցեալ ազգային մեծանուն բարերար Գալուստ Կիւլպէնկեանի հօր՝ Սարգիս հոգեւոյն համար, անոր անուան տօնին առթիւ: Հանգիստապետն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ասլանեան:

● Եր. 9 Փետր. — Ս. Իսահակյան Պարբեի հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիմադիր: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Արդ. Բէշլիճեան:

● Կիր. 10 Փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատան մատրան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Արդ. Մանկասարեան:

● Դշ. 13 Փետր. — Վարդանանց մեծահանգէս նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

● Եշ. 14 Փետր. — Ս. Վարդանանց զօրավարաց մեքոց 1036 վկայից (Յիշատակ մեռելոց եւ Տօն ազգային): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ հանգիստաւոր Ս. Պատարագ մատուց, ըստ սո-

վորութեան, ժառանգ. Վարժարանի և Ընծա. յարանի վերատեսուչը՝ Գերշ. Տ. Եահէ Արքեպս. Անէմեան և քարոզեց, բնարան ունենալով օրուան Առաքելական ընթերցումէն, շամբերութեամբ ընթացաւ ի պատերազմոր առաջի կայ մեղս: Յետ քարոզի, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ, կատարուեցաւ շայրապետական Մաղթանք: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Ս. Վազգէն Ա. ի անուան տօնին առթիւ: Ժառանգաւորներ Ս. Հաղորդութիւն ստացան իրենց վերատեսչի ձեռքէն: Ս. Պատարագէն ետք կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս.:

● Ուր. 15 Փետր. — Իրաւական սուրբութեան համաձայն, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ասորոց Ս. Մարկոս Աւետարանչի եկեղեցւոյ մէջ: Պատարագեց և քարոզեց Հոգշ. Տ. Մեսրոպ Արդ. Մուկաֆեան, խօսելով Սուրբ Մարկոսի կեանքի ու գործունէութեան մասին, որուն տան վրային վրայ աւանդութիւնը կառուցուած կ'ուղէ տեսնել յիշեալ եկեղեցին: Ապա Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ Ասորոց Գերշ. Եպիսկոպոսէն: Երթ ու դարձի թափօրները գլխավորեց Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ.:

● Եր. 16 Փետր. — Կ. Պոլսոյ Ժողովոյն (381): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Դարիպեան:

— Երեկոյեան ժամերգութեան ընթացքին վարագորութեան Մայր Տաճարի սեղաններն ու գլխաւոր սրբանկարները:

● Կիր. 17 Փետր. — Բուն Բարեկենդան: Փակեալ-խորանի Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղէանեան:

● Դշ. 20 Փետր. — Սկիզբ կարգաց Բնի պահոց: Առաւօտուն Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Արեւադալի առաջին ժամերգութիւնը, իսկ կէսօրէն ետք՝ Վաղարշական առաջին ժամերգութիւնը:

● Ուր. 22 Փետր. — Նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցւոյ (Ս. Աթոռոյս Զեռագրատան) մէջ, նախագահութեամբ Զեռագրատան Տեսուչ Գերշ. Տ. Նորայր Արքեպս. Պողարեանի:

● Եր. 23 Փետր. — Ս. Թէոդորոսի զօրավարին: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցւոյ մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Թուրքէն Վրդ. Յովակիմեան:

— Վաղուան Արտաքսման Կիրակիի առթիւ, կէսօրէն ետք, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ասլանեանի գլխավորութեամբ, Միաբանութիւնը շրջաւապաւ սուրբ Պատարագ մատուցաւ ի Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը՝ վերնատան մեր մատրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելու-

թեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Վրդ.:

● Կիր. 24 փետր. — Արեւմտեան: Գիշերա- յին և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշ- տընեցան և Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի վերնատան մեր մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Հայրիկ Արեղայ Գալայճեան: Ապա կատարուեցաւ երրագարձ մեծահանդէս թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմա- նին և Պատանատեղւոյն շուրջ, գլխաւորու- թեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արք- եպոս. Ասլանեանի: Թափօրականք երգեցին Ալլակերպութեան շարականներ:

● Դշ. 26 փետր. — Տեառնընդառաջի մե- ժահանդէս նախատօնակին և անոր յաջորդող առաջին Վնդաստանին ի Ս. Յակոբ նախա- դանեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արք- եպոս. Ասլանեան:

— Գիշերակիգքին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած առաջին տեկեցէտի և Հսկման կար- գերուն նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպոս., որմէ ետք ժառ. սաներ նախկին վարժարանի դաշտին վրայ վառեցին աւանդական կրակը: Խուռներամ ժողովուրդ փութացած էր դաշտ, ամպերէ նորամաքուր, աստղազարդ երկնքի մը տակ զիտելու հեթանոսական վերջամեաց սովորութիւններէն եկող թարոյկահանդէսը:

● Դշ. 27 փետր. — Տեառնընդառաջ: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպոս. Գարիկեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Դշ. 1 Յուն. — Ամերիկեան Հիւպատոսա- րանի մէջ, Նոր Տարուան առթիւ տրուած ըն- դունեցումներէն ներկայ գտնուեցան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպոս. և Տիար Գէորգ Հինգլեան:

● Դշ. 8 Յուն. — Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ, կէսօրէ առաջ, Ամե- նապատիւ Ս. Պատրիարք Հայրը, ի գլուխ Միաբանութեան, շնորհաւորութեան այցելու- թեան զնաց Յունաց Պատրիարքարան, որմէ ետք Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպոս., Հոգշ. Հայրերու ընկերակցութեամբ, այցելեց Հապէշաց և Ա- տրուոց Եպիսկոպոսարանները:

● Դշ. 9 Յուն. — Այսօր Պաւլոսէն Ս. Աթոռ ժամանեց Թումանիոյ և Պաւլարիոյ Հայոց Ա-

ռաջնորդ Գերշ. Տ. Տիրայր Եպոս. Մարտիկեան, նախորդ տարիներու նման մեղի հետ անցը- նելու Ամանորն ու Ս. Ծնունդը: Սրբազանը մեր մէջ մնաց մինչև Ուրբաթ, 8 փետրուար:

● Դշ. 16 Յուն. — Այսօր Ս. Աթոռ ժամանեց Երեւանի Հայոց Նոգեւոր Հովիւ Հոգշ. Տ. Ժի- րայր Վրդ. Թաշնեան և վերադարձաւ Հինգ- շաբթի, 31 Յունուարին:

● Բշ. 21 Յուն. — Մեր Ս. Ծննդեան տօնի յաջորդ օրը Կիրակիի զուգարկած ըլլալուն՝ շնորհաւորութիւնները յետաձգուեցան մէկ օ- րով: Առ այդ, կէսօրէ առաջ, Պատրիարքա- րան շնորհաւորութեան եկան յաջորդաբար Յունաց Պատր. Փոխանորդ Տ. Կոստանդին Ե- պիսկ., Ֆրանչիսկեանց Կիւսթատ Հայր Մուս- րիլիոս Սաքի, Լատինաց Պատրիարք Մօնս. Ճիւքոմօ Պէթրիթի, Պապական Նուիրակ Մօնս. Ուիլեմ Գէրիւ, Ատրուոց և Հապէշաց Եպիսկոպոսները, բոլորն ալ իրենց Միաբա- նութեան անդամներով, Անկիւքան Արքեպոս. և Լուսերականներու Եպոս. և Փրօփսթը, Յոյն- Կաթոլիկներու, Հայ-Կաթոլիկներու, Ասորի- Կաթոլիկներու, Մարոնիթ համայնքի և Ռուս Միաբանութեան Մեծաւորները, Երուսաղէմի Վեմ. Քաղաքապետը, Կրօնից նախարարու- թեան ներկայացուցիչը և այլ անհաւոր ան- ձինք: Իսկ Հիւպատոսական անձնակազմը այ- ցելութեան եկաւ Երեւանի (22 Յունուար):

● Եշ. 31 Յուն. — Յունական Ընդհ. Հիւպա- տոս Պր. Աթանասիոս Վալասիտիս իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

● Եր. 2 փետր. — Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոս Մայքըլ Հաննամի մեկնումին առ- թիւ Ամերիքէն Բօլոնիի մէջ տրուած հրաժեշտի թէյասեղանին ներկայ եղան Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Ասպետ Վրդ. և Տիար Գ. Հինգլեան:

● Ուր. 8 փետր. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը Պատրիարքարանի մէջ ճաշասեղան տուաւ Ս. Քաղաքի Հիւպատոսական Մարմին:

● Բշ. 11 փետր. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը շնորհաւորական հեռագիր մը յղեց Ա- մենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետին, անոր ան- ուան տօնին առթիւ (Տօն Ս. Վարդանանց, զոր այսօր նշուեցաւ ըստ Նոր Տոմարի):

● Բշ. 25 փետր. — Սէյնթ Ճօնզ Ակնաբու- ժարանի Տնօրէնին կողմէ ի պատիւ Ս. Երկիր այցելող Լորտ Գալիայի տրուած ընդունելու- թեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպոս. Գարիկեան, Հոգշ. Տ. Մեթոպ Արք. Մու- թաֆեան և Տիար Գէորգ Հինգլեան:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Ծննդեան պատգամը Բեթղեհեմի Սուրբ Այրեն

երկ
2

Շնորհաւորական զիր՝ Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետեն

5

» զիր՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսեն

6

» զիր՝ Յովհաննէս - Պօղոս Բ. Պապեն

7

» զիր՝ Ռուսաց Պիմեն Պատրիարքեն

7

» զիր՝ Քէնթրըպլըրիի Արքեպս. են

8

» զիր՝ Տիար Ալեքս Մանուկեանեն

8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

— Յոբելեարը

9

Յոբելինական Հանդէս՝ Վսեմ. Տիար Ալեքս Մանուկեանի

Հ. Բ. Ը. Մ. Ի Նախագահութեան 25ամեակի առթիւ

12

Ն. Ս. Պապին Կոչը՝ Վեհապաշտութեան Օրհնուան առթիւ

16

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

— Ամսնորի պատգամ

ՌՈՒԲԵՆ ՎՐԴ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

21

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

— Անվերնագիր

ԵՂԻՎԱՐԴ

22

— * *

Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

23

— Օրերը

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

23

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Վարդան Արեւելցու «Հաւաքումն Պատմութեան»

կրօնածաղիկները

ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹՈՒՊԵԱՆ

24

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

— Հայկական դրամներու նոր հաւաքածոն
բանգարտնէն ներս

ԶԱՐԵՀ ՊՏՈՒԿԵԱՆ

30

Լուսաբանութիւններ եւ ճշգրտումներ

ՇՆՈՐՀԻ ԱՐՔ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

34

ՀԱՅԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

— Ս. Կարապետի վանք Կեսարիոյ

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ

37

Եկեղեցիներու Միութեան Եօթնեակը Երուսաղէմի մէջ

Գ.

39

Իսրայէլի Վսեմ. Նախագահին այցը Ս. Արքու

42

Ամսնորի Հանդէս Ժող. Վարժ. Ի եւ Ընծայարանի

43

Ս. ՅԱՆՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

— Եկեղեցականք - Բեմականք

44

— Պատգամականք

47

